

50
NORDNORSKE SAMLINGER
UTGITT AV ETNOGRAFISK MUSEUM
IV

FINNMARK OMKRING 1700

BIND 2

LILIENSKIOLDS
SPECULUM BOREALE

ANNET HEFTE

VED
O. SOLBERG

OSLO 1942
A. W. BRØGGERS BOKTRYKKERI A/S

**Illustrasjonene er reproduseret
etter fotografier utført i
Det Kongelige Biblioteks fotografiske Atelier.**

Første hefte vil følge ved bindets avslutning.

Noter til side 51.

Forestillingens *udtydning* forklaring til foranstående billede. — Motivet med nereiden *Thetis* som havdronning, fortolket i disse tre innledningsvers, er hentet fra parerga på hollandske sjøkart. Med speilet hun holder i hånden siktes til verkets titel og hensikt. »Speculum» (Speil, Spiegel, Mirror) med et utfyllende tillegg var i det 17. årh. som i eldre tid en ofte tilbakevendende titel på kart- og illustrasjonsverker, på oversikter og opplysningsskrifter. Det er ikke nogen grunn til, som nylig foreslått, å tenke særlig på *Speculum regale*, Kongespeilet, i denne forbindelse. — 3, 1 *Ner.us* Nereus. Uteglemt bokstav markeres i håndskriftet undertiden som her ved et punkt. — 3,2 *Slangetræch* svig (jfr. vers 163,3). Ormen er sindbillede på forfatterens motstandere i Finnmark.

FORESTILLINGENS UDTYDNING

- (1) Thetis mand mig nafnit gifver, Dronning ofver
 brusend Siø,
 Moder til de Dyr i strande, som i Norden ælscher stø,
 Wed mit øye ieg dig viser, huor min Wandring
 sigter hen,
 Slibrig Wey paa fugtig hæde, vofuis maa at komme
 frem.
- (2) Wed mit Speyel ieg fremviser Nordens store Wunder-
 Værch
 Nat oc Dags ulige-bytte, Æthers bolig kuldestærch,
 At du kandst din Skaber prise, som med saa en
 naadig hand
 Wedst saa vel for dig at raade, end du est
 i Finmarschs land
- (3) Nerus kand vel Ormen schaffe, tæmmer hâm dog som
 ieg vil
 Slange-træch Finmarschen plager, bruger fast it andit
 spil
 Fattig svæd den daglig suer, indtil bugeen blifvr
 mæt,
 Dog schal onschab self ham spæge, at Udyd maa
 blifve træet.

STORMEGTIGSTE MONARCH

Allernaadigste Arve Konge og Herre.

- (1) Wel er en Pericles i verden Høyt anschrefven,
For de ting hand udaf naturen self blef drefven,
At i veltalenhed hand alle ofvergich,
Oc derved ære stoor, oc ynde til sig fich.
- (2) Huad viser Cicero ved hørtig pen oc tale,
Som mange Lærde Mænd mon daglig eftermale;
At faa Naturens Lys, hos hannem vaar udstrodt,
Som søgtis i hans Magt, oc elschtis efter død.
- (3) Udaf beschedenhed Virgilius opstiger,
I hans heroiske-schrift, de Lærde daglig kiger;
Ia end Demosthenes er roost for færdighed,
Paa Oratoris viis, at tale med beschied.
- (4) Fuldkommenhed dog ey hos nogen hafde Centrum,
Oc aldrig blefven sagt, Omne tulisse punctum,
Huor suurt de end har svædt, oc største møye haft,
Har det dog aldrig naad fuldkommen Vidsombs saft.
- (5) Er dette schrefven om Wisdommens ægte-sønner,
Hvis Ære, pris oc Roos, fra Werdens Høye rønner,
Hvad pris schal sættis da, paa liden sammenschrift?
Som schrefven er i Nord, langt fra Minervæ drift.
- (6) Jeg maa ey tvifle paa, huis underdanigst schrefven,
Blifr Allernaadigst læst, oc ey til stycher refven;
Helst det som Huser frem den gamle flatteri,
Oc viser Finmarchs trang, foruden hychleri.
- (7) Stormegtigste Monarch, Du store Nordens ære,
Du stor af Enwolds-magt, du iche mere paakiære
Paa den sin schyldig pligt for Thronen legger ned
Som nu opofris her med underdanighed

3, 4 *beschied* skjønsmhet. — 4,2 *Omne tulisse punctum*, det er aldri blitt sagt om nogen, at han vandt alles bifall. Uttrykk fra HORATS' ARS POETICA, 343. I det 17. årh. ikke helt sjelden i innledninger hvori forfatteren ber om lesernes overbærenhet. Også motto for Wessels moraliserende eskapade «At gavne og fornøie». — 5, 2 *rønner* runger.

- (8) Af mig som fødder er, en tro forbunden Tiener,
 Min fædris fod-stie gaar, med Lif, med blod, med sener.
 Ieg gifver huad ieg kand, oc dølger iche det,
 Som tiener F i n m a r c h s -land, oc gafner Bundens Eet.
- (9) Thi see! mand billig maa (omschiønt F i n m a r c h e n
 ligger,
 I saadan N o r d e r - k r o g , oc brød hos frænder tigger)
 Kalde Ræt Finmarchs-Land, it Norden schinnend-Øy,
 Hvor, alt fra gammel tid, de største dertill fløy.
- (10) Hvad har det oc vel kost, før det til N o r g i s - R i g e ,
 Incorporerit blef, ieg tør det neppe sige,
 Et kongerige imod det Andet vofved blef,
 Ia største Mandombs Værch, i tiden Kiæmper dreef.
- (11) Hvem stiftet Amptit ræt, K o n g F r i d e r i c h den første
 Den Fierde C h r i s t i a n , med Order sig lod lyste;
 Hand tumblet oft sit schib, udi den brusend Søe,
 Hand S t r ø m m e - R æ t t e n tog, som vaar ræt moxen
 D ø e .
- (12) Hand lærte R y s s e n ræt, for N o r d e n s - s l o t at bøye,
 De Svendske-GrændzeMænd, huer lod sig da vel nøye;
 Da stood ræt W a r d ø h u s for fienden til en schræch,
 Til ære for en huer, som øfde venschabs wærch.
- (13) A r c h a n g e l , Rydsk Trafique, som G r ø n l a n d s - f a h r t
 blef drefven,
 De Z e m b l i s k e - f a r v a n d , er ey forschaaned blevfen;
 Da vimlet alle W æ h r , med fische imod strand,
 Da vimlet Landet oc af Qvindekion oc Mand.
- (14) G u d s huus i blomster stod, huis fodspor vide safnis,
 Da hafde Rætten gang, som n u på ny omfafnis.
 Da vaar ey Landesuch; Meeltøndernis forprang,
 Blef iche drefven saa, som der gaar nu i svang.
- (15) Mens Ach! hui er ræt saa, i stille roe henvandrit,
 Den store Landefryd er nu til sorg forandrit.
 Hvad med stor glæde blef i Landet byggit før
 Nu gandsche falder neer, it vær fra andet dør.

8,4 *Eet ætt*, slekt, dvs. bondestanden. — 11,4 *Strømme-Rætten* herredømmet over Nordhavet. — 12, 1 *Nordens-slot* Vardøhus. — 13,1 *Grønlands-fahrt* hvalfangst ved Spitsbergen.

- (16) Jeg schrifver paa papir, dog flere maatte raabe,
Ia hele Finmarchs-land ræt sucher udi haabe,
At faa it bædre Lys, en Stierne oc it Speyl,
Som ræt fremvise kand udprangens store feil.
- (17) Ieg lefver udi haab, Eudimionis lyde,
Blifr iche lagt til mig, som Ladhed ey mon yde,
Mens underdanigst schrift blifr naadigst tagen op,
Oc Allernaadigst lagt paa Naade-Thronens top.
- (18) Til trøst for en Tro Mand, som Kongens Lande meener
Alt got af hierte-rood af Lif Marg oc seener
Gud signe Kongens Land, oc lad min Konge staa
Saa fæster her paa iord, som ieg her ønsche maa.
- (19) Gud **Kong Friderich** styrche til bestandig Lif oc Lyche,
Som nu er paa Thronen sat, Alle Potentaters smythe.
Hand er nu, næst G u d , Wor styrche, Woris Velstands
Lius oc Lif,
Friderichs stoore N a f n oc D y d til udødelighed forblif.

Udi allerdybeste Underdanighed
med Lif, Gods oc blod

forblifver
Eders Kongelig Mayst
min
Allernaadigste Arfve
Herre oc Kongis
allerunderdanigst oc ald TropligtLy-
digste Arfve-Undersot oc tie-
nere

Kiøbenhafn d: 12 Decembris
Anno 1701.

Hans Lillienskiold

17, 1 *Eudimionis*, Endymion, den evig slumrende. — 18, 4 *fæster*, fast.

SPECULUM BOREALE
ELLER DEN
FINMARCHISKE BESCHRIFWELSIS

1. PART,

Som 3de Deelinger indbefatter, saasom

den 1. om
Landsens oc Jndvohnernis tilstand oc beschafenhed.

Den 2den om
Landsens prærogativ af dyr, fugle, fisch, frugt oc dislige.

Den 3de om
Landsens Commerce, oc dets Wedrørende saa kortelig
sammenschrefven

aar
1698

(Våpnets skjold er delt horisontalt i to felter. Det øverste er sølvfarvet («kride-huidet — sølvverklar») med to røde (gyldne) stjerner («et Tvillingstjerne par»). Det nederste er rødt med en sølvfarvet lilje („bliante-blanch, maane-blanch»). Over skjoldet en gylden, kronet hjelm med to vesselhorn som hvert er delt i et rødt og et hvitt felt. Mellom hornene en sølvfarvet (hvit) lilje.

I det følgende dikt, v. 18—85, parafraserer Paus over våpnets symbolikk og finner sammenheng mellom de heraldiske emblemer og Lilienskiolds personlighet.)

KONGELIG MAY^{TS} TIL DANMARCH OC NORGE

welbetroede

Canceli-Raad oc Amptmand ofver Waardøhuus-Lehn

Welædele oc Welbyrdige

HANS LILLIENSKIOLD

til Hop oc Sletten-Gaarder

Hans Adelige Waaben, Stand, Meriter oc Skrifter

til prislig berømmelse opschrefvit af Hans

Welbyrdigheds

Tienstdevote Serviteur

Ludvig Paus.

- (1) Som schyppen Legemit, som straalet Solen
følger
Oc den roosværdig Win af smagen sig ey dølger,
Saa følger Dyden den, der søger Ærens-top,
Oc Ærens straal der, huor Dydens Sool gaar op.
- (2) Naar samme Ærits glandz en ædel Dyd bestraaler,
Oc L y d i e n saa derhos it horn fuldt udmaaler,
Til hans Forfædris roos, oc Efterkommers Jid,
O! snart da dagis op for dem en Gylden tid.
- (3) Da ædlis hiertit strax, oc fatter mood i sinde,
Wed Lærdom, drift oc daad, en ædel krantz at vinde
Til L i l l i e n s - æ r e - s c h i o l d som bæst besmøcher den,
Der æren eftertraar, oc er en Dydens Wen.
- (4) Saa krøgis mangel stie, i Werdens Circul runde
Indtil hand endelig paaankrer Dydens grunde
Huor L i l l i e n voxer op, oc staar i fulde flor,
Hvor ædelværdig S k i o l d i idel Lyche groer.
- (5) Thi rættist Ædel Vey til Ærens høye Tempel,
Er dydens gennemWey, oc Guds frygts hierte-stempel,
Oc huor G u d s frygt oc dyd i hiertit rodfæst staar
Der Wisdoms kjerne hælst, sin yndig fremvæxt faar.
- (6) Lad Ædel-hierte blood, sig Lufte høyt opsvinge,
Den Ædel-Hierte dyd, vel himmel høyt schal klinge,
Lad Ædel-hierte blood, til hundred aar opnaa,
Et Ædel-dygdigt Nafn, til ævighed schal staa.

- (7) Naar nu G u d s frygt er hos, som dydens fostermoder
 Da spirer grene-tych af Wisdoms spire-pooder
 Udi hans hierne-kar, oc inderst hierte-rood
 Strax viser stilchen frem, at L i l l i e n blifver good.
- (8) Til Lychens Vennehuus, oc Lifvets ære-støtte,
 Som ingen Afvinds-iid oc niid schal kunde fløtte,
 Fra første fundament, huorpaa den grundet sig
 Ney L i l l i e n s c h i o l d-bevæbnet schal staa Uryggelig.
- (9) Oc blomstre tusindfold i Visdomb, hæld oc Lychen,
 Naar Udyd derimod schal gaa paa hæld oc kryche,
 Oc staa som Røg i blæst, som schum paa brusend søe,
 Der ved huer tids minut maa svinde oc bortdøe.
- (10) Mens Lærdom, Wisdomb, oc de andre Naadsens gavfer
 Som en dydædel siel af Gud bekommit hafver
 Udi løchsalig flor, schal vare frem oc frem,
 Trodz huer it afvinds-pach, oc Æsel-øret Lem.
- (11) O! vel belønnet er en dydens CammerHerre
 Naar Phæbi laurbærkrantz schal schienchis ham til ære!
 O vel besmøchet er en Ædelværdig Mand,
 Naar Gud, Dyd, Raad oc Byrd tilhaabe findis kand.
- (12) Ia dydens himmelfloch, oc Wisdoms fostersønner,
 De veed at dyden self med ære dennem lønner,
 De veed at ingen ting er saa behagelig,
 Som naar mand hælst i Gud oc dyd lystøfver sig.
- (13) Dermed de vinder strax sin Guds oc Kongis naade,
 Thi de i alle ting lær Gud oc Dyden raade.
 Guds Raad hafr aldrig giort i dyden sit omsonst,
 Oc Dyden volder det, mand naar sin K o n g i s gunst.
- (14) Saa est du smøchet op til Adelstand oc Ære,
 Welædle L i l l i e n s c h i o l d med digniteter fleere
 Wed Guds oc Dydens gunst paa Lychens
 blomstervold,
 Huor du nobilitert bær L i l l i e n paa din S k i o l d.

11,2 *Phæbi laurbærkrantz* Apollo (Phoebus) var lærdommens beskytter;
 laurbærtreet var helliget ham. — 13, 3 *Raad* styrelse.

- (15) Hvad Skieler, Kruser, Kaas, huad Olufsen oc
 Bagge
 Huad Ole Pedersen oc den Welbyrdig Gage.
 Hvad Kiøningham oc Friis, huad Orning saa
 oc Skiort
 Hvad Bielche, Giede oc huad Bergens-Raad
 lod bort.
- (16) Min Ædle Lillienschiold har du at dirigere,
 Dit Waabens stiernepragt kand sig dermed staffere,
 At som du est betrodte en stiernit Hielm oc
 Skiold
 Saa hâr du længst i Nord, Nordstiernens land
 i vold
- (17) Det falder dig vel haart, mens huad mon du det schiøtte,
 Om Kongens naade dig til Danneborg vild fløtte,
 Naar du kun nyde kand, næst Gud, din Kongis
 gunst
 Ald anden Legetøy, du agter slet omsonst.
- (18) Mens Ædle Lillienschiold, huad farfve har din Lillie,
 Du est bewaabnet med af Kongens naadevillie,
 Huad farfve før din Skiold, huad Stierne-tindrend
 glantz
 Staar under Gylden Hielm, paasat din Ære-Crantz.
- (19) Af Wessel-Hornis pral? huor sig igiennembryder,
 Igien den Lillie schön, som hele hielmen pryder,
 I sandhed ieg ey kand ræt noch som undre mig,
 Huor lige Løchen hâr der i afmalet dig.
- (20) Thi af de farfver, som dit Waaben ræt tilhører,
 Wil ieg udvise huad du self i schiolden fører,
 Som saadan Lilliet-Skiold besmøcher allerbæst,
 Den Æren eftertraar, oc ælscher Dyden mæst.
- (21) Jeg mærcher Waabnits-schiold afdeelt i tvende parter,
 Der mærkelig erteer, huor til dit Hierte arter,
 Den Øfverst part er zirt med Tvilling-Stierne par
 I kride-huidet feldt, af farfven sølfver-klar.

15, 1 *Skieler* etc. Finnmarks lensherrer og amtmenn. Der var to lensherrer av navnet *Skeel* (16. årh.), men bare én ved navn *Kruse*. *Bagge* forestod lenets forretninger en kort tid efter Hans Olufsens død 1601 til Olaf Pedersen Maaneskiolds tiltredelse, men var ikke selv forlenet med Vardøhus. — 19, 1 *Wessel-Hornis pral.* okse- eller bøffelhorn, hyppig på våbenskjold.

- (22) Den H u i d e-f a r f v e i e g i samme Waaben finder
 Forstaar ieg noch, den dig til idel Troschab binder
 Mod A r f v e - K o n g e n s huus, mod K o n g e n s
 Arfve-Lehn
 Der i du finder dig schyldfærdig oc e j seen,
- (23) O! Troschabs ædle dyd, Sagtmodigheds Maitresse,
 FredElscher, Kongehuld, Høiværdigste Princesse,
 Lasthader, Eyegod, huor er dit Logement,
 Hvem har den Stierne-pragt saa naadig dig tilsændt.
- (24) Dit Cristal-klare bryst, saa stadzelig at pryde,
 Din schiold oc RidderHielm saa prægtelig at nyde,
 Ia fange Rang med dem, der sidder Kongen næst,
 Erlange sold med dem, der tiener allerbæst.
- (25) Wi vil ey spørge vit, huor d u er indlogerit,
 Hvorfor saa Ridderlig du blifver regalerit,
 Tach sceeh K o n g C h r i s t i a n vor Danmarchs
 JordeGud
 Som saa Christmildelig sin naade deeler ud
- (26) Til Troschabs-Elscher. O! Store A r f v e - H e r r e ,
 Huor K o n g e - f r o m er du, mod dem som trofast ere,
 Oc sparer Naaden ey i begge Rigers boe,
 Gud straffe dem igien, som ey er K o n g e n tro.
- (27) Kom T r o s c h a b , huil endnu i huert rætsindigt hierte,
 Agt ey, du pidschis tidt af afvinds-lasters smærte,
 Wær taalig, uforsagt, oc ved it tapper mood,
 Din sag staar vel hos G u d , din Løche blifver god.
- (28) Lad F a l s c h e d kun gaa frem i disse sidste tider,
 Med sin S a m m e t e - d r a g t , oc bløde klæder slide.
 Dermed at vinde sig en H e r r i s høye faveur,
 Oc hafve fri passage ind ad hans Naadis dør.
- (29) Lad hende varte op med tusinde Complimenter,
 Indtil hun Lychens maal, oc fulde horn ophænter,
 Den silche-Tunge, oc den Ollie-glatte mund,
 Dog propheteer sig self sit egit fald huer stund.
- (30) Mand fuglen allerbæst paa egne fæire kiender,
 Som røsten I a c o b s er, mens E s a u s lodne hænder,
 Den kaldis nu en viis oc sund Politisk-Mand,
 Der sindet med sin stand, i hast forandre kand.

- (31) Oc det er Falscheds greb, at yde tusind Æder,
Til Hulheds tro oc pligt, dog schuddet aldrig meeder
Did som det sigter til. Her er en dobbelt Æed,
Saa Siælens dyre lif, sin bane faar der wed.
- (32) Som Weyer-hanen paa Rygaasen sig omsvigter,
Som Winden i April til stadigt lob ey sigter,
Som Fløyen paa en Mast, saa føyter falsched om,
Thi hun i verden nu, hår alt for megit rom.
- (33) Mens Troschab derimod, som self er Dydens øye,
Med sandheds stadig dragt, h u n lader sig vel nøye.
En god Samvittighed, til Widne hun frembær
At huad i hiertit boer, dens sind oc sæder er.
- (34) Den som oprigtig er, alt got af Gud hand rønner.
Med ærens, Stierne-par self Kongen hannem lønner,
For Esek, Sitna, hand bekommer Rehoboth
Oc lønnis allersidst med Himlens evig got.
- (35) Ja troschab klædis schal med idel sølf-Bliante,
Naar falsched derimod schal gaa som Wrag oc fante,
Der faar en scharns Løn, oc med Achitophel,
En striche om sin hals, en Diefvel for sin siel.
- (36) Pach Falsched dig kun med Høymodighed din søster,
Oc klær Jer huor I vill, oc med huad pragt i løster,
Min ædle Troschab er med Dydens stiernepar,
Bordyrit prægtelig, oc schinner stierneklar.
- (37) Den nederst Waaben deel er pyndtelig stafferit,
Med Lillien bliant-blanch i rødt fældt ammulerit,
To farfuer Huid oc Rød, to dyder sammenknøtt,
Et Skiold, it hierte har sig her tilsammenstøtt.
- (38) Ach! See huor Huidt oc rødt de tvende søstre pryde.
Sandhed med Troschab hær sin elschow sammengyder,
Thi som 2 Stierner af det Huide-fælt udsprench,
Saa af det Røde kom en Lillie Christalle-blanch
- (39) Gaa Troschab, sæt dig nu med dine Parret stierner,
Oppa(a) din sølfvere-stool, Lad Lillien dine Tærner,
Kun flittig varte op, imens ieg taler med
Din søster Sandhed, som paa røt har sat sig ned.

32, 2 *lob* ellers laab, dvs. løp. — 34, 1 *rønner* erfarer, får. — 34, 3 *Esek, Sitna, Rehoboth*, Genesis kap. 26, 20—22. — 35, 3 *Achitophel* sviktet David i dennes strid med Absalon. 2. Samuels bok kap. 15,12—17, 23. — 36, 1 *Høymodighed* hovmod (Hochmut). — 37, 2 *ammulerit* (av admolior) tilføiet, innfelt.

- (40) Jeg seer alt sandhed staar, med klædning purpur-farfvit
 Omgjortit yndelig, den hun til O d e l - a r f v i t ,
 Thi den som S a n d h e d vil udsige; sandelig
 En pande purpur-rød maa hand snart vænte sig.
- (41) Dog der hun tog sig for, i Werden at omvandre,
 Sin R ø d e - k l æ d e d r a g t hun ville ey forandre,
 Mens altid gaa i R ø d t , thi det er sandheds art,
 Hun nøyes altid med sin egen arfvepart.
- (42) F r i m o d i g h e d saa næt den klædning hafde schaarit,
 Oc udaf Y d m y g h e d den hende blef frembaarit,
 S a g t m o d i g h e d den dragt self hende førte udi,
 B e s t a n d i g h e d med hielp hertil stod trolig bie
- (43) Dermed brød s a n d h e d op i denne sin habite,
 Oc reiste vit omkring med samme ringe Svite,
 Som hende varted op, dog mangt hofmodigt sind,
 Sog ey, det bedste hos de Jomfruer vændte ind.
- (44) Thi hos de flæste vaar hun lidet vel welkommit,
 Paa reisen hafde hun saa lidet got fornommit,
 Oc huor h u n banchet paa, der blef hun udestængt,
 Oc lidde meere ont, end nogen tid vaar tængt.
- (45) Hun bad om H u s e l y , de raabte strax, S t a t u d e ,
 Du Menæds-hadere, her schal du staa oc T u d e ,
 Som hunden i U-veyr; hun bad om læschedrich,
 De frembød strax af det som Gaasen nylig fich.
- (46) Hun bad om Mad, mens see! den vaar strax iche sødet,
 De sagde, Meen du at der nogen bryder brødet,
 For saadan S t a a d e r - s t a d z . Hun bad om huilesæng,
 De svared, M a r c h e n stoer oc vid er hendis æng.
- (47) Hun dermed gich sin vey med sine følge-Tærner,
 Thi himlen hafde schiult enda de gylden s t i e r n e r ,
 For hende: Oc den som til himmelen er fød,
 Maa daglig vænte sig U l y c k e n s k n u g oc s t ø d .
- (48) Dog gaf h u n agt paa i denne Circel-Vandring,
 Saa mangen mærkelig oc ubetængt forandring,
 Nu hafde en iført sig MeenÆds liberie,
 En anden ville sig med hychleløgñ befri.

- (49) Nu fant en anden paa en snædig Ræfve-Rænche
Med munden talte it, lod hiertet andet tænche,
Holt gode miner med sin smigre mund oc tand
Mens sluttet ved practic, at bringe værchet and.
- (50) Til andris Undertrøch, sig self til egen nøtte,
Som Iacob fordum bød sin søde Melchebøtte,
Til Førsten S i s s e r a , der hand om driche bad,
Mens der hand tryggist sof, en søm i hiernen sad.
- (51) Kom en Michæas frem, oc ville sige sanden,
Hand blef saa vel tracterit, at blodet udi panden,
Bar vidne med derom, oc end til ofverflod
Blef hand afspiset med bedrøfvit Wand oc Brød.
- (52) Kort sagt, her fattis tid alt saadant at oprægne,
Før schulde G y l d e n - S o o l tiltage slæt at blægne,
Oc hafvit feyle vand, ja Ilden mangle Lius
End mand fich ræt beseet, det store Werdens huus,
- (53) Med ald des daarlighed, oc self optængte griller
At mindre-Werden saa udi den stoore spiller,
Ia Luften udgaf før sin schy-blaa Aande hen
End nogen kunde det udstrø med mund oc pen.
- (54) Det derfor undris ey, at sandhed end omvandrer,
Udi sin R ø d e - d r a g t , oc aldrig den forandrer,
Guds egen kiere Søn, blef self i Huidt oc R ø d t ,
Beklæd, der hand for synd oc sandhed blef forstødt.
- (55) Mens saasom P u r p u r - r ø d t e r K o n g e l i g e - f o o r e ,
Saa vilde sandhed oc sig holde med de stoore,
Oc derfor rømmit ind i K o n g e n s hierte-rood,
Huor h u n befalning gaf, at huer med lif oc blod
- (56) Skuld' holde Troschabs-æd, oc giøre som h u n sagde,
Oc som en D r o n n i n g h u n hos K o n g e n det saa magde,
At naadespiret den vist schulle ræchis til,
Der er sin K o n g e tro, og gjør som K o n g e n vil
- (57) Som vofver Gods oc blod for K o n g e n s arfve-sæde,
Den som fra Troschab oc sandhed ey vil træde,
Til blæge gusten død, schal nyde H i e l m oc S k i o l d
Oc altid staa indmuurt i K o n g e n s naade-Wold.

50, 2—3 *Iacob* og *Sissera*, det første skrivfeil for Jael. Dommernes bok, kap. 4, 18—21. — 51, 1 *Michæas* profeten Mika i fortellingen om Achab. Første kongebok, kap. 22, 24. — 55, 1 *foore* utstyr, fremtreden.

- (58) Endschiønt hand vaar ey til saa høy stand fød oc baaren,
Hand schulle nyde dog sin K o n g i s gunst tilforn
Ja blifve E l s c h e l i g , ia byrd oc Løche *tillagt*,
Wed Kongens naade, oc H a n s S o u v e r a i n e *magt*.
- (59) O! Tryg Gudfrøgtighed, huor vel du *lønner dyden!*
O! Sand R æ t f æ r d i g h e d , huor du *forhader Lyden!*
Jeg veed, J, Troschabs æt oc sandhed under bæst,
Mens falsched oc Meenæd J er en *dødlig* pæst.
- (60) Bort derfor Hychleri, bort Løgn oc falscheds griller,
Som med formummet Masqve for Werdens børn spiller,
Det Assamblé er kun en liden tiders Lyst,
Mens endis sørgelig ved en Tragediske-dyst
- (61) Lad L i l l i e n maaneblanch paa Dydens S k i o l d opspire
At den kand yndelig det ædlet-Waaben zire,
Saa seer du stierneklar, huor L i l l i e n hafver naait
Oc hand den iche har blant Rijs oc Torne faaet.
- (62) Thi den som smage vil, den søde Velstands kiærne,
Maa knæche nødden først ved Hofvedbrud oc Hierne,
Oc flitig søge om i huer en Werdsens-Wraa,
Den grund hans Lyche kand til stødig glæde faa.
- (63) Saa springer Lillien ud iblant de stierner klare,
For Afvinds orme-bid bær ingen frygt, ey fare,
Trodz nogen hende schal tilsætte mindste plæt,
Thi Dyden selfver den paa rødest grund hâr sæt.
- (64) Den N o r s k e H e c t o r , oc høybaarne G y l d e n l ø v e
Som self har mærkelig erteed ald troschabs prøwe,
Hand er it perspectiv udi ald Troschabs Wahl,
Oc vinder K o n g e n s gunst til mangel tro V a s a l .
- (65) Thi som hans L ø f v e - m o o d , saa E l e p h a n t i s nature,
Hand veed saa mandelig paa falscheds roof at lure,
At naar hun mener hælst at føre bytte hiem,
Da er hun fangen slæt, oc i hans L ø f v e - k l æ m .
- (66) Hand brøler L ø f v e - h ø y t , Min Allernaadigste H e r r e ,
Lad falsched oc Meenæd ræt aldrig trifvis meere,
O! lad dem visme om, som afnen for en Wind,
_____ Och aldrig nyde gunst udi dit K o n g e - s i n d .

65, 1 *Elephantis* Gyldenløve var ridder av elefantordenen, hans våbenskjold var flankeret av to elefanter.

- (67) Mens slut i Naade dem, som tro oc sandru ere,
 Giør Naadig K o n g e det, at de kand ydermeere,
 Beflitte sig paa D y d , oc det som dueligt er,
 Oc derved muntris op til prislig gierninger,
- (68) Saa staar din T h r o n e fast, saa oc dit A r f v e - S æ d e
 Som O b e d - E d o m s huus; Gud self med lif oc glæde,
 Saa fryd is hiertelig huer Arfve Undersot,
 Som dog i lif oc død hierteunder D i g alt got.
- (69) Du self stadfæstit har mit Elephante-smøche,
 Jeg schal oc hielpe til ald faldsched at nedtrøche,
 Ja Løgn, Meenæd oc svig, ieg slæt schal støde om,
 Saa længe L ø f v e n staar i mit Waabens rum.
- (70) Oc strax kom naadis-svar; Tro! Sandru G y l d e n l ø w e
 Wi sætte schal paa svig ræt saadan Konge-prøwe,
 At gandsche Jordens plan schal ondre dig derpaa,
 Huad W o r i s M a y e s t e t i dette kand formaa.
- (71) Thi falsched oc Menæd schal blifve saa hudstrøgen,
 Oc brændemærchet staa, at de schal slæt gaa nøgen,
 Fra ære, Wærdighed, oc fra ald K o n g e h y l d ,
 Ja døden tryche schal omsier den sidste byld.
- (72) Mens huo som derimod paa Troschab sig beflitter,
 Oc lar med sandhed tee, i gierningen Meriter,
 Saa de er naade værd, de schal oc naade faa,
 Oc altid Waabenzirt i w o r i s minde staa.
- (73) Nu! paa den store S k i o l d sig grundefast paastøtter.
 En schiøn T o u r n e r e - h i e l m , som hiertet nagleknøtter,
 Til Wisdombs Riddertog, oc adelige daad,
 Til ærens eftertragt, oc hietegrundet Raad.
- (74) Som stædze opfris schal til A r f v e K o n g e n s glæde,
 Oc styrche K o n g e n s huus, oc Throne-Wærdig sæde,
 Til begge Rigers flor, ald Werdens eftersigt,
 Som er Wor Arfve-schyld, oc underdanigst pligt.
- (75) O! Dyd huad hafver du dog meget got forvoldet,
 At L i l l i e n waabenløs schal blifve saa beschioldit,
 Oc sættis hielm paa mod afvinds-pileschud,
 Af S t i e r n e r vartis op, oc blifve Lychens brud.

- (76) Oc det er mærcheligt; Jeg seer den H u i d e L i l l i e ,
 At være sat i R ø d t , alt efter K o n g e n s villie;
 Men S t i e r n e r s gylden pragt at schinne ofven paa,
 Oc spire siden op paa H i e l m e n himmelblaa,
- (77) Derved ieg slutter strax, at H i m l e n det saa lauger,
 Huad Kaars oc Modgangs stød du end paa iorden hafver
 Ska! blifve lindret dog ved Trøste-Stiernees safir,
 At L i l l i e n ey uddør, mens staar i fulde kraft.
- (78) Indtil du endelig fra iorden op schal himle,
 Huor glæde-stierner schal i tusind mængde vrimle.
 Da sjaelens L i l l i e schal foruden synd oc sorg,
 Der evig blomstris i den trygge S t i e r n e - b o r g .
- (79) Lad Winters knibbre-frost, Lad sluud oc Regn kun glisne,
 Oc tryche L i l l i e n saa, den schulle synis visne,
 Sæt kun dit Haab til G u d , oc vær din K o n g e tro
 See da huor stadelig, din L i l l i e den schal groe!
- (80) O! Wel groer L i l l i e n da i G u d s oc K o n g e n s naade
 O! Wel gror L i l l i e n da til Lansens tarf oc baade,
 O! Wel besmøchis da din Adelige S k i o l d .
 O! Wel du yder da, din Wisdombs blomster-Told.
- (81) O! Wel da straaler frem din adelige S t i e r n e ,
 O! Wel du lægger an, din Wisdombs Kloge Hierne,
 O! Wel da styrchis din T o u r n e r e - H i e l m oc schiold
 O! Wel du hielmet gaar, paa L i l l i e n s blomster-vold.
- (82) Oc paa det L i l l i e n ey schal staa saa blot oc aaben,
 Er W e s s e l s - H o r n omsat udi dit S k i o l d e - W a a b e n
 Alt mængt med H u i d t oc R ø d t , som alternerer saa,
 At Lilliens-hielmet-Skiold ubrødelig schal staa
- (83) Det er it erligt nafn, oc Ubesmitted røgte,
 Som gjør det, at du ey for Hornespids tør frøgte
 Thi see, huor Hornens spitz de bugter ofven om,
 Mens i sin trinde bugt, de gifver Lillien rom.
- (84) Alt til den ende, om nogen ville besværges
 Den schiønne L i l l i e s dyd, da vil de det afværges.
 Paa begge sider med sin Horne-haarde spidts
 At den schal staa Urørt, oc altid vel tilfræds.

79, 1 *knibbre* klapre med tennene av kulde.

- (85) See her O! Dyders Løn, huor rigelig den indvænter,
 Til dem som D u d a i m paa Wisdoms marche hænter;
 Ja L i l l i e n plantis schal iblant 2 W e s s e l s - h o r n ,
 For dem som naaden faar, at blifve Æ d e l b a a r e n .
- (86) S p ø r g D a n m a r c h s P h æ b o om hand L i l l i e n s k i o l d
 ey prøfvet
 I huis ved flittighed oc scholegang vaar øfvet.
 Io der beviste hand den første fundament,
 At hand tilfulde blant de L æ r d i s Tal blef kiendt.
- (87) Der fich hand Glædsens-Win, for Risits grædestunde,
 Der fich hand Wisdoms-Salt, sin Lærdom med at grunde
 Thi Vinen gifver Lyst, oc hiertit freydigt Mood,
 Oc Saltet volder det, ens appetit bliffr good.
- (88) Derved saa fich hand Lyst, af Winens glæde-Drue,
 Sig videre omkring i Werden at beschue.
 Lod T y s k l a n d vide strax, at hand i Danmarch alt,
 Sin probam hafde staait, oc smaget Wisdoms salt.
- (89) Strax L e i p z i g tog ham an udi sin høye-Skoole,
 Oc gaf ham sæde paa en af M i n e r v æ stoole,
 Der blef hand e n r u l l e r t i deris Hofved-Bog,
 Hvor søstre 3 gang 3 ham i sin elschov drog.
- (90) Mens der hand nogen tid, dem hafde vel opvartit,
 Oc de fornam hans sind til Lærdoms daad vaar ardtet,
 Til frænchen V i t t e n b e r g de commenderit ham,
 At gifve hende af sin D u d a i m ske-kram.
- (91) Deraf blef hun optændt i Kierlighedsens-Lyster,
 Oc tog ham i sit schiød, at øfve ælschovs-dyster,
 Wed Lærdoms fafnetag, oc søge Compagnie,
 Med dem, som hindis gunst, mæst vaar forlibt udi.
- (92) Der hendis Lyst vaar styrt, lod kierligst hælсен sænde,
 Til E r f u r t oc G e n e v e , at de ham ville kiende,
 Oc tage hannem an for deris ægte-Søn,
 Hun schulle erkiende det igien med samme Løn,
- (93) De strax tilbød ham der sit Wisdoms logement,
 Den bedste Lærdoms Win, om hand den vilde hændte,
 Af deris Konsters Kro, den smagte ham saa braf,
 At det end tychis ham, at hafve got deraf.

85, 2 *Dudaim* (hebraisk) trylleurt, elskovsurt, kjent fra fortellingen om Lea og Rakel i Genesis 30, 14 f. — 89, 4 *søstre 3 gang 3* de ni muser.

- (94) Da hand der nogen stund hos dennem hafde druchet,
Oc af den Kunst-Fontain, studerings-tørsten sluchet,
Tog hand sin gienist Wey, til S t r a s b o r g lærde platz,
Oc W o r m s , som prisis af Lutheri disputaz.
- (95) Imedlertid besaaq hand paa de Ty d s k e - g r æ n d t z e r ,
Saa mangel Republiqv, oc Fyrstlig Residenze.
Saa mangt it M a r t i s - hof som ilden spruder af,
Self C ø l n viste ham de T r e n d e K o n g e r s graf.
- (96) Dermed hand tachit af de stolte-Tydsche stæder
Til B r a b a n t , F l a n d r e n , H o l l a n d coursen meeder
Der L e i d e n møtte ham med kundschabs liberi
Oc blef der til den dragt vaar hanem ført udi.
- (97) De andre schiønne Byer, hand der oc besøgte,
Som reisans større lyst, io meer oc meer forøgte,
Indtil hand sindet blef at see I t a l i e n ,
Huor hand fant P a d u a , den alle L æ r d i s W e n
- (98) Det store Helicon ham der saa vel annammitt,
Der det fornam, at hand i dyden vaar opammit,
At hand ved dets indskrift blef til A s s e s s o r s a t ,
For Tydske-Nations Iuridics facultet.
- (99) W e n e t i e n oc R o m ham ocsaa vel behagde,
At hand i haabets lyst det endelig saa magde,
At schue Pafven self udi sin Hellighed,
Oc hælst der hand oppaa sit Huide Asen reed.
- (100) I Palme-søndags pomp, at schienche indulgenzer,
Til huem som schiød sig til hans Hellig influenzer,
Med andet saadant meer, af Stadens prægtighed,
Som her vil falde langt, at røre pennen ved.
- (101) Der hand n u hafde seet med lyst de kostbar stæder,
Udi I t a l i e n med deris spraag oc sæder,
Det S p a n i s k e - g e b e t , oc Store G r æ c h e n l a n d ,
Hand vilde prøfve da, huor de oc stood ham an.
- (102) B o l o g n a mægtig by, ham udi armen fafnet,
Huor hand ald Widenschab oc prægtighed ey safnet,
Mens fich Incription i dens Academi,
Som er berømmet af de Lærde Damer Ni.

98, 1 *Helicon* det bøotiske fjell helliget Apollo og muserne, lærdommens beskyttere; her i betydningen lærdomssæte, dvs. universitetet. — 98, 3 *Assessor* jfr. Johannes Lilienskiolds *Reisejournal*, s. 125; se note til s. 70 — 101,3 *Det Spaniske-gebet*, *Store Græchenland* han kom ikke længere syd enn til Neapel. — 102,4 *Lærde Damer* muserne.

- (103) S i e n a vilde ey Bologna gifve efter,
 I kunst oc Lærdoms drift, i kierligst geschæfter,
 Mod Wisdombs Elschere, oc derfor ham indschref,
 I deris Kunst-Tabel, oc ævig Minde-Breef.
- (104) Den herlig Stad F l o r e n t s , Grotfyrstelig Residenze,
 I den beviste hand tilbørlig Reverence,
 Den store N a p o l i , den gamble C a p u a
 Den træflig Fyrste-Stad, den stolte G e n u a .
- (105) Indvendig hand besaag, med ald sin pragt oc foore,
 Det brændend V e s u v - B i e r g , de spring-Fontainer store,
 Til T i v o l i , F r e s c a t , med deris haugers pragt,
 Hand vel beschuede med lyst oc sindig agt.
- (106) Den store P a v i a Long-barders Konge-sæde,
 Med sinds oc øyens lyst, hand monne oc betræde,
 Med mange stæder flere, der gaf ham saadan trøst,
 At hand i F r a n c h r i g oc fich see sin reise-lyst.
- (107) Berømbte Hofvedstad G r e n o b l e i Dauphinée,
 Oc L y o n viste strax, huad Mood som der vaar inne;
 P a r i s den Kongeby, som er beschrefven fix,
 Af konstners drift oc daad, af høfligheds complex
- (108) Ham lærte nogen tid der at complementere,
 Det ælschend F r a n d s k e -spraag saa vel at carezzere,
 Til hand det mægtig blef, at hand som før vaar Dansk,
 Kand oc udføre næt, sin Moders Maal paa Fransk.
- (109) S e d a n oc O r l e a n s med staden Charleville,
 De hannem schiødet strax, oc undte ham ey ille
 Fra R h e i m s oc til R o a n Normandiens hofvedstad
 Hand sig forføyede, oc kom der sund oc glad.
- (110) Der hand saa H a u v r e - G r a c e indvændig saag med øye,
 Fich hand med C a l a i s , D i e p e sig ocsaa lade nøye,
 Ofver stolten-siø hand sindet blef at vandre fort
 Med Franske-Konge-Skib, ad West-landsidens ort.
- (111) Mens som store E n g e l a n d det vilde vist fortryde,
 Om hand sin hælsen ey til L o n d e n vilde byde,
 Huorfor hand ocsaa strax til Londen sig begaf,
 Huor hand en Complement paa Frandsk oc lagde af,

105, 1 denne linje hører til det foregaaende vers, — foore, utstyr, glans.
 — 105, 3 hauger, haver, parker. — 109, 2 schiødet tok på skjødet.

- (112) D o u v e r med G r a v s a n d e n s pral, ia flere stæders lyst
 Tog hand i besøg, at læsche Reisens store Tyst,
 Mens D u n k e r c h frugtbar stæd, Siørøfvers assylum
 Lod hannem da hos sig, god Salvgarde-rum
- (113) Flere schiønne Byer, hand end dernæst besøgte,
 Ia vide om i N e d e r l a n d s stæder omkrøgte,
 Indtil hand sindet blef sit hiemmeland at see,
 Hvor da seiglatzen gich, fra A m s t e r d a m s k e - R e e
- (114) In summa huad ham er paa reisen forekommit
 Huad schich i huer en stæd, han videre har fornummit,
 Alt huad mærchværdigt vaar, oc alt huad rart
hand saag
 Det findis tægnit op, udi hans Reise-Bog.
- (115) Mens som en Moder kier, hælst egne brøste byder,
 Sit egit barn, thj it Moders Hierte bryder
 Sin kierlighed mæst til sit egit føde-Noor.
 Det hun i lif oc død, har baaren smærte for.
- (116) Hun self opdægger det med egen M e l c h e - p a t t e ,
 Sit egit kierligt fafn, hun lader det omfatte,
 Indtil det komme kand til den fuldkommenhed,
 At hun fornemmer her er meer at giøre ved.
- (117) Hun mærcher høyere end Leeg oc barne-griller,
 Oc derfor sinderig sin elschet søn saa driller,
 Til h u n besinde kand, huad hand mæst arter til,
 Strax vofver hun oppaa it andet Moder-spil.
- (118) Hun tæncher, her er den som o s i alderdommen
 Skal gifve lyst oc fryd, hun er i Raad fuldkommen
 Wed afve, flid oc tugt, at klæche ham saa op,
 At hand engang kand naa den ønschet æris-top.
- (119) Her sparis ingen ting, ey gods oc ald formue,
 At den Weltugted søn sig videre kand omschue,
 J Werdens Circul-plads, oc huor er større fryd,
 End huor den yndig frugt kand arte stammens d y d .

112, 3 *Siørøfvers assylum* Dunkerque var den bekjenteste kaperhavn under Ludvig den fjortendes kriger i slutten av 17. årh. - 114, 4 *Reise-Bog* Johannes Lilienskiolds Reisejournal 1668-70, I, utgitt av Chr. Sommerfelt, Chr.a 1916, efter ms. i Bergens Museums bibliotek. Del II foreligger i ms. i Trondheim Vid.selskaps bibliotek. — 117, 1 *mærcher* tar merke på, setter sig mål.

- (120) Her seis en Faders Lyst, her er en Moders glæde,
Naar en Welschichet søn vil artig eftertræde,
Sin fædris loflige Exemplers fodspor,
Naar Lillien blomstrer der, huor Stiern en
ofverstaar
- (121) Ræt som Soolsichen sig alt vender efter Solen,
Saa seer it Dyd-gemøt alt op til ære-Polen,
Indtil det bliffr bestraalt af Dydens ædle schin
Oc fanger saa Noble s paa ærens høye trin.
- (122) Som haardfør Norge har Wor Lillienskiold opammit,
Saa har oc Dan nemarch det bæste maalit rammit,
Til Lilliens stæd oc flor, som straxens yttred sig,
Der Mayesteten ham ansaag med naade riig,
- (123) Oc først fortsændte ham med høy Ambassadeure
Sin Kongis store Wærf oc ærind at fremføre,
I Sverrigis-Kongestad, det hand oc strax ved æd,
Antog i dybest pligt-underdanighed.
- (124) Oc det forrætted saa, saa vit hans Charge tilhørde,
Med schyldig nidkierhed, saa vit den Stat medførde,
Indtil den Curial til ende blef fuldbragt,
Da blef ham siden meer af Konge-gunst tilsagt;
- (125) At som hand hafde diet tilforn Norgis bryster,
Saa vilde Dan march oc, at hendis Tvilling-Søster,
Skulle videre sætte ham paa hendis ægte-schiød,
Oc der forsørgis med Dankongens
Norsche-brød.
- (126) Strax Bergen tog ham i sit Laugting-dommers-sæde,
Der hand i Elluf aar den function beklædde,
Saa ræt fornøylelig, om hand safnis der,
Hans reputerlig nafn, derom dog vidne bær.
- (127) Da fich hand Lillien blanch udi sit ædle Waaben,
Da fich hand Adel-Hielm at stande fri oc aaben,
Op paa hans Stiernit-Skiold sin stammis ævig zier
O! skøn Meriters Løn, ved Kongens naade-spir.
- (128) See derfor ydermeere den store Kongis naade,
Huor mildelig oc vell Hans Scepter monne raade,
For Undersotternis fremtarf oc ælschet gafn
Det hand stadfæster med sit egit Konge-nafn.

127, 4 *Meriters Løn* det var *faren* som fikk adelspatent 26 mai 1676 for sig og efterkommere. Det som anføres her og i vers 58 kunde tyde paa at dette tildels skyldtes den *gunst sønnen* hadde vunnet hos kongen.

- (129) Thi der Finmarchens - Ampt saa endelig vaccerit,
 Strax Ædlen Lillienskiold blef dermed regalerit
 Huortil hand blef stadfæst ved Kongens naade-Bref
 Der Sexten hundred' fir' oc firsindstiug'
 mand schref.
- (130) Fra den tid har hand det saaledis gubernerit,
 At allis ræt oc schiæl er blefven maintenerit
 Wed Loug oc Kierlighed, saa vit som mueligt vaar,
 Huorfor hand til sin død af alle ynde har.
- (131) Mens der hand fant for sig i Landet stor forvirring,
 Som gaf dets Politi en selsom tvist oc irring,
 Paatog hand sig med flid, oc nøysom eftertragt,
 At føre landet i en bædre schich oc agt.
- (132) Den gamle surdey først ræt maatte plat udrøddis,
 Self indgrod misforstand af landet slæt udstødis,
 At alting kunde faa en loulig bædre schich
 Det hand ved Kongens kraft alt efter villie fich.
- (133) Mens som at Sole n er ey altid uden plætter,
 Dem Jordens fugtig damp ham undertid tilsætter,
 Som stilleste hafblich er sielden bølge-fri,
 Oc ingen soortklæd-Sky, der io er regn udi.
- (134) Ja Lillie n voxte maa blant stichende Torne-spitze,
 Et pindsvin tør sig vel mod Børnen self ophitze,
 Et braaged Lem eld schal vel bide mot den kiæp,
 Som er hans banemand, og gifuer dødsens knæp.
- (135) Alting er i Uro. Mens det vaar største glæde
 Dersom en huer kun blef i sit beschichede sæde
 Oc nøyedis med det, huad stand hand vaar i sat,
 See! da gich alting vell, oc huer var vel omladt,
- (136) Da løsted mand at bo i koldist fischelande
 Da løsted minste fisch paa hafvits bræd at strande
 Alt efter Guds forsiun; Ia alting staar i flor
 Huor ræt oc Kierlighed i landet sammenboer,
- (137) Det vaar en ynchsom tid, da Iu d a s hand fich pungen
 Da gich det Ie s u m an, som da blef baande-tvungen
 Wed it forræders Kys; Saa gaar det oc endnu
 En fuld pung kommer ey en fattig Wen ihu.

132, 4 *efter villie* må forståes som en velvillig fortolkning av magister Paus; bestemmende for retningen i Finnmarks forvaltning 1685—1700 var Lindenow og Adelaer i langt høiere grad enn Lilienskiold.

- (138) Der A a r o n s - k i æ p blef tør, oc kunde ey blomstre meere,
Da maatte L i l l i e n sig oc lade lidt fixere
Oc sandelig den som kun viste Finmarchs-drift,
Hand maatte sætte det i ævig minde-schrift.
- (139) Saa er F i n m a r c h e n sat igien som i disorden,
Der Iupiter kom ned med en n y Politisk-Torden,
Oc ruschet om af sin selfgiorde klogheds parc
Som af en Kildewæld i hendis Tagemarch.
- (140) Thi see! ieg hører end at folchet daglig klyncher,
Jeg hører suchefuld en huer den anden yncher
Med graad at safne saa de gamble K l o g e m æ n d ,
Som n u sin asche har med jorden sammenblænd.
- (141) Skulle nu E n h ø r n i n g e n oc Æ g e r n i t opstige,
Oc kun en stunds minut af jordens støf opkige,
Oc see de haarde pust, som L i l l i e n faar udstaa,
Af Iovis tordenschrald, med blade, stilch oc straa,
- (142) De skulle undre sig for saadan sær forandring,
De skulle glæde sig ved deris tids henvandring
At de ey lefvede saa ynchelig en Stat,
Huor L i l l i e n trøchis maa af haardeste Climat.
- (143) Enhørningen den kand med spidtzet horn modstinge,
Et Ægern svingig er, i høyeste top at springe,
For Afvindsmændens trodz, mens L i l l i e n den er Veeg
En iiskold Norden-gust kand den snart gjøre bleeg.
- (144) Den bedre er opvant i Sydre Warme Lande,
Oc pleyer hælst udi den grønnest dall at stande,
Oc yde der sin Luft oc yndig liflighed,
Til huers fornøyelse, som den kand tienis med.
- (145) Mens her i N o r d e n er den tvungen til at kuure,
Den kaalde Clima, oc de firfød Creature,
De gansche ofuergaar den Lillies-vocestæd,
Oc derved confunder dens rætte art oc sæd,
- (146) Thi de ere mange, mens see L i l l i e n er kun eene,
Derfor kand L i l l i e n ey des fremgang dem formeene,
Som de har sat sig for, Oc det er aarsag i
At landet end staar i forvirret politie.

139, 2 *Jupiter* etc. Allusjonen er ingenlunde tydelig, men formodentlig siktes her til Adelaer, hvis virksomhet hverken Lilienskiold eller Paus hadde grunn til å omfatte med sympati. — 141, 1 *Enhørningen oc Ægernit*, Kønningham og Friis, lensherrer over Vardøhus 1619—61. Den førstes våbenskjold hadde øverst på hjelmen en narhval, på den annens skjold var en tegning av ekorn.

- (147) En Orne knibbret vel her udi forig tide,
 En slog it Skior te-slag, det beed paa alle side,
 Det bæste som blef giort i deris tid, er at,
 Trolldqvinder schichet blef hen til det Warme bad.
- (148) En Bielche blef saa sændt, som schulde understøtte,
 Det vit afliggend land til allis gafn oc nøtte,
 Hand vaar noch for sin part en sindig mand oc giæf
 Dog vaar vel de, som sit med magt afschaarit blef.
- (149) Thi som hand self ey vaar saa alle tid tilstæde,
 Saa viste Folchit lidt af megen Rættens glæde,
 Thi de ved Bang-heds Fog saa slæt forkued blef
 At huer mand mindis end, huad datum mand da
 schref
- (150) En Giedde efterkom, oc af Ur-ædel stamme,
 Han lægte her it aar i Landsens-fishedamme,
 Mens dog hans leeg vaar kort, saa er det vist oc sant
 Hans gode renommÿ er nochsom huer bekendt.
- (151) Wor priselig Monarch, Wor Landsens store Fader,
 Gudfrygtighedens speyl, oc ald U-rættis hader,
 Sit fattig landets tarf hand naadelig anseer
 Oc derfor til en Stads omhu det commender.

147, 1, 2 *Orne*, *Skiorte* Christopher Orning og Friderich Schiort, amtmenn i Finnmark 1661—67. — 147, 4 *Trolldqvinder* heksebålene ophørte tvertom i denne tid, mens de ofte blev tendt i den forutgående periode. — 148,1 *Bielche*, amtmann 1668—79. — 149, 3 *Bang-heds Fog* med første led henspilles på Jens Knudsen Bang, amtsforvalter under Otte Bielke, med siste led på Lauritz Søfrensen Faag (Fog), som også en tid fungerte som amtmannsfullmektig (Finn. Justitsprotokol 7, fol. 95v). Faag blev 12 juni 1672 av Bielke meddelt bestalling som foged for Østfinnmarken og tilegnet sig i de flg. 12—13 år på ting- og skattereiser samt på de årlige Malmisreiser et kjennskap til distriktet som få andre. Da hans bestalling ikke var blitt inn-sendt til konfirmasjon og der for 1685-års kommisjon blev forebragt et par klager på ham, blev han skjøvet tilside av Lindenow, som forøvrig fra Cancelliet hadde pålegg om å åpne en eller begge fogedbestillinger for Jørgen Christensen. Denne blev ansatt fra 1 januar 1686 (Finn. Justitsprot. 17, s. 2 (Trondhj.), Norske Tegnelser 4 juli 1685 (Rigsark. Kbh.), 1685 års komm. protok. fol. 10^v (Riksark. Oslo)). Faag led dog intet skår i sin anseelse, for i Lilienskiolds tid vikarierte han gjentagne ganger som foged og i andre bestillinger ved administrasjonen. Og det blev ham som måtte ta hånd om amtets forretninger iallfald i en del av perioden mellem Lilienskiolds avreise og hans efterfølgers ankomst. Han var i over 30 år en meget benyttet mann og har formodentlig gjort sig fortjent til et bedre eftermæle enn det som pådiktes ham ovenfor. — 149, 4 *huad datum mand da schref* visstnok 24/5 1672, da Bang på amtmannens vegne felte resolusjon for at en avgift, tiende-kanden, som fiskerne søkte å unddra sig, tillå underfogderiet; dette innehaddes da av Faag (Lindenowkommisjonens protokol (Riksarkivet) fol. 334, post 80). — 151, 4 *Stads Bergens*.

- (152) En *B y e s O t t o n - s a n g* med samptlig Choret's-stemme
 Blef høyt befallt, det fortrygte land at fremme,
 Wed flittig Waretægt at være som en borg,
 Til landsens fremtarf, oc de Trafiqueurs forsorg.
- (153) Derpaa de schicbet ud en *Ø r t e* landet kyndig
 Med samptligis consens at drifve fult oc myndig,
 Til landsens vilkor at ansee, oc landsens gafn
 Derpaa han hafde kraft ved alle deris nafn.
- (154) Hand svæmmitt landet om i alle fische parche,
 Hand spurte flitelig om *K o n g e n s* Tagemarche,
 De vaare *O d e l s g o d s*; Hand magte det saa vit,
 At Bonden holden blef, oc kom i god Credit.
- (155) Dog denne disposit's kund' oc ey vare længe,
 Self indbildt *B o r g e r - R æ t* tog til igien at trænge,
 Det arme Simple folch, thi maatte *L i l l i e n* ud,
 Huorved der udbrød strax det første Borgerbrud.
- (156) Med anden saadan meer forandrings schich i landit,
 Som vaar af fordums brug oc uschich sammenblandit
 Da rætte Høfvitmænd self resignerede
 Oc lod fuldmægters drift, sin virchning lade tee.
- (157) En deel vaar *F o g d e r*, som oc self negotierit,
 En deel til *B o r g e r n e* vaar gansche connexerit
 Wed slægt oc svogerschap at alle gjorde it
 Oc huer paastod sit nip, oc egenøttig ræt.
- (158) Da galt det huem der mæst da kunde bruge magten,
 Huad ey i pungen kom, det hafde de i agten,
 Wed egen satte Taxt, ved giftermaalers tvang
 Wed arfveschifters wærch, oc ald profits adgang.
- (159) Wild Bonden klage sig for da tids Rættens maade,
 Da var de Kiøbmænd self, oc søgte egen baade
 Saa huer vaar Borger til sin egen Kiøbmandskram
 Den sulten fischemand, slæt ingen agtit ham.

152,1 *Otton-sang* etc. Jørgen Otton var 1677—87 president for Bergens magistrat, her karakteriseret som hans kor. — 153, 1 *Ørte* ørret (jfr. ms. s. 154). Allusionen går på en av magistratens repræsentanter — 153, 4 *alle deris nafn* samtlige magistratsmedlemmers underskrift. — 156, 3 *Da rætte Høfvitmænd* etc. Da lensherrer og amtmenn overlod landsdelens forvaltning til stedfortrædere. - 158, 2 *i agten*, til rest, til gode; der siktes til kreditt-handelen. - 158, 3-4 Stedet uttrykker Lilienskiolds og muligens Paus opfatning.

- (160) Ræt som en Kiøbmand her med bonden sig præsterte,
Der Bonden ærter sig hos ham til kiøbs begierte,
Hand viste Erterne de vaare kugelrund
Oc derfor fant hand paa it listelig paafund
- (161) Hand gich med bonden hen udi sin Erterbinge
Oc tængte saa dermed ham derfvelig at tvinge,
En Narrekappe paa, oc derfor med sig tog,
En flad Tallærchen for det arme Taabe-spog,
- (162) Den samme holt hand ned i samlet Erter-Dunge,
Med en forkiærit haand, oc tog saa til at siunge
Kom Erter, kand du her paa denne briche staa,
Da schal den fischer dig hen til fortæring faa.
- (163) Mens om du ruller af, schal Bonden dig oc miste,
Der brichen den blef tom, da maatte Bonden friste,
Den Kiøbmands svigetræch, oc dermed blef afvist,
Med latter, at hand saa de Erter hafde mist.
- (164) Mens der at høsten kom, oc bondens afvel vaar dragen,
I land af fisch oc Tran, da hørtis anden bragen,
Kom din Bedrager, Kom, betal din gamle schyld,
Huis ey! da hunger schal dig wolde dødsens byld.
- (165) Jeg vilde vel end lit om Finmarchs-landet røre,
Oc med min Simple pen med lystighed udføre,
En liden tids fordrif, ey værd at schue paa,
Mens til min Dyrejagt, ieg lader det bestaa.
- (166) Thi Amptmand Lillien skiold betaaet har den møye
Oc derfor Curieus en megit smuch oc nøye
F i n m a r c h s description til ende alt fuldklart
Huoraf mand ræt kand see, dets grændzer, sæd oc art,
- (167) Ham derfor Tachen bør, som saa troflittig schrifver,
Som saa sit A m b t i t s f l i d for alle kundbar gifver,
Wil L i l l i e r n e for ham ey voxe her i N o r
Noch er det. De i G u d s oc K o n g e n s naade gror

162, 4 *fortæring*. Den spøk Paus her gjenfortæller og lokaliserer har til forutsetning at det i givet tilfælde skulde være en *foræring* til bonden. Men Paus trengte et annet point enn fabelens. — 165, 4 *Dyrejagt*, sml. vers 145; jakt på de «creature», som tramper liljen under fot. — 166, 1 *betaet* betaget, befridd mig for.

- (168) Tach, Ædle Lillienskiold, huer Normand schal dig
 prise,
 Hver Fin med Ache sin schal siunge dig en Vise,
 Til ære med sit egit vanlig Finneschraal,
 Naar de i bore Vin, schal ju sin Amptmands schaal.
- (169) Gid! Løchen følge dig, din stand oc Ædle Waaben,
 Gid! altid Kongens gunst for dig maa stande aaben,
 Jeg ønscher dig alt got, oc i Guds yndevold
 Tach for dit Fin marches-Skrift min ædle
 Lillienskiold

CONCLUSIO ADAMANTINA

Nu kommer endlig Wercket frem
 Som Willien pligtig fører,
 Nu kommer Rosen værdig hiem
 Som stat oc stand tilhører
 Min Ædelbaarne Lillienskiold
 Du Lillien ey har fundet,
 Blant Høns oc Giæs, blant sanchetold,
 Mens anden tott er tvundet,
 Førend du kunde erlange det
 Som du saa svart betiener.
 Gjør kun din Herris gierning ræt
 Guds Lehn dig noch forlehner
 Wor Nordische ArfveKonge vil
 Dig bædre oc betænche,
 Naar hand kun vide faar, huad spill
 Finmarchen dig vil schienche.

Tuæ Nobilitatis
 Animitus Amans

M: Ludovicus Paus.

168, 2 Ache kone. — 168, 3 Finneschraal, det almindelige nedsettende udtryk
 for finnernes egen sangform, joiging. — 168, 4 bore, av finsk buorre, god, —
 ju av jukkat, drikke.

FINMARCHEN

Som den yderste Lands-ende udi Norden af det berumbte Scandinavia, mens nu meere aff Nordmænd som Finner bebyggt, haffver fordum vel voren udj de gambli ihukommelse; Dog som it land der aff naturen a) udj de flæste tings beqvæmhelighed endelig maatte vere forglæmbt, som hvis Indbyggere fast fra ald civilizerit omgiengelse bannizerit. Tacitus b) bejamrer derfor Finneris sløsne tilstand oc fattigdom. Saxo c)

4] 4] deris ustadige tilhold oc værelse; Mens Grotius endelig elementernis vanskelighed, oc stædets haarde Climat, som oc sandfærdelig gjør mangens sejour udj landet dis kiedsommeliger; Derfra end flere ved itzige tid skulde skræckis, hvis at ey effterkommerne med mere nidkierhed haffde efftergrundet, hvis prærogativer som landet dog imod dislige vanskelighed nogenledis kunde bædre. Mens see! hvad nøye Finnerne ved stædet følger, hvis tilhold derfor ey for meget skulle ville saffnis¹. Jeg kand troe, at som mand offte kand ved de fuldkomne ting lige saa snart ufor nøyes, som at behag kand fæstis paa det som mindre er værd, saa maa det oc med Finnerne udj dette tilfælde sig haffve.

Aff egne Konger oc Hertuger haffver landet lang tid voren regeret, dog omsider till 3de Herrer bleffven skatskyldig, indtil det aar 1613 at Skatten oc Eyedommen hans Kongelig May^{ts}

5]] høye Magt aff Dannemarch allene bleff till forbeholdenhed.

Norgis krønike beskriffver Finmarchen ved alders aff it fast større begreeb, saasom till Hellelands-Fogderi udj Nordlandene sig at haffve stræcket, huorfor oc samme étendué dis offtere ved fordum Kongelig befalningers kraft besluttis, i den stæd det itzige Finmarchs naffn oc Amptits district nu mere under it fast mindre rom indsluttis, saasom beregnet fra den

¹ Forf. vil si at finnerne ikke føler de samme savn som den norske befolkning.

udløbende Andsnæs-odde ved Qvenanger-fiordens indløb, oc til Carlstuen paa den Østlige side mod Rysland, omtrænt aff 36 Milis jæffne stræchning effter stædernes offverslag oc beregning, saa det imod Westen nu mere ad Tromsen udj Nordlandene angrændzer. Mod Østen støder det till det gamle Biarmelands andeell. Udj Synden haffvis Lapperne til Nabo, oc imod Norden paastøder det brusende haff.

Mod Søsiden falder landet mæst bart, deals for vinden [6] skarphed, som saa jæffnt paastaar, som at skoffvene tid effter anden ved Nordmændene ere bleffven affhugne. Fiordene ere derimod dis rigeligere med skoff bevoxne, huorfor Finnernis tilhold der mæst ælskis. En deel stæder giffver Fureskoff til fornødenhed, dog sees saadan fremvæxt heldst til fielde eller udj dybeste fiorder at truffvis. Landstræchningen falder mod Rysland mere høytbierget, dog haffver een deell Udøer imod haffvet noch som sine bratte steenklipper oc skarpe fieide. Ja huad vanskelige forstrande finder mand ey mellem Wardø oc Nordkinnen, som dis offtere med stor eventyr oc liffs farlighed maa omvandris oc aff huilche at mangel Søfarende ey meget skal roose.

WestFinmarchens side holdis aff bædre beqvæmmelighed, huorfor oc paa Qvæget sammestæds giffvis baade bædre pris som mængde; dog ligger aff mangel paa folch, mangel deilig [7] plads øde, som rigelig nøtte ellers kunde indbringe. Forhindrer Luftens Kaalde Clima dette land sin ønskelige frugtbarhed aff Korn oc dislige grøde. Haffvet er da dis rigere Spise-Cammer for de fieris føde. Her fattis ey deilige Græsgange til Creaturenis fremtarff. Fieldene veed at giffve den rige Mosse, til Tamme som Wilde bæsters hielp oc nøtte, huorfor Vildtet falder dis offverflødigere. Fast hver March oc Øe vimler aff nøttelig frugt effter landsens art till Menniskens gaffn oc gode, endog at aldrig nogen møye derpaa bekostis, videre end omagen det at indsamle. Hvert Wand, hver Bæch eller Elf giffver saa rundelig sin affgrøde oc tilhielp udaff mange slags nøttelige Fische, at hungeren vel kand ræddis. Huer Skoff oc Krat saffner ey heller Wildtiis forraad at det ichun efftersøgis.

Det gandske Ampt indslutter ved Siøsiden 12 Tingstæder som nu mere ved en Foget oc Sorenschri fuer opvartis. Disligeste offverbliffver udj landet end 7 Præstegield, offver hvis [8]

Geislighed en Prouvist u d j ligemaade Tilsunet forvalter. Følger nu noget lidet om landsens almindelige deeling udj Øst oc West, med dessen vedrørende particularitet oc egenskab, saavit mand korteligst derom haffver kundet samle.

Annotationer.

a) Eman: Tesauro. del¹ regno d'Italia¹ pag. 4 — Piu miserrabili di tutti questi popoli, et quasi dimenticati dalla natura, son gli habitatori della parte piu Settentrionale della Penisola, Finni, Scrifinni e Lappÿ presso all'Istmo. Peroche dannati à perpetue tenebre di lunghe notti et turbidi giorni, portando in viso lo squalor del loro Sole, traggono vita inhospita e selvaggia, et hanno Inimica la Terra e il mare; peroche quella sepolta sotto le nevi eterne, apena si mostra loro per seppellirli, non che per pascerli; Qvesto impetrato di densi geli, la maggior parte dell' anno si può passeggiare non navigare, talche i miseri non conoscendo ne pane nè panni, sol vestono di cio che spogliano le Fiere, et sol vivono di cio che dona loro il dardo et la rete, et havendo l'habitationi cosi vagabonde come gli habitatori, meritamente nel loro idioma son chiamati Finni, cioè Poverissimi.

b) Tacit: de Germ. — Fennis fæda paupertas².

c) Saxo³ lib. 5 — Sunt Finni ultimi Septentrionis populi, vix quidem habitabilem orbis Terrarum partem culturâ et mansione complexi . . . Incerta illis habitatio est, vagaque domus. Ubicunque feram occupaverint locantibus sedes etc:

¹ Del regno d'Italia sotto i barbari epitome da *D. Eman. Tesaurus*. Torino 1664, også trykt 1680 i Venetia. — Citatet er ikke helt nøiaktig.

² Fenni lever i skrekkelig fattigdom.

³ Efter Steph. Joh. Stephanius, *Saxonis Grammatici Historiæ Danicæ* libri XVI (Sorø 1644), s. 93: Finnerne er folk i det ytterste norden, de har underlagt sig en knapt beboelig del av jorden som de bruker og har til hjem. De har ikke bestemte bosteder eller faste hus. De slår sig ned hvor de treffer på vildt, etc.

Utdragene av Tacitus og Saxo finnes hos Tesauro, hvorfra Lilienskiold har den. Sistnevntes verk har tjent Lilienskiold ikke bare som kilde, men også som modell. Ideen til annotasjonene stammer visstnok derfra. Av de to Lilienskiold-håndskrifter, Kr. Nissen henleder oppmerksomheten på i Trondh. Vid. Selskabs Skrifter 1936, nr. 6, s. 14 f., er det ene, den italienske kongehistorie, i form og innhold som «Del regno d'Italia». Det annet, «Nordens Ære-Støtte», øser av samme kilde, selv til billedstoffet i dette håndskrift er der hentet motiver fra Tesauro.

(Med tavle IV og V åpnes hovedteksten, ms. s. 1 og 2. På tavle IV sees øverst, mot en stjernebesådd himmel, to genii som holder frem til beskuelse landsdelens viktigste produkter, stokkfisk og pelsverk; den ene genius i finne-drakt. Midt på tavlen solen i havranden, himlen i strålebad.)

Handelsstedet Hopseidet. Til s. 93 (ms. S. 32).

CAP. 1.

De Gamblis berømbte Mons Ruttubus¹, som nu aff seenere tid Nord-Kinnen benæffnis, it bart, steilt oc Klipped forland², som baade for Østen som Westen aff det brusende haff paa-skyllis, giffver nu mere ØstFinmarchen sit skildsmaall fra den Westlige-disstrict, der Laxe-Fiorden end aff førige tid under det ØstFinmarske-begreeb includedis; derom den Kongelig [10] befalning aff d: 11 Aug: 88 i saa maade mælder

¹ Plinius (IV, 13) anbringer ved det nordlige hav et berg Rubeas el. Rutubæ, som i det 17. årh. av hollandske og tyske geografer blev identificeret med Nordkyn. Sml. f. ex. Ph. Cluveri Introductionis in universam Geographiam libri VI (utg. av 1682, Amst., s. 18): «ad Scricofinniae Promontorium Rutubas, vulgo nunc Noortkyn dictum». På Skandinaviakartet i samme utgave leses «Rubeæ promont.» ved Nordnorges kyst. Som det fremgår av noter til et efterfølgende avsnitt har Lilienskiold hentet denne bemerkning fra Joh. Christoph. Becmann, Historia Orbis Terrarum geographice et civilis (Francof. ad Oderam 1673), s. 124, eller snarest fra en yngre utgave.

² Ang. ordets bruk se Peder Claussøn, Norrigis Bescriffelse, Kbh. 1632, s. 5.

C. 5. Huad sig den Tiende post belanger om den misbrug ved Woris Intrader, da paa det med dets oppebørsell dis rigtigere kunde tilgaa oc skee indbyggerne til mindste bekostning, ere Wi allernaadigst tilfreds effter dit allerunderdanigste forslag, at de 2 Fogderier der udj landet saaledis bliffver deelt, at ald den part som Westen Nord-Kinnen ere beliggendis, vere sig aff Geislig oc Werslig skal hereffter under det WestFinmarske-Fogderj oc Provstie henhøre, oc Østen-Kinnen under det ØstFinmarske Fogderj svare, med saa skiell, at det ellers kand eragtis till landsens gaffin oc nøtte at geraade etc.

Christian.

- 11] Saa den ØstFinmarske-deell nu mere fra Nor-Kinnens
 11] henløb till Munchefiorden 19 stærcke Mile udholder, ved
 huilchen passagis beskaffenhed, huad enten Kinnen maa om-
 vandris eller åen strømbrydende haffstrand skall følgis, HORATIJ
 ord¹ dis tryggere vel maa ihukommis.

Ellers giffver ØstFinmarchen dis behageligere tilfælde aff
 magelig land, skoff oc græsgang, huor Finnerne sig kand ned-
 sætte; endog hvad græsgangens mislighed ved en deell fiskevær
 ey vill stoppe, nøtter mand aff Fielden is offverflødige Mosse,
 huorved Creaturerne saa mærkelig truffvis, saa det skorter ey,
 landet io allestæds med fæets forraad er opfyldt.

Den Øst-Finmarske-side saffner ey heller sine visse Øers
 prærogativ, som dog mæst ind ad Fiordene henløber, huoriblant
 Wardø, Ehrø, Wazø, Scogerø oc Hennø med flere dislige sig
 finder. Paa

Waardø

- En bar oc nedrig Øe, huor Hofvedstædet hafver voren ansat,
 12] seer mand ey sønderlig begreb, mens till dis større avantage
 12] udj skibs passagen situert. Den atskillis fra fastlandet ved
 det strømmefulde Bøssesund, huor skibene aff forðum deris
 anchere lod falde, udj pligt till Toldens aflæg oc deris
 passers anvisning, imod at besøgeisen nu mere tilfalder,
 at forfriskning enten kunde indhændtis, eller tidende fra Rysse-
 Custen opspørgis. Stædet maa vel vantere sig aff Slottits ælde,
 som aff forðum baade stood i saa stoer flor, som dis offtere
 aff Kongernis naade besøgt, huilchet Kong C. 4^{ti} egen antægnelse
 paa bielchen udj it lidet bondehuus strax neden slottet, forklarer
 i saa maade

¹ Carminum lib. I, ode XIV: «O Navis —».

1599. 29 Maÿ, erat hac in domò,

C. 4^{lus} Rex Daniæ et Norwegiæ.

Som udj træet dereffter nærmere er effterskaaren oc til en amindelse bevaris.

Huor er nu den tilstand aff stædets folckrighed eller bebygning, som aff fordumb stod udj krafft. Huor er nu meere Kiøbmændenis store Vrimmel, som stædet tilforn bebode; knap at Redningen ved en borgertiener¹ kand udleedis. Aff fordum bleff Justitien her exercerit, som de Waranger-Finners contribution hid udført, saasom Amptmanden stedze vaar pligtig ved slottet at vere; Mens hvad? Nu vil borgertieneren hældst med den fattigis slæb raade; oc hvad er vidrigere for det egen-nøttige øyesiu, end dens tilsiu, som ondskab vill spæge. [13]

Wed Ryssen haffver dette stæd hafft sine vanskeligste anstød, det nu mere ickun, som aff it Sagn ihukommis. Dog beholder Ryssewigen naffnet, baade aff Ryssens uformodentlige landgang², som spotteligere Nederlag ved deris forræderj. For-medelst fischeriets rige tilgang, haffver de aff Norland stædet aff alders dis jeffnliger besøgt, mens det siunis deris tilkomst mindskis end aarlig.

Næst uden for Wardø mod den Nordlige-side, seis 3de smaa Øer udj benæffning aff Renø, Hornø oc mindre Afløsningen. Den første giffver faa mens skønne Moltebær, oc tilforn brugt under slottens hærlighed. Den anden nøttis til menige Mands brug; som den 3de til Præstens gaffn offverhviler. [14]

Hennøene

Som udi tallet ere 2de ligger bent Hafs udofver fra Wardø ved Munche Fiordens indløb. Den store er fladagtig ved en Milis circumference at udregne. Den fournerer offverflødig græsgang. Duunsamblingen med dets Kobbeweyder nøtter nu mere Ryssen med dets Finner som tiest, som ieg baade kand tilskriffve Fogdens skødesløshed der til fields affreiser, naar hand ved Finnerne ickun sin genant³ opnaar, som end Borgerdriftens ubillighed

¹ Handelsborgers fullmektig.

² Sml. Nordn. Saml. I, s. 36 og 58.

³ Biinntekt tillagt visse off. tjenestemenn.

de Finner fra handelen at forlade, hvorved de dis motvilligere flere formastelighed voffver, Udj den stæd samme Øers hærlighed til Intradernis forbædring haffver voren till forpagtning henrunden, effter Protocoll. udvis aff d: 19 Aug: 1658¹ Paa den mindre som nærmere fastlandet anstøder, finder mand 3de steene opreiste, hvor iblant den middelste avancerer. Samme sigis aff forðum til 3de Herrerdommers ihukommelse erigerede, deriblant Norge ved den Middelste schulde præsenderis, imod at Sverrig oc Rysland de øffrige skulle indigitere².

Mand finder ellers paa samme Østenhafsside, som forðum haffver voren Eders Kongelig May^{ts} ArfueUndersotteris Rætte boligsæde oc næringspladzer, mens nu mere formedelst de Bergenskis skadelige forhold vanartet til dis offverflødigere vrimmel-laug oc tilløb aff Rysser, Finner oc Munché, som hærligheden dis graadigere nøtter, indtil den plat vil fra landsens indbyggere affskieris, andre efftersatte Øer, saasom

1. Indøn udj Iarfiorden, med bircheskoff bevoxen oc ved 1 4d. fra Pasvig affliggende.
2. Kielmøn oc Renøn udj BøgFiorden, hvor baade dun, Moltebær oc schofer at finde.
3. Den store som høytbiergede Skogerøn situerit mellem Bøg oc Kiø-Fiordens indløb, nøttis aff de Neidens-Finner till deris Reensdyrs føde.

16] Kiø, hvor de Finner aff Neiden ved fiskeriets tid haffver deris tilhold, ligger yderst udj Kiøfiordens aabning, sydsydvest offver fra Wazø ved 1 1/2 Mil til beregning. En liden dog græsrig Øe.

Bugø besiddis aff en deel Nordmænd, huis landstreckning siden ind ad fiorden R a p t e s i d e n kaldis.

Endelig seis udj Varanger-botten den lille Skiaholmmen, hvor de Finner sammestæds haffver deris Madhuuser bestaaendis. Oc haffver der voren deris rendezvouz mangan død uden videre Ceremoni at nedputte, som end flere schulle effterfølge, om betimeligere opsigt ey haffdis.

¹ Justisprotokollen utviser her, at fogden hadde bortforpaktet kobbveidet paa «denne Rydsflannds Kost». Henøene nevnes ikke ved navn, men der siktes uten tvil også til dem.

² Senlatinsk for *indicare* ang, betegne.

De Hafne som ved samme Gust forefalder, beregnis først den som ved Normandsædit¹ udj Munchefiorden findis. Aff god sandgrund, som een deel skibe kand imodtage. Iuledagshafnen rosis noch for en god skibshaffn, som oc Kors-hafnen østen for Røsnæs. Noch en anden god haffn på Hielmøn udj det bekendte Renø-sund.

Indøns-hafn udj Iarfiorden tiener til mindre farkoster, [17] oc endelig er der et Anchersæde udi Bugø-sundet. Mens disse haffne søgis dog sielden uden at nøden dis haardere paa-gaar, saa de ræt bebygte haffne ey kand opnaais, som paa Nordmandsiden ere beliggendis. Thj, de Finner aff Peisen, da de under Wardø-handell incorporeredis førde deris affvell till Wardø selff. De finner aff Pasvig afflegger fangsten ved skibets ankomst till Sandhafnen udj Pasvig. Mens de aff Neidens-fisk udskibis fra Wazø-haffn.

Fiordene som indløber fra Carlsгамodden alt ind till Waranger at beregne, ere som følger

Bumansfiorden, aff 3 4dingers indløb: Ved j halff Mil derfra kommer. 3 4d. bred.

Marifior aff 1 Mils indløb, oc 1 4dings bredde, som tillige med skoff oc Elffver er begaffvet. Ved 1 M. aff liger Munchefiorden af 1 1/2 Mil udj indløbet mens ickun aff 1 4ding udj bredden. Der er Munche-Closterit, sampt skoff oc Laxe-Elffver som aff stædets Muncher oppassis. Bent udj norden fra denne fiord ligger Hennøene ved 1 Mil udhaffs, mens fra Lyngtuen² till Lille-Henøen beregnis ickun en 4ding sydost affliggendes. 1/2 M. fra Falchef: [18] Wed en halff Mil derfra ligger Falchefiorden som indslutter 1 half Mils længde mens 1 4ding udj brædden. Er skoffved dog fuld aff skiær, huorfor den sielden dybt ind ad besøgise

¹ De norske stedsnavn på Murmanskysten er behandlet av J. Qvigstad i Norske gaardnavne, Bind 18, Finmarkens Amt, s. 311 ff.

² Eldre lokale kilder (jfr. f. ex. Nordnorske Saml. I, s. 23,36) har her Careltuen. Lilienskiold har fulgt Peder Claussøn som feilaktig anbringer Lyngstuen syd-øst for Vardø, eller en senere forfatter som bygger paa Peder Claussøn (f. ex. Arennt Bernsen, Danm. oc Norgis Fructbar Herlighed, I, 1654, s. 247). Jfr. Gustav Storm i P. Claussøn Friis' Saml. Skrifter (Kra 1883), s. 379 note.

Derfra er 2 1/2 Mil till Pasvig ved Weifioren. Jacobs Elfven, som udrinder paa en slæt strand oc er Laxe-Rig, ligger mit imellem Røsnes oc Pasvig, oc næst ved er Kobbholmerne.

Iarfior, som fra Pasvig ved en halff mill affligger, findis 1 1/2 Mil lang mens breed 1 4ding. Skoffved land fournerer den oc 2de Laxe Elfuer. Den Elff som ved Indøn nedløber, holdis for it udløb aff det stoore India ger-Wand¹.

Holmengraa-fior løber mellem Iar- som Bøgfior aff 1 4d. udj længden, mens ved 1 half breed, saa den ej sønderlig er at considerere.

Bøgfior, som ved en Mil fra Iarfiorden situerit haffver 2 Milis indløb, mens til en half Mils bræde. Den skiffter sig udj 3de deele, saasom først Closterfiorden, som affløber udj syd-ost, huor en Rysse Kircke sees oc Finnesædet er, thj udj denne Elff fanger de Pasvigske Finner deris lax. Den anden løber udj Sør ad Furvedstrømmen² till, huor god forraad aff fureschof findis oc dertill er apparence aff god Ertz. Den 3de bøyer sit løb udj sydvest till Kiøfiorden.

Kiøfior ved half anden Mil udj indløbets længde mens ickun aff 1 4dings bræde. Giffver god bircheskoff oc 2de Elfuer, huoraff Rysserne den inderste haffver udj brug, som at Neide-Elfuen deruden for passerer, foruden en anden liden elff som dog ej aff noget considerabel brug, befindis.

Bugø-fior ved en hæl Mils længde mens ej offver 1 4dings brædde, er rigelig med skoff begaffvet, oc derhos med 3de Elfuer fournerit, deraff den Sør-løbendis for den største eragtis, som de andre udj Øst oc Vest aff mindre værdi anseeis.

Fra mange aff disse fiorder søger Nordmændene aff den anden Sids-liggende fiskevær udj Waranger-Fiorden deris aarlige fæmad oc brændeveed, som offte hvis till deris husers fornødene

¹ Lilienskiold er ikke alene om denne misforståelse. Pasvikelvns løp var dog alt på hans tid rigtig antydet på alle bedre kart.

² Furvedstrømmen er Langfjordstrømmen. Her er det nu skogbart, men det kunde enda ca. 1910 sees av gjenstående trestubber at furuskogen tidligere har strakt sig utenfor Sandnes.

vedligeholdelse oc opbygning kunde behøffvis, der mange ellers udi dette tilfælde maatte komme til kort om dislige stæder skulle saffnis eller mistis, som Munchernis suplique in anno 1688 paastood dog till forgiæffvished.

Omkring Waranger-botten, som udj 2de deele aff løber, [20] tilholder Siøfinnerne aff samme naffn. Op ad Vester-Elfuen ved en halff Mils beregning fra Kongsgamen holdis det aarlige WinterMarched, som effter den Kongelige befalning aff d: 11 Aug: 1688 bleff tilladt. Did ankommer de Svendske Kiøbmend aff Torna udj Sverrige med deris handtering oc Kram, huorom ved Commerciens annotation videre skall forklaris.

Fra ermelte Waranger haffvis ilige maade god leilighed at komme op ad Sverrig, Rysland som ellers West effter udj Lehnat till lands. Den første vey befordris op effter Tane-Elfuen igiennem Fieldbyerne oc saa till Torna fort, som om vinteren med magelighed udj 14 dages tid kand affgiøris, deels med Reen, som siden ved hæste. Den anden tour till Malmis oc derfra videre ind ad Rysland forefalder igiennem de Finne-byer Neiden, Pasvig, Peisen, Bomini oc saa videre fort. Den 3de passerer Tane-Eidet oc saa videre væst effter Eider oc fiorder, oc ved denne passage kand de farlige udveye eviteris, som ellers fra Wardø till Norkinnen maatte søgis.

Ud efter den anden side af Waranger-fiorden Mødis først Finnernis vintersæde ved Sandhougene, Nesby, Bergeby [21] oc Klubben; Mens paa hin side Iacobs-Elf ven findis efftersatte fiskevær, aff Finnenæs, Karigiel, Sand skiær oc Andersby, indtil det hoffvedvær Skattøre, huor baade skibshaffn falder, som Betienterne, Provst, som Kiøbmanden residerer.

Wazø

Huor fischeWærit tilforn hafver standen, ligger bent offver, oc separeris fra fastlandet ved det smuche som flynder-rige Sund, som dog aar effter andet med sanden saa opfyldis, at skibene nu mere med besværighed det kand passere. Denne Øe giffver offvermaade god græsgang for qvæget om sommeren, oc er Kirchen sammestæds bestaaendis. Situationen falder næst aflang, oc uden nogen skoffs bevoxning.

Tiby it lidet fiskevær der aff Normænd besiddis, huor oc Finnerne søger deris Ro-stæder, som oc udj Saltjern næst uden for liggendis. Derfra avancerer mand till

Echrø

- 22] Som forðum fra fastlandet ved it sund vaar separerit, der nu mere saaledis opfyldis, at den faste Wall deroffver gaar. Bebois nu meere aff visse Nordmæn siden at fokket fra den mindre Øe for den besværlige landings skyld, som Øst-Fiordenis haarde violence maatte afflømte, som ved en half Mil ellers derfra affligger. Samme

Lille Echrø

- Bleff aff forðum besiddet ved 56 Mænd, som baade vaare fuld-giæfve, oc med deris Jægter selff Bergen beseglede. Mens huor er nu den fryd? Knap at bonden kand formaa baad till sit fiskeriets tarff. Øen er ey sønderlig aff begreeb, mens dis nøtteligere till græsgang oc Moltebær-Sambling, huorudj den store oc haffver sin deell. Udj dets bratte Field-skager oc Klippe-ræfver giffvis offverflod aff den fugel Teiste-yingelen kaldet, nøttig ej mindre till spisen, end affholden for sine feyris dyd.
- 23] Udenfiords paa Scalnæs-odden hafver deels Finner som Normænd nu mere deris bopæll udsøgt, baade till fiskeriets fremgang, som at Weyde der ved stædet for dennem ey mindre saffnis.

Derfra avancerer mand 1 Mil till det fiskevær Komager, oc er ved denne stæd een god Laxe-Elf, som skiødesløs offverdaler¹, tillige med god forraad paa græsgang oc brændeVæd.

Kiberg

- Er it HofvedWær for samme nafns handel med Kirche oc skibs-haffn, som dis vanskeligere baade for det aabne straag aff de Østre-Fiorder som haffnen paaskyller, som stenigte grund der skibstougene beskadiger. Huor er nu den Kiøbepral som forðum ved denne stæd blomstret, nu at en Kiøbsvend brødet dis fortrydeligere udpiner? Huor frisker disse fattige fiskeris farlige som slæbsomme møye, at føden knappist for Rede kand
- 24]

¹ fisket forsømmes. Jfr. Nordnorske Saml. I, s. 21.

opnaais? In summa for bonden liden lyst ved Borgernis offvermod at forkuis. Offven dette fiskevær, som udj situationen mindre behagelig, offverhænger it bart steenfield, Domen ved benæffning, dog ved Troldqvindernis jæffnlige anløb dis røgtbarer udj tale. Hvo vil spørge deris Udyd udj dette land? For sligt sælskab høffver allerbæst slig udørck.

Udj det øffrige kand passagen dis beqvæmmeligere offverlands fra Kiberg til Bøssesund ved en half Mil avanceris jmod den farlige søvey omkring Kibergnæs som meget [25 strænger oc haardsødt¹, till 1 Mils udregning.

Er saa Waranger-Fiordens løb ved begge Sider fra stæd til andet at beregne som følger

Nordre-side.

Fra Kiberg till Comage.....	1	Mil
Comager till Scalnæs	1	»
Scalnæs till Echrø.....	1	»
Echrø till Wazø	1	»
Wazø till Finnenæs.....	1	»
Finnenæs til Mortennæs.....	1	»
Mortensnæs til KongsGam:	1	»
udj Waranger		

Syndre-side.

Fra Varanger til Bugø	3	M.
Bugø til Kiø	1/2	»
Kiø offvr Bøgfior til Klub	1	»
Klubben til Iarfioren	1	»
Iarfiorden till Falchefior.....	2	»
Falchefior til Munchefior.....	1/2	»
Munchefior til Marifior	1	»

Costen vesten for Wardø ind till Nordkinnen som billigens [26 for it aaben forstrand kand passere, er med sine visse fiorder begaffvet, saasom

1. Persfior som ej vit indløber mens ved 1 Mil, fra Wardø affliggendis. Derom falder got skøtterie.
2. Sanfior inden for Hafningberg, situerit.

¹ haardsøet, med hård sjø.

27]

3. Syltevigsfior aff en Mils brædde fra Klubben at regne, huor mangfoldighed aff Fugle-Wærp forefindis. Der fiorden ellers er skoffrig oc med laxe Elffver forsynet oc en god skibshaffn. Jndløbet aff een Milis udregning. Baadsfior ligger vesten for Matkurf, skoffrig. Kongsefior aff en Mils bredde mens imod een Mils indløb. Haffver god skoff oc en skøn Laxe Elff. Dertil med med 2de Øer forsynet, som Kongsøne beneffnis som bærer pris aff deris skønne Moltebærvext oc Kobbe-Weider, fredlyste efter Prot: udvis aff d: 24 May 1654, saa den ej uden Amptmendenis videnskab maatte brugis. Tanefioren, findis aff consideration udj sin længde, vitløfftige omløb oc fiskeriets brug. Den deeler sig udj 3de løb, till Eidet, Langefior, Tanebotten oc Rætte Elffvens nedløb. Ansees ved 1 Mil udj sin brædde mens udj længden at befatte, meget strøm som stormfuld. Den beseglis aarlig formedelst Laxefangsten, huor da Stangenæsset anckersædet præsterer. Sanfior, huor skibet anckrer, som udj Omgang ladningen skall indtage.

FischeWærrene udj samme district ere først Hafneberg ved 2 Mile fra Wardø, nu meere aff 1 Nordmand sampt 2de Finner besiddis.

25]

Syltevig som ved en half mil westen affligger, bebois omstunder aff 4re Mænd, huorvell at det aff forige tid vaar udj større consideration, da kiøbmanden sammestæds residerede. Da bleff samme stæd ved eget skib beseglet, der oc udj een god vinterhaffn kunde bevaris. Folcket fant sig vell ved skøtteri som fiskefangst. Mens, at en deel pladzer udj Finmarchen saaledis er kommen udj øde, haffver kiøbmendene selff ej ringe voren voldendis udj, som fatted behag at affkorte føden for indvaanerne som ey effter deris skøn ville omfløtte¹. Deels at andris usuffisance handlerne haffver maat opgiffve, saa landfolcket deroffver haffver voren nødt till de stæder at henfløtte, huor brødet for deris affvel kunde kiøbis. Offver saadan Kiøbmendenis adfærd bær Kong C. 4^{ti} naadigste befalning aff d: 19 Aug: 1635 saa fast it vidne. Vid. pag: 429.

¹ En av de viktigere ankeposter i Lilienskiolds agitasjon mot handelsstanden.

Disimedlertid, huor Naadig Kongerne haffver anseet dette lands opkomst oc gode bevisis, blant andet, ved den Kongelige benaading som till dette Fiskeværs opkomst udj særdelished in anno 1667 naadigst bleff udgiffven aff indhold, som følger

F. 3. Giøre alle vitterligt, at Wi af sønderlig gunst oc Naade, Naadigst haffver undt oc bevilget, saa oc nu hermed naadigst tillader oc bevilger Os Elsch: Zacharias Andersen, hans Arffvinger oc Med-Consorter, at alle de folck oc drenge, som forbemelte Zachrias Andersen allerede haffver, saa oc alle saa mange, som hand, hans Arfuinger oc med consorter hereffter til tjeneste oc boesættelse agter at henføre till Syltevigen oc dessen underliggende fiord udj Wardehuus-Ampt i Vort Rige Norge, stæden med at bosætte paa fiskerie, skall oc maa være fri for schat, Leding, Tiende, oc ald Kongelig Rættighed oc Tyngde aldels fri oc forskaaned, hereffter udj 10 Aar aff alt hvis som de inden forskreffne 10 aar kand fiske. Forbydendis alle oc en hver, særdelis Voris Amptmand oc Fogder samme stæds som nu ere, eller hereffter kommendis vorder, forbemelte Zacharias Andersen, hans Arffvinger oc med Interesserede herudjnden som forsk^t staar, aldels ingen hinder, skade eller forfang at giøre i nogen maade, under Vor Hyldest oc Naade. Giffvet paa Vort Slot Kiøbenhafn d: 9 Julij Ao 1667.

[29]

Under Wort zignet
Friderich.

Matkurf haffver tilforn voren it considerabel HoffvedVær aff sit tingstæd, aff Præst som Kiøbmand beboedt, Er dog nu fast ey capable 5 à 6 fattige fiskere at underholde. Udj stæden at mand fordum 3de stoore Jægter underholte deris fisk directé til Bergen at henføre, nøyes mand omstunder med smaa baade
30] affvelen till Wardø at hensænde. Indløbet till Matkurf falder baade eng som vanskelig saasom Keelen saa ofte offverbryder ved haffvets paastaaende som brusende magt.

Omgang som it andet Hoffved Vær paa den vestlige side aff Tanefiorden henlagt, haffver vel udj forige tider voret aff bedre consideration, end som det nu befindis. Da egen Præst som Kiøbmand ved stædet residerede, stood alting i Velmagt, mens nu at Kiøbkrammen affløttet, haffver indbyggerne voren nødt till effter den Trafiquverendis caprice oc sig derfra at begiffve, saa Kirchen oc Wærrit staar fast øde. Indløbet til haffnen er formedelst passagens engde oc haffvets paastødende ej mindre voffvelig. Denne haffn tiener icke for skibe som Sanfioen ved en halff Mil derfra affliggendis, maa imodtage, huorthen affvelen oc tilføris.

Slettenæs-farlige udgrunde, bouer oc blinde schier maa, dis vær, for mangel søfarende alt for meget voren bekiendt, som lifftet deroffver haffver maat tilsætte. Bouver kaldis de under vandet skiulte grunde oc klipper, som ej seeis, mens ved baadens ankomst reiser sig 3de sinde med saadan gevalt oc
31] offverbrod, at Haarene maa staa till bierge¹ oc sielden uden skibbrud affgaar. Wed saadane veye gielder det derfor paa en forstandig pilot som coursen effter Meed saa næt veed at affpæle. Endelig, naar mand betæncker ræt dislige bouers vanskelighed, de vældige strømrysters offvermod udj haffvet fast ved hvert næs eller udløbende Tange, med videre landsens egen heslige och fæle forstrande som ingen redning udj nøds fald anviser, Ja haffvets stolte magt oc bruusende vande, alt imod hvis ringe fartøy som mand nødis slig farlighed at offvergaa, maa mand billigens aff den blotte erindring skreckis, end saadant tit at voffve, huor hardi een sømand hand end kaldis.

Gangvig oc det Fiskevehr Steenvog kan ej høyt anseis som dets indbyggere ere ringe oc længst ad Kinnenodden beliggendis.

¹ Uttrykk fra tysk (« ihm standen die Haare zu Berge »).

Hops-fischevær kand ej heller vantere sig aff nogen opkomst, thj været oc Kirchen er mæst øde. Udj Langefiorden tilholder faa Mend, endog landet er skoff oc græsrigt sampt dertill med een god LaxeElff begaffvet. Udj Tanebotten tilholder Nere Tanens Finner, mens paa Eidet selff er nu meere Kiøbmandens voninger oprættet.

Saaledis befinder nu sig ØstFinmarchens tilstand imod siø-kanden indsluttende halfanden Præstegield med 5 Kircher aff [32] Wazø, Kiberg, Wardø, Omgang oc Matkurf som aff 3de Præster opvartis. Haffver 4 hofuedvæhr, som 19 Andre underliggende fiskestæder aff mindre værd. Bestaar derhos udj sit Mandskabs beløb aff Nordmend till 197... saa, mens aff Finner ved 233 skattemends beregning.

Dis stræckning fra Wardø till Nordkinnen saasom

Fra Wardø til Hafneberg..... 2 Mile. Undervejs Sylte-, Pers-
oc Sanfior

Hafnberg till Matkurf	2	»	der møder Syltefior
Matkurf til Baasnæs	1/2	Mil	Baasfjor
Ofver Kongsfior til Nalnæs.....	1	»	Kongsefior
Naalnæs til Kiølnæs	1/2	Mil	Forland.
Kiølnæs til Hornet.....	1	»	Forland oc skæret ved Berlevog

Hornet til Omgang Tane-

fiorden offver	1	»	Tanefior
Omgang til Slættenæs	1	Mil	
Slættnæs til Kinnen.....	1	Mil	

[33]

Summa 10 Mile

Mens fiorden ind at regne fra Hornet til HopsEidet falder udregningen i saa maade

Fra Hornet til Hop.....	3	...Mil
Hop til Eidet.....	1/2	Mil

Summa 3 1/2 Mile

Den Øst-Finmarske-længde til Varanger 18 Mile.

Til Fields op imod de Lappiske-grændzer, er landet skoffved oc haffver effterskreffne fieldbyer, saasom Aritzby. Iuxby. Indiager med flere Rysse-Finne Byer aff Neiden. Pasvig oc Peisen, som aff Fogden aarlig besøgis til skattens oppebørsell.

36]

CAP. 2.

West-Fin marchens længde beregnis fra Ans næs indtill Nord-Kinnen ved..... Milis udregning effter stædernis offverslag som følger.

37]

Fra Nordkinnen til Scottingberg	1	Mil
Skøttinberg til Kelvig.....	3	Mil
Kielvig til Mossø.....	2	Mil
Mossø til Ladø.....	1	Mil
Ladø til Hammerfest.....	3	Mil
Hammerfest til Hasvig.....	4	Mil
Hasvog til Loppen.....	1 1/2	M.
Loppen til Ans næs.....	1/2	Mil
Ellers Loppen ind ad Talvig	5	Mil

Det stod tilforn under en sær Fogeds obagt, mens nu med Øst-Finmarchens betiening incorporerit. Samme district bestaar næst udaff en andeel store oc høyklippede Øer, som mod

Siøsiden ere bar, mens indensund dis behageligere med skoff oc græds bevoxen. Dybe fiorder skier sig ind udj landet, huoriblant de fornembste beregnis Laxefior. Porsanger, Refsfiord oc Alten, hver fast aff en Milis brædde.

LaxeFiord

Løber temmelig ind udi Landet, oc separeris fra Porsanger ved Sverholts landsodde, som mellem løber. Der findis de 3de Finne-Byer aff Weinæs, Lybesby oc Bondø, som dog mæst deris fiskerie ud ved Sverholt søger. Her falder mængden aff Harer, Hermelin oc Otterschind, som Finnerne dis snædigere ved at [38 oppasse.

Porsanger

Maa vel holdis for en af de Considerabelste Fiorder udj landet, baade for sin storlighed oc lange indløb som anden tilliggende hærligheder aff skoff, græsgang, fiskerj, Moltebærvægst oc Duunsambling. Udj denne fiord beregner mand nogle 100 Holmer oc Øer, huoraff største delen beqvem till Moltebær eller Duunsambling.

Tamsø

Som udj circumferencen 1 Mil indbefatter, mæst flad oc jæfn, oc imod stranden græsRig, er for den øffrige deell med Multebær-vægsten dis rigeligere offvergrodt. Paa samme Øe holder sig en usigelig haab Æder-Fugle op, som der aarlig deris Unger udligger, saa Duunsamblingen offte till mange Woger schulde opløbe, om det ellers paa en sambiet stæd bleff beregnet, hvad indhændtis. Wed god vext falder mange 100 tynder¹ om de vilde hændtis, saa kiøbmanden offter væmmis end aff nogen begierlighed til des commerci oc forhandling indtagis. Huor [39 er nogen Øe udj Norden rigeligere med slig fremvext beklæd, end som denne, Thj fangsten sielden offverkommis, at io een stor deel dog deraff maa effterstaa til Creaturenis føde oc anden utienlig forraadnelse. Disimedlertid finder ieg een sær affvindsyghed det Kielvigske-folch at følge, der uden ringeste contribution søger at tilægne sig denne Øes faste brug frem for andre hans Kongl: May^{ts} Undersottene, som ej tilstædis derpaa at komme. Saadan en misbrug, ieg troer heldst, ved de forige

¹ dvs.: multer.

egennøttige Kiøbmends vrangvished maa vere introducerit til deris egen dis større fordeeli, i den stæd, at aff samme Øes hærlighed en anseelig forpagtning till Intradernis forbedring billigens kunde væntis, om det ellers dertill maatte komme, thj landet giffver offverflod aff samme frugt till almuens fornødenhed end paa andre stæder, ia fast indtill at de skarpeste fieide oc ufrugtbare Myrer dermed beprydis; Lad være, at samblingen deraff ej ved alle stæder saa commode som paa Tamsøen kunde falde. Naar tid er, at denne frugt skall hændtis, bliffver en vis dag om høsten dertill berammet, huor da mand 40] aff huus sig did begiffver, saasom Øen ved 2de Mile fra Kelvig affligger. Fordumb vaar den med fleere Øer freedlyst som Laugmandens forrætning derom udviser, naar saa mældis

Mandrop Schjønebøl til Bertnæs, Laugmand udi Norlandene oc Finmarchen, Gjør witterligt, at Anno Domini 1653 d: 25 May er holden it sat lauting udj Wardø, offverværendis Erlig oc Velb: Mand Iørgen Fris till Lindholm Kong: May^{is} Høvidz oc Befalningsmand offver Wardehuuslehn, samt Hans lensen Ørbech Kongl: Mayts Foget offver Finmarchen, saa oc menige nærværende LaugRættismend oc almue som i dag ting søgte, huor da for rættlen bleff forefunden oc aff menige almue samtøgt, at de aarlig, naar nogen duun eller moltebær udj Øerne kunde falde, skulle, førend de samler til dennem selffver eller nogen anden, samle oc plucke LensHerren till gode paa hans May^{is} vegne i 2de dage naar tid er; Huorfor forb^{te} Øer nu bliffver freedlyste, ingen sig at understaa derudj nogen forfang at gjøre, ellers vide sig for skade at tage vare. Saaledis for Rættlen at vere passerit, huoreffter een hver sig kand vide at rætte. Des till vidnisbyrd under min haand oc seyell. Anno ut supra

Mandrop Schjønebøl Persen.

Dette lautingsvidne er paa Laugtingene paa andre stæder 41] i Finmarchen læst og forkyndt, oc aff almuen huor de haffver Øer samtøgt, uden allene udj Kielvig, der beloffvede almuen at ville giffve en half Læst moltebær, naar aaringerne vaare gode.

Huis høsletter som paa Øen fandtis haffde de Kielvigs Kiøbmend uddeelt sig selff udj teiger oc saaledis sig udj dets hærlighed præoriterit ved almuens exclusion. Huad duun fiorden iligemaade kunde formaa, nøtter den (de?) sig oc til bæste oc forbeholdenhed. At den skulle till Kongens fornødenhed opkiøbes udviser befalingen

(Derpå følger skr. av 11. mars 1614, hvori C. 4. pålegger lensherren å kjøpe og sende til Kbh. fjær og dun til herresenge. Trykt i N. Rigs-Reg. 4, s. 517. Befalingen utgikk til flere len og var et éngangs pålegg.)

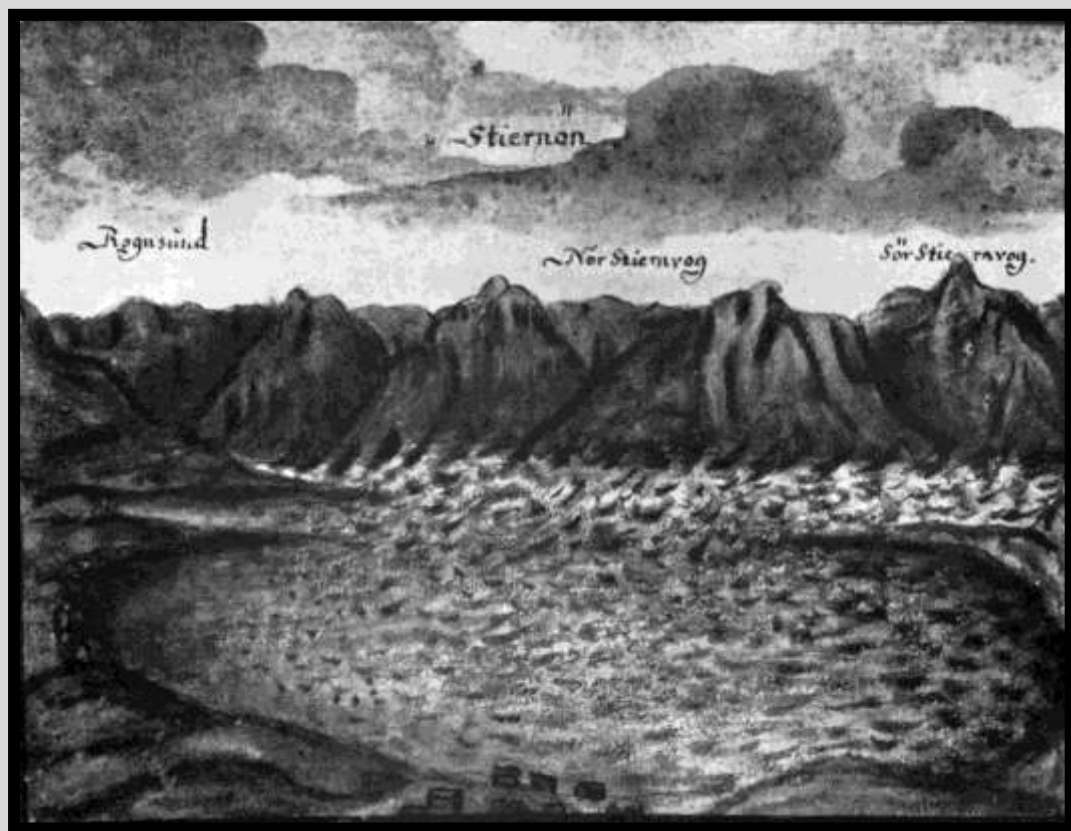

Hovedværet Talvig ved Altenfjorden. Til s. 98 (ms. s. 45).

Loppen havn og fiskevær. Til s. 99 (ms. s. 46).

Tavle X.

Stjernøen sett fra Grunnfjord på Sørøen. Til s. 110 (ms. s. 41—2).

Udj samme fiord er derforuden 2de gode Laxe-Elfuer som dog nu ej meget nøttis. Der er oc 2de Findebyer aff Ytre oc Indre-Porsanger. De Finner som der tilholder inclinerer gemenlig till galskab oc tumult¹. De Svendske søger undertiden [42] der ned med deris købmandskab om vinteren, thi mand lættelig fra Indre Porsanger kand komme offver Iuxby ned udj Lapmarchen.

Der falder oc vey aff denne fiord ned udj Laxefioren, hvad heller at mand reiser offver lands till Weinæs fra Kies, eller fra Lerpolden till Korsnæs som dog den besværligste oc længste till fields.

Yderligere i fiorden er oc effterskreffne Nordmends fiskevær, som

Refsfioren.

Er en temmelig fiord med nedløbende laxeelff, som oc udj Reperbotten der herudj intet efftergiffver, dog uden brug ved begge deele omstunder.

Altefioren.

Prævalerer udj stoorlighed oc indløb, derhos med stoore Øer oc fiskerige LaxeElfuer forsiunedt. Blant Øerne findis Loppen, Sillen, Stiernerøen, Seyeland oc Aarøn med flere aff mindre værd.

Sillen, høyt land, ligger nu ubeboed. Stiernerøn ved 2de stæder aff Nordmend bebyggt, falder iligemaade høytbierget oc brat dog til deels græsRig, oc affdeeler de 2de sund, som Rogn- oc Stiernsund kaldis. Seyeland bevaanis aff Nordmend paa Eidet, smaaskoffvet, græsrig och bierget land. Mens Aarøn [43] huorvell mindre, excellerer dog udj bedre vilkor aff græsmarcker som indhægnis. Fordum vaar der en skantz med anden stoer Træbygning henlagt imod de Svendskis anfald, huorpaa en Capitain² med ... soldattere da tids commanderede, mens nu

¹ Ang. Porsangerfinnernes besværinger over avgifter til amtmannen jfr. Nordnorske Saml. I, s. 282 f; i dette tilfelle reagerede finnerne på overgreb. De synes i Porsanger dog å ha været selvstændigere enn i de andre fjorder.

² Ibid. I, s. 70.

er fæstningen øde, oc aff vaaningens tømmerage er den lille Kirche sammestæds opsat effter den Kongelig befalnings udvis¹ aff dato d: 13 Juny 1691:

C. 5. — Saa oc at almuen udi Alten efter sognepræsten Hr: Alexander udj Hasvog, oc deris egen ansøgning i sidste commission maa paa deris egen bekostning lade bygge en Kirche paa Aarøn, oc ville vi dennem dertill allernaadigst haffve forundt tømmerit aff det gamle huus dersammestæds staaendis Kongs-huuset kaldet, oc hvis de meere skulle behøffve udj Altens-skoff at maa hugge.

Fiorden giffver ellers offverflødig fureschof till Master, Saug som Huuse-Tømmer, deelende sig derhos udj 6 andre smaa fiorder som Kaafior oc Langefior, huor inde Altens-Eid offvergaar imod 3 4d. till Qvenanger udj Tromsen. Oxfior, huor tilforn haffver vorit it stort fiskevær, som dog nu aff mindre folck bebois. Nesfior. Ulsfior oc Bersfior som til deels bosiddis, dog ved faa folck.

- 44] Altens-Elf løber paa den nordere side i fiorbotten, huor næst en anden tværff-Elff, Rig paa lax, forefindis. Paa den anden side fiorsbotten ligger Eggeskal-Finneby, huor veyen paa 2de dage op ad Kauteken kand befodris, oc samme vey nedreiser de svendske Kiøbmend aarlig med deris varer at forhandle. — En Mil yderligere ud ad fiorden seeis

Talvigen

Som it Hoffvedvær for Tingstædet udj Alten, behageligt udj sin situation oc som udj mange commoditeter med Sørlandene kand regnis. Her tilholder Kiøbmanden som med handelsfolcket

45] negotierer, mens skibet tager ladningen ved Kongshafnen, som næst ved Elffvens udløb befindis.

De øffrige Fiorder udj WestFinmarchen er Comagfiord, Lefsfior(!) Nefverfior. Korsfiord. Snefior, Ripefior huor næst er it stort vand fuld aff øreter oc lax. Kulfior huor altid god Rækkevæd samlis for Mossø-besiddere. Kobbe-fior som tilforn haffver voren en kostelig hualfiord. Trolfioren oc dislige fleere. Deels deraff ved Finner bebois. Mens

¹ Forordningen er trykt in extenso hos C. P. Rothe, Kong Chr. d. 5's skrevne Befahl. og Anordn. el. Reskripter for Norge, II (Kbh. 1778), s. 888 f.

Udenhafs-Øerne

Ere først Loppen med sin Loppe-Calf svarende bent offver det fiskevær Ansnæs. Sørøn. Qvaløn. Rolsøn. Ingen. Hielmsøn. Ladøn Hauvøn. Mossø. Magerø, foruden een [46] deell mindre, saasom Renø. Biørnen. Schipholm, Refsholm, Camøn, Stappen, Altesulen, Kobbøn, Hielmen med flere, som her næst skall forklaris.

Loppen

Som een græsRig Øe ligger udj den fremmede-skibs-passage, som offte sammestæds paa Reeden sætter, som stædets indvonerer intet skader. Kirchen staar næst ved Værret, huor baade Præst som Kiøbmand residerer. Fiskeriet falder ej saa almindeligt, søgis derfor ved sin visse tid udj Brevigen paa Sørøn, huor [47] det jæfnligere tilgaar, ia en god-stæd for Torschen ælskis. Aff dis aarsage bliffver Hoffvedværret udj Loppen selff dis mindre beboedt. Syndenfor ligger den mindre Øe, som Loppe-Kalfven benæffnis, huoraff fordum 3 Woger Fisk udj Landvare bleff giffven, som Loppens opsiddere til hælfften maatte ansvare, imod at den anden halffve part aff dennem bleff ydet, som Kalfvens hærlighed tog i brug, effter Protocollens udvis aff d: 29 Aug: 1623. Paa Kalfven findis skønne Engeslætter til Creaturenis vinterføde paa Loppen, mens udj selff Loppe-Scaget samblis en andel Lundefiær ved huilchet arbeid dis flere dog lifftet maa tilsætte.

Sørøn

Maa billigens bære nafn af en stor Øe, saasom den baade er it høyt klipped oc bierged land, som oc udj omløbet ved 12 Mile beregnis. Er den eniste stæd udj Finmarchen som nogen Proprietarius haffver deel udj, thj de Skønnebøller for de 2 deele derudj interesserer. Den er mangestæds bebyggt, græsRig [48] udj fieldene, fischrig ved stranden, som nøttig ved Kobbeveyder oc Otterfangst. Fieldene skaffer fødens offverflod till Reensdyrenis mængde, der oc aarlig under fredlysning stillis. Paa Soppen som dets sydligste ende spargeris vell skulle vere nogen apparenz till Sølf-Ertz mens dis vanskeliger at tilkomme.

De fischevæhr som fordum stod udj flor vaar 1. Sørwær ud til haffs situerit; holtis førige tid som it hoffvedvær med sin skibshaffn ved; Mens see nu dets tynde lyché, at stædet knap bebois, Kirchen forvustet oc Præsten aff fløttet at søge sin føde. Ynckelig saadan borgerhandling nogen sinde at ihukomme, der landene saa ilde haffver tilreed.

49] Lad Hasvog-Fischevær 1 Mil derfra affligge, huor Præsten end siden sin rendezvous ansøgte, saasom der oc en Kirche vedstod, ringe noch er dog med denne stæds commoditet beskafft, huorfor boligen der ey heller længer kunde vedbliffve. Disse fattige Undersottene forlader ej gierne uden dis større nød deris ringe hytter, baade som commode ved fiskeriet, som udj fortrøstning, at en Hualkrænge undertiden ved andris
50] miskunhed kand opnaais. Faa boer der, hvilchet giffver rolige dage; it skrummell bart oc steilt offverhængende bierg giffver værret liden behag, huornæst bosidderens ører kand fast daglig med it fielt haffbrag ufor nøyes. Oc dette siunis mig maa være ald den hærlighed stædet kand vantere sig aff.

Hasvig kaldis det 3de lille fiskevær som ved den indere siden er beliggendis. Bebois aff een deell Nordmænd, huis hytter synes fast meere aff jord oc hualbeen end aff noget træverch at være sammensatte oc opbygte. Deels forvolder misligheden aff skoff som udj det øffrige tilhielpis de ej ringe ved hualfangsten som jeffnligst der omtrænt ved fremmede skibe søgis oc udj
50] stædets haffn lader anckre. Fra Hasvig offver till Hasvog passerer mand it lidet Eid for at evitere den slemme Landsodde omkring, som Haaen kaldis, oc veyen at forkorte som ellers til en half Mil beregnis baade farlig oc haardsøet. De øffrige smaa fiskevær som aff Nordmænd kunde bebois, er effterfølgende, nemlig Grunfior, Gaashop, Mefior, Slettnæs, Brevig, hvis indbyggere, som tillige med de andre stæders almue paa Øen deris aarlige Landvare med en half Wog fisch effter manden maa tilsvare effter hvis befalninger, som derom fra alders tid er giffven. Mens som tilforn er mældt at landet udj atskillige hærligheder præoriteris som Landvare, Kobbeveide, fiorleyer, godstæd¹, schøtteri, Wrag oc dislige saa skall specifcerlig derom forklaris, begyndende fra Tabellen om

¹ gyteplass.

Sørøns

<i>Fiorder</i>	<i>Fiskevær</i>	<i>Hafne.</i>
Øfior.	Hasvog	Hasvog
Kobbefior.	Hasvig	Hasvig
Dunsfior.	Sørver	Sørvær.
	Brevig	
Grunfior	Grunfior	
	Gaashop.	
	Slettenæs	
Mefior	Meefior	
Hellefior	Hellefior.	

Om LandVaren med des beschafenhed. [51]

Huilchet kand anseeis efter den Grundeleyes maade som ved andre stæders brugelighed falder, huor fiskeleyer holdis, eller mand till udroer ligger. Aff alders minde haffver den ved dette stæd hafft sin gienge, saa ieg befinder end udj Amptmand Hans Olsens tid derom saaledis at være befalet

Jeg Hans Olsen til Gyllingsgaard Befalningsmand paa Wardehuus, hælser eder alle Kongl: Mayts Undersottere som hænder at komme till Sørver udj Finmarchen, der at bruge deris næring oc biering med fiskerie oc udroer, evindeligh med Gud. Wide at efftersom en part aff Eder skall lade dennem besværges, oc undertiden motvillig anstille, naar de skulle udgiffve den Sædvanlige LandVahre som alle de der søger deris næring med fiskerie, pleye oc pligtige ere at udgiffve, oc aff arilds tid udgiffvet haffver til dem som fuldmagt haffve forbemelte Landvahre oc Rættighed at indkræffve oc oppebærge, Oc efftersom det er bevisligt oc findis udj sandhed at forbemelte landVare er en gammel rættighed oc ej nogen ny paalæg oc besværing. Da beder ieg eder alle oc en hver, særdelis oc paa Kongl: May^t min Naadigste Herris Vegne byder oc befaler saa mange som samme Sørø beseglendis vorder eders næring med fiskeri der sammestæds at bruge, være sig udj huad Lehne J bosiddendis ere, at i endelig tiltæncker at udgiffve forb^e landVahre, saavel som anden Kongl: Mayts Rættighed til hvem som haffver beskeen samme Rættighed at oppebærge oc annamme, saa fremt om nogen herudj findis forsømmelig eller motvillig, hand ej derfor vill staa til rætte, oc straffis effter Norgis Loug. 1599. [52]

LandVarens udgiffte beregnis, som sagt er, till en half Wog tørfisch effter manden, som Sørøns opsiddere nu meere allene aarligens tilsvare, oc under forpagtningen indsluttis, der de

Nordlandske for nogen tid siden samme rettighed haffver motvilligens indeholdt. Det sluttis noch troligt, at Landvahrens paabud saa almindelig monne være falden, formedelst det general godstæd oc fiskeri som ved Brevig falder, oc huorthen baade de fremmede som dette tingstæds almue deris bæste fiskende søger.

Om KobbWeidet oc des tildrag

53]

Blant de stæder udi Finmarchen, huor KobbWeide giffvis, falder denne Øes hærlighed besønderligens at tagis udj agt, baade formedelst mængden aff dessen aarlige fangst, som aff den deraff gaaende forpagtning, hvilchen fra saa lange tider her haffver continuerit. Fordum gaff Weidet een større offverflødighed aff Dyr eller Kobber, end som ved itzige tid afffalder. Jeg kand tro deels foraarsagis aff den ieffnligere besøgelse oc omstrippen aff de Nordlandske fiskere, som ligger sig stæderne for nær til deris udroer, som mueligt, ej mindre formedelst at Finnerne for offte med deris skøtterj oc i utide der omgaa is som Kobberne dis meere affskrecher. Jeg veed ej heller, om vercket nu meere med den fyrighed ansættis, som ved fordumb tid skeed er.

54]

Weidet falt tilforn ved den indre side, mens som Øen dis meere bleff bebyggt, maa det nu meere ved haffsiden søgis oc med stoer vanskelighed vinterdags eventyris. Andersmis, er den Rætte tid da kobben yngler, och dette brug haffvis udj agt. Effter Protocollens udvis aff det aar 1671, oc saa fremdelis, finder ieg almuens Vedstand udj de tider ved Veidet at kunde opnaa 400 Kobber oc undertiden end deroffver, der mand ved itzige tid knap offvergaar det ene hundrede tal. Ungerne aff Kobben maa mæst herholde, altskiønt een deell aff møderne oc bekommis. Mens at ansee effter hvad wærd at Kobberne forhandlis udj landet, da beregnis it fuldtidigt dyr med skind oc alt till 2 á 3 Woger fiskis værd effter des stoorlighed oc gylde, mens de aller mindste indkiøbis offte for 1 pd. 1 Wog færsk spæck sælgis for 2 Woger mens det indsaltede for 3 W. at beregne. Kroppen aff kiødet allene ansættis iligemaade imod 1 pd. betaling, samme pris it ordinari skind undergiffvis, oc effter slig beskaffenhed kand gevinsten ved slig fangst mæst proportioneris.

Udgiften som derimod ved KobbVeidet tilgaar, da udnistis dertill 8 Mand paa 2de baade med 1 1/2 tønne Meel, en Kande

BrendeVin, en half Wog Erter, 2 pd. gryn, 18 Marcher Smør, En half tønne Øl, alt i beløb effter Octr: taxt. Sex Waager maa bekostis for 2 baaders-Leye som udj veidet (.....?) Ellers udløber fokkets hyre till 17 Woger omtrændt, oc er saa dette mæst hvis bekostning som dertill medgaar, naar det ellers ey ved egne folch oc Tienere brugis, foruden hvis affgiffth som aarlig aff veidets forpagtning maate falde. [55]

FiorLeyens forpagtning

Ydis efter gammel-vis af visse fiorder paa Sørøn, som for skøtterieth aff Otter Kobber oc dislige bliffver aarlig bortforpagtet till den høystbydende. De Fiorder som for affgiffth beregnis, bestaar udj effterfølgende.

Inden paa Sørøn	Otterschind
Fra Skipenæs til Eifior.....	2
Fra Kobbefior til Sletnæs.....	2
Fra Sletnæs til Achernæringen.....	2
	Summa 6
Uden paa Sørøn	
Fra Skipenæs til Staalit.....	4
Fra Stalit til Akernæringen	5
	Summa 9

Saa at den indre part aff Øen anseeis for 6 som den ytre-side for 9 gode Otterschind udj affgiffther beregnis. Wed Michelis tider gaar dette brug i fiordene an, som siden for Weidets skyld maa ophøre. [56]

Wragits fredliusning paa Sørøn.

Derom finder ieg tidernis tildragelighed underschiedlig den at vere falden. At bliffve kortelig ved de sidste, da udviser Protocollen aff d: 13 Iuny 1651 samme Øe saaledis da at være freedliust, at ingen være sig borger eller andre maatte sig med noget vrag som derpaa kunde strande, befatte. Anno 1666 finder ieg udj Hasvog saadan hiemtings affsigth at vere gangen, at Kongen den ene part, Lagmanden som landrot 1 part oc

bierningsmanden 1 part aff hvis vrag som paa Sørøn kunde falde, skulle nyde. Nu meere beregnis det ved de Kongelige Intraders oppebørsell der vraget ellers in anno 1671 sluttendis tillige under Øens forpagtning. Vid: Protocol: 1671 d: 22 Iuly.

Forpagtningens anstalt

57] Af denne Øis brug, saavit KobbeWeidet, LandVahren oc Fior-Leyen vedrører, haffver aff lange tiders ælde hafft gienge. Undertiden till alle 3de posters inclusion under en forpagtnings forbeholdenhed, som til dels oc separativé bortfæstet. Protocolterne udviser, at des ordinari forpagtning til 40 Rd at haffve opløben, der det nu meere sluttis effter den høystbydendis stemme oc tilbud. Huad forpagtningen deraff siden Commissionen 1685 haffver inddraget, forklaris ved undertægnede tabel, da det endelig bleff, som siden ved Fogdernis Instruction aff d: 22 Martÿ 1688 anbefalet til høystbydende at forpagtis. Wel finder ieg at Schjønebøl i sin tid samme Øens hærlighed offte selff haffver ladet bruge ihuorvell at Fogderne tit haffver søgt den frihed hannem at giøre disputabel ved forpagtningens præoritet som de sig tilholdte. Forpagtningsbreffvene som aff dennem udstædet findis mæst aff denne formalitet.

Anno 1688 d: 18 Aug: — Paa it almindeligt ting udj Hasvog udj West-Finmarchen haffver ieg effter min Instructions 4de post aff det Kongelig Rente Cammer, dat: 22 Martÿ næst forleden opbødet den Øe Sørøn liggendis her i tingstædet, om nogen ville den forpagte for indværende aar effter gammel 58] sædvane. Da haffver een deel sig dertill angiffvet, oc effter høyeste bud haffver Jeg paa Kongl: May^{ts} vegne bortforpagted ermelte Øe for dette aar 1688 till N. at hand den maa bruge ligesom aff gammell tid med KobbeWeide, fiorleye med des skiotteri oc landskyld som altid haffver voren sædvanligt, huorfor hand haffver at giffve effter tilbud 34 Rdr. hvilche Tredefue oc 4 Rdr. skall erleggis oc betalis til mig eller min effterkommere her paa stæden inden aarets udgang fra dato at regne, som skall svaris regenskab for til det Kongelig RenteCammer. Oc bleeff samme Øe Sørø freedlyst, at ingen skall eller maa fordriste sig till at giøre hannem udj samme forpagtning nogen indpas eller hinder i nogen maade under den straff Commissarieerne in anno 1685 derpaa sat haffver. Dette till vitterlighed under min haand. — Actum Hasvog-tingstæd vt supra

Nils Knag Tygesen eg. hd.

Wed forpagtningen maa dette dog observeris, at altskiønt den utstædis for it aar, saa nydis alligevell fiorleyen ey før end udj næstfølgende aar. Følger nu om affgiftens beløb siden Commissionen A°-85.

Da ved KobbWeidets aarlige mindschning, falder affgifften [59
dis menagerligere end aff fordumb tid, saa den heele Sørøns
forpagtning mellem 30 á 40 Rd sielden vill udløbe. Mens hvis
om Sørøns eyedoms egenskab oc dislige ved tid effter anden
kunde vere passerit, skall ved efftersatte documenter forklaris.
Thj som tilforn er omrørt, at ermelte Sørøn den eneste Øe udj
Finmarchen monne vere, som nogen Proprietarius haffver an-
deell udj, oc det formedelst it Mageskiffte mellem sl. hr. Canceler
Iens Bielche, oc førige Laugmand Iørgen Hendrichsen
aff Norland, ved Fosnæs affstand, endelig till de Skiønnebøller
er offverkommen for sin visse andeell.

Well udviser Protocollen aff d: 13 Iunÿ 1625, huorledis ved
Fogden da tids er tagen til forhør om Sørøns adkomstis egen-
skab, da intet Odelsgoods bleff ansat uden huad paa Sørøn kunde
tilfalde, huorudj Iens Bielche med sine Medarffvinger de 2de [60
aaringer, mens Kongen det 3de skulle tilkomme at tilsvaris.
Disimedlertid som ved Commissionen — 85 ingen adkomst
breffve bleff ved de Skiønnebøller producerit; Fogden ey heller
som tilstædeværendis nogen underrætning derom kunde fore-
bringe, saa bleff aff IustitsRaad Lindenow udj saa maade till
videre anstalten sluttet, som følger.

Commissions slutningen angaaende Sørøn

udi aar 1685

Saasom Wi offentlig hafver fremæschet oc paalyst, om nogen haffde nogen
loulig præntention paa den Øe Sørøn, da sin adfærd oc adkomst at fremvise;
Saa oc om nogen fra andre vaar beordrit oc haffde fuldmagt directionen der- [61
offver at haffve. Som da sig ingen fandt, som haffde derpaa at tale, da haffver
vi paa Høy Øffrigheds Allernaadigste behag alle tilstædeværende giffvet tilkiende,
at de ville notificere andre, at hvem som formoder sig nogen loulig søgning
eller adkomst till forb^{te} Sørøn, at haffve, samme deris adkomst oc skiøde for
de Høyædle Herrer udi det Kongelig RenteCammer skulle fremvise oc legitimere,
saa frembt de iche ville haffve tabt ald deris præntention oc søgning. Oc som
nu aarsens tider er, at samme Øe effter sædvane pleyer at forpagtis, huortil
ingen sig angaff at være fuldmægtiget, da haffve vj paa Høystb^{te} hans Kongelig
May^{ts} Allernaadigste behag samme Øe, for dette aar fra dato til aarsdags ende
forpagtet till Kongl: May^{ts} Foget udj West - Finmarchen Mons Lind, oc velædle

¹ Denne tabell mangler i håndskriftet.

62] hr: Commerci Directeur Tor Mølens fuldmegtiger Ingebrit Jacobsen som de
mæst bydende, for 36 Rdr at leffvere til dem som det Kongl: RenteCammer
inden aar oc dag beordrer imod qvittance, at tilstille, dog at de sig med Jnd-
vonerne paa samme Øe saaledis forholder, at de ey haffver billig aarsag sig
62] offer dem at besværg. Oc bør forb^{te} 2de personer nyde samme Øe paa maade
oc condition som for dennem sædvanligt haffver voret, uden allene at de icke
som hidindtill Reensdyrene skulle fælde eller skyde. Tilmed maa ingen skyde
Kobbene før de faar udlagt deris vnger, eller affskrecke, hindre, skiude eller
fange ærfugle naar de værper oc udlægger deris unger, mens langt meere effter
denne dag freedis under vedbørlig straff, huoroffver Kongl: May^{ts} Fogedt oc
Rættens betientere haffver at holde. Forbydendis hermed alle oc en hver forb^{te}
forpagtere herudj nogen forfang, hindring eller skade at tilføye under vedbørlig
straff. — Hasvog d : 26 Octobris 1685.

Paa VelEdle Velb: hr: Amptmands Lilienskiold oc mine egne vegne

L. Lindenov eg, hd.

Ellers lood de Schiønnebøler offte udj deris tid selff bruge
dennes Øes hærlighed, som oc den til andre henforpagte, huorfor
Underfogden aff dennem for Rættten bleff tiltalt at hand uden
fuldmagt sig Øen til forpagtning haffde antaget, effter Proto-
collens udviis aff d: .. Iulÿ 1671. Siden bleff Fogden udj sin
instruction fra RenteCammerit injungerit, som befalningen aff
d: 22 Martÿ 1688 indeholder

63] Kongelig allernaadigste Resolution om Sørøns
eyedoms bevisning.

Oc som Woris didschichede Commissarier Anno 1685 haffver samme tid ladet
publicere till tinge, at den som tillige med os tilholder sig Sørøn der udj
Finmarchen liggendis, icke indsænde till voris RenteCammer rigtig copie aff deris
adkom der till inden aar oc dag der effter, da de deris rættighed schulle haffve
forbrudt, Oc Wi icke kand fornemme noget endnu fra nogen derom at være
fremkommen, Saa ville Vi allernaadigst, at forskreffne Øe herefter, som det
tilforn aff gammell tid voren brugeligt, aarlig til den mæst bydende schall
forpagtis, som bemelte Nils Knag eller hans effterkommere her til Os at giøre
regenschab. Thj er voris Naadigste villie oc befalning, at J bemelte Nils
Knag Tygesen, som nu her tilstæde er, derom, saavelsom om hvis andet
J till Voris tienestis obagt der i landet fornøden eragter, behørigens instruerer,
det snarest mueligt er, paa det hand io før, io heller sin henreise herfra kand
befordre, etc: Kiøbenhafn d : 19 Martÿ 1688.

Christian.

64] Instrux for Fogden

Instructionens 4de punct af d : 22 Martÿ -88.

Sørøn haffver hand effter Høystbemelte hans Kongl: Mayts Allernaadigste
befalning till høystbiudende at forpagte, oc affgifften af vedkommende till
indtægt beregne, oc med forpagtningsbreffvet forklare.

Mens da Schiønnebøl siden sin sag til hoffve allerunderdanigst haffde demonstrerit oc giffvet till kiende, da erlanget hand efterfølgende Kongelige Allernaadigste resolution

C. 5. — Efter anførte beschafenhed maa Supplicanten, oc denem som formelst disse adkomster nu eyer de 2/3 deele aff indbemele Øe, den fremdelis med sin affgifftis anpart ubehindret følge.

D : 8 Decembris A° 1688.

Christian.

Huoreffter mig siden i saa maade fra RenteCammerit bleff tilmældet aff d: 29 Decemb. -88:

Welædle Welb: hr. CanceliRaad oc Amptmand. Som hans Kongl: May^t haffver d: 8 passato allernaadigst resolverit oc bevilget Frideric Hendrich Schiønnebøl oc medsøskende at de formelst bevislig adkomst fremdelis de 2 3de deele med sin affgifftis anpart udj Sørøn udj Finmarchen maa nyde oc beholde, Saa ville hand sig samme till efterretning tiene lade, oc tilholde vedkommende at restituere Schiønnebøl oc hans medsøskende hvis dennem aff bemelte 2/3 parters affgiffit siden den Finmarske Commission Anno 1685 med rætte tilkommer, oc dennem fra den tid er bleffven forholdet. Hermed Gud Allermægtigste befalet aff hr; Amptmands

[65]

Tienstberedvillige

P. Brandt N. Benzen, J. Elers, F. Gise. R.Meyer, V. Helt.

Mens som Fogden dereffter sig ved Cammeret forspuurte om betalningen som de Schiønnebøler skulle restitueris, falt derpaa svaret, som følger

Fogdens forspørsel om Clareringens maaden.

Forspørgis allerydmygeligst om ieg skall restituere Laugman Schiønnebøl aff indværende aars intrader, oc huorledis betalningen skall skee, om ieg hannem hvert andet Aars fulde forpagtning skall lade følge efter hans paastand, eller oc de 2 3de dele aff huert aars forpagtningspenge; Saa oc om ieg hannem her efter skall lade følge hver 2 aars forpagtnings-ræt, oc hans May^t ickun hvert 3de aar effter hr. Laugmands skriffvelse. Eller om ieg effter min instrux skall aarlig paa hans May^{ts} vegne bortforpagte oc svare hr. Laugmand till 2 3de deele aff pengene.

[66]

Huorjaa RenteCammerit saa suarede:

Efterdi RenteCammerits ordre funderit paa Kongelig resolution haffver voren derfor indkommen søger hand hr. Ober-Rentemesters ordre til Zahlmesteren at leffvere saa mange penge fra sig som Schiønnebøl for samme 2 3de deele tilkommer, oc om pengene da ej kand bekommis tilbage, vil det betalis aff dette

aars indkomster, paa det ingen sin Rætt maa betagis. Betalningen skeer oc her-
effter rigtig udj hvert aar 2/3 deele aff indkomsten.

RenteCammerit d. 24 Martz 1691.

P. Brandt N. Benzen F. Gise J. Worm V. Heidt. N. Leth.

Som de Schiønnebøler dog ey dermed kunde til endskab
komme, udgick der atter fra Cammerit effterfølgende befalning
till Fogden udj Finmarchen aff indhold:

67] Som Laugmand Schiønnebøl udi Nordland sig besuaerger, at hannem endnu
forholdes de 2de deele aff Sørøns-avgifft, tvertimod hans Kongl: May^{ts} Aller
Naadigste resolution aff d. 8 Dec: -88 oc sig derpaa funderede Cammer Collegy
resolution aff d: 24 May 1691, Saa undrer Vj os stoorligens, at J har tordt
understaa eder bemelte resolutioner saa længe at sidde offverhørig, oc derfor
vil haffve Eder alvorlig advaret, at J dem uden længere ophold effterleffver oc
strax effter ansøgning ey allene restituerer Laugmanden hvis hannem i saa
maade med rætte tilkommer, mens ocsaa naar værende forpagtnings tid er
expirerit, at da Øens administration følger Eyermanden af des parter, oc hand
der imod pligtig at suare hans May^t til sin der udj berættigede 3de deell.
Huoreffter J eder særdelis med des oppebørsell vedbørlig haffver at rætte,
huorved Gud befalet aff Eders velvillige

C. S. V. Plessen I. Rosenkrans R. Meyer, V. Piper J. Worm N. Leth P

Dereffter fick de Schiønebøller endelig deris betaling, mens
ved Fogdens nedkomst till Danmarch skeede udj Øens admini-
stration saadan forandring.

Camerits Resolution,

68] Sørø angaaende, forblifuer det efter Kongelig forige resolu-
tion saaledis at høyheden følger efter sædvane Kongelig May^t
Huorpaa siden end dette fra Cammerit fuldte aff
d: 12 Dec: 93 udj saa maade lydendis.

Fogden haffver Sørøn bort at fæste, dog med de Schiønne-
bølers videnskab oc siden aarlig leffverer dennem aff affgifften,
som dennem effter den Kongelig resolution aff d: 8 Dec: -88
for deris 2 3de parter kand tilkomme. Det øffrige beregnis
hans May^t, oc bør Schiønnebøls attest paa Sørøn s affgifft aarlig
leggis ved Regenskabet.

C. S. V. Plessen I. Rosenkranz H. Klotachen
V. Piper. J. Worm N. Leth P. Moth.

Lamandens fredliusning paa Sørøn

Som der beklagis ofuer hiemmelands-farene som søger fische-
riet paa Sørøn at de med omstrippen, skøtteri, Odderstock oc
Jagen till lands oc vands forderffver fiordene oc bortsnyder
Reensdyrene paa Øen, huoroffver udj næst fremfarne aaringer
Øens tilliggelse oc hærligheder meget ere forringede, oc at for
saadan deris medfart ingen udj forleden ville leye Dynisfiorden
med 2de andre fiorder, saa forpagteren deroffver kom til kort
paa de Odderskind som de Fiorder pleyer sædvanlig at leyes for.
Ydermere besværgedis offver nogle mend, som haffver for faa
aar siden henfløttet sig uden paa Øen, oc der tilholder, huor
iche tilforn haffver boed folck, at fiordene endoc deraff bliffver
forderffvede, saa Kobber oc Ottere derfra skyer til deris stoore
skade som dem forpagter. Saadant almuen endoc nu for Rættens
attesterer, oc at alt siden bemelte mend med deris voninger
uden paa Øen har fremfløtet oc hiemmelandsfarerne i saadan
mængde til Øen haffver søgt, Kobbveidene oc otterfangsten
øyensunlig er afftagen oc forminsket, ia saa mærckelig, at der
mand tilforn haffver faaed 3 á 400 dyr nu i næstforleden høst
med stoer møye kunde fangis 50 dyr. Samptlig bekræfftede
at hvis paa slig uskick ej udj tide raadis bood, kunde ingen
effterdags befatte sig med Kobbveidets oc Fiorleyens forpagt-
ning. Da som saadan hiemmelandsfarenis uloulig formastelse
oc misbrug uforbigiengelig i fremtiden skulle strække till Øens
total ruin, hans May^{ts} interesse til mærckelig forringelse oc
Proprietarien til ubodelig skade, saa fredlysis nu atter udj
høystbemelte hans Kongl: May^{ts} høye Nafn Sørøn med dens
aff alders tid tilliggende hærlighed til fields oc fiære, fiorder,
Weide oc Weidestæder, Rensdyr, Kobber, Otter oc ærfugle, icke
end Forpagterne selff, mens de allene at giøre sig Weidene oc
fiordene saa nøttig som de vill oc kand effter loulig sædvane
med Kobbe oc Otterfangst, huorudj dennem ingen hinder, for-
fang eller indpas aff nogen maa skee, oc paa det heroffver
vedbørlig kand holdis, saa tilholdis Underfogden, saa snart
hiemmelandsfarene om vaaren ankommer, udj hans May^{ts} naffn
dem at forbyde med omstrippen, skøtterie oc jagt til lands oc
vands, oc ellers at holde flitig inquisition oc tilsun, at intet
aff dem eller andre imod gammell loulig sædvane udvirckis Øens

169

170

hærligheder till forringelse, oc hans May^t, Proprietarien eller Forpagteren til skade. Hvis at nogen hiemmelands-far eller andre u-vedkommende skulde befindis effterdags at omstrippe i fiordene eller paa landet med bøsser, skall Underfogden haffve magt, deris bøsser, baad oc medhafuende schiøtterie at til sig tage under Kongl: arrest, som hand da strax med stæffnemaall till førstholdende Ting bør forfølge, at de skyldige billigens kand bliffve straffet for deris domdristighed i at gjøre vold paa denne Øes saa ofte fredlyste eyendeele. Belangende de mend som imod gammel sædvane haffver fløtet sig uden paa Øen i Gangvig, huor folck tilforn aldrig haffver boed, de bør strax tilholdis at forføye sig til de stæder inden paa øen eller andenstæds. Huormed formodis Kongl: Amptmands krafftige assistance.

F. H. Schiønnebol.

- 71] Mens førend Sørøn forladis, vil ieg som korteligst forestille
 72] Hasvogen fiskevær udj sit syne West effter fra stædet oc ud ad Loppen till. Disligeste det høytbiergedes Stiernøens land fra Grunfiorden aff at tilsee, saasom det Sørøns land til deels beent offverligger, oc kand vældig fra sig puste, till mangens skade oc undergang. (Se herhen hørende tavler.)

Qvaløen

Er en smuch med græs oc bircheschof bevoxen Øe, helst ved den indre side aff Qvalsund till, som Finnerne aff samme naffn beboer til vinter- som sommer-sæde Den holdis ved nogle 73] Mile udj circumferencen at befatte, som oc udj sin danlighed noget er éleverit. Situationen falder mellem Sørøns norderste part oc det faste-land, saa veyen beggesids magelig kand befaris, ihuorvell at ved den indre side løber een strid, dog fiskerig strøm, som maa udj agt tagis at passere.

Øen rosis aff de sorte Ræfue som der til deels falder. Harer oc fugel underholder sig blant Krattet udj dens daler, der Finnernis Rensdyr her iligemaade mæst fødus oc opalis for dis bædre fra udyr at beskiermis, som sielden her tilholder. De skiønneste som største Rør-fische, ieg udj Finmarchen haffver seet, fournerer det lille færse-vand, som næst offver Hammer-fæst er beliggendis.

Paa den indre side imod fastlandet tilholder Qvalsunds-Finner, som offven sagt, hvilcke holdis for de bæste ski  tter [74] fast udj landet findis, der ej mindre forstaar deris næring ved fiskene oc aff creaturenis tilhielp at søge; Mens ved den side ad S  r  n till seer mand Hammerf  st - Hoffvedvær, som aff Præst, Kiøbmand oc nogle faa bønder bebois. Kircken bestaar aff en maadelig træbygning, der Tienesten som oc Pr  sternis bolig tilforn holdtis udj Meefior paa S  r  n beliggendis.

Skibshaffnen vanterer sig aff sikkerhed som bekv  mlighed blandt de bæste udj Finmarchen. Almuen søger her deris ting; [75] Oc altskiønt at handlingen udj en kort er begreeben, maa den vel tagis udj consideration aff hvis n  ttelige som kostbare varer der falder aff R  f, Otter, Hermelin oc Bucheschind, foruden mængden aff uld, huoraff saa gode Gr  ner forarbeidis, som for en billig værd indki  bis; at mand ej skall tale om Sey, Tran oc fisch, som offte blandt den sarteste eragtis.

Fors  l er it andet lidet fiske-v  r, som aff Nordmend bebois, ligger nordligere ud paa   en imod den store Refsfior indløb aff haffvet, oc derfra kand mand formedelst it lidet Eid fra sundet aff (....?), for ey at passere den str  nge som udstickende [76] Qvalmulings-odde.

Hammerfest at beskue udj sin situation fra fieldet oc vest ud effter ad S  r  n, udviser figur a. Mens W  rrit selff udj sin egentligere affbildning denoterer fig: b. (Se tavlene.)

Udj fiorden mod haffgabet seer mand blant andet den lille Refsholm huor offte mand søger sin udroer till fiskerie, der seis oc Schipholm som nordligere affligger i haffvet (oc) dis mindre folchets ankomst sigis at kunde lide nogen lang tid. Det holdis derfor aff landfolcket for it Hulle-Land, huorpaa offte sp  gerie h  ris. Den parerer som en klump op aff vandet, oc som til unden meget udhuult oc sprocken, huorfor bølgerne giffver dis større brag oc bulder som der saa ieffnlig paast  der. Den bes  gis sielden aff folck uden ved de tider at Molteb  rfangsten giffvis, som for den delicateste udj landet stimeris altskiønt at mængden deraff ey falder; Mens lang dv  ling tolererer ej heller den store paast  dende Haffsue, thj ellers skulle snart baade folck som baad forraskis. Sk  tterne fornemmer end oc ofte paa denne   e it slags Huide Ottere som dog sielden bekommis.

- 77] Bedre ind ad fiorden er at see andre smaa Øer, saasom Rypøn, Biørnen oc Renøn som udvircker Burestad-sundet, bebois nu mere aff faa Nordmend, thj den inclinerer till Moltebærvexten oc elskis aff sin beqvemmelighed till Reensdyr at underholde.

Rolsøn

- 78] Gifuer it høyt-bierged Land af temmelig begreeb oc vide oc derhos med sine særdelis fiorder oc indløb forsynet. Aff Nordmend paa visse stæder bebyggt, saasom udj Trollefior, Rolshavn, hvorvel det fordumb mindre maatte tilladis. Der falder aarlig mængden aff Wildgiæs, som sammestæds elsker at yngle oc om sommeren at tilholde. Æderdunen samlis der ey 78] mindre naar vercket ræt oppassis. Moltebærfangsten veed de folck aff Ingen som Mossø-Tingstæder flitig at oppasse, mens Finnerne aff fiorden dets Kobbe oc Otter-fangst. Øens hærlighed aff Reensdyr haffver giffvet første anledning till at freedliuis aff lange tiders bruug. Blant andet finder ieg derom udj Amptmand Otthe Bielchis tid saaledis at være affgiort oc forkyndt.

- Saasom fornemmis een Otthe Biørnsen ved navn, for rom tid siden paa Kongl: May^{ts} Øe Rolsø nogle alreen skall haffve sæt, oc det uden Øffrigheds forloff, end sige Mayestetens naadige bevilling. Da efftersom saadant imod Øffrighedens møndighed, sampt god ordre oc politi ey allene strider, mens fornemblig imod Kongl: May^{ts} ABSOLUTUM DOMINIUM, at nogen underdan possederer (oe?) aller ringeste berættighed sig tilegner offver Kongl: May^{ts} Øer eller andet, Will ieg derfor udj May^{ts} naffn, oc paa høystbemelte hans Kongl: May^{ts} min Allernaadigste ArfueHerre oc Kongis vegne forskreffne Rolsø for Kongl: May^{ts} fri Øe, som den er med Reen nu derpaa gaaende ey allene haffve declarerit, mens strængelig budet oc befalet, ingen effter denne dag, uden de aff mig paa May^{ts} vegne forløffvis, hverchen paa Øen at prætere, komme eller skyde, saa fremt 79] de icke paa ære oc Lif, som Kong: May^{ts} mandats foragtere vill vere straffed. Huor effter en hver underdanigst maa haffve sig at rætte. Ingen d : 16 Maj A° 1670.

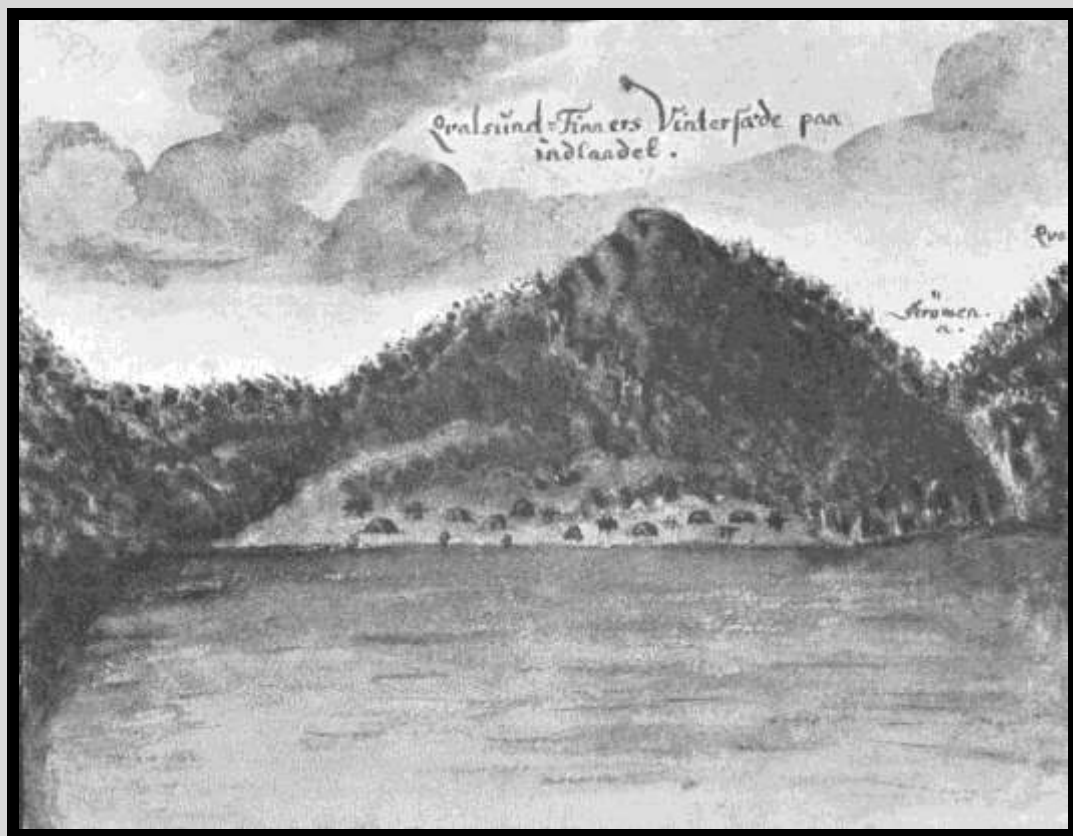
Otthe Bielche.

Hasvåg på Sørøen. Til s. 100 (ms. s. 48—9).

Hasvåg sett fra nordøst. Til s. 110 (ms. s. 71—2).

Finnernes vinterby ved Kvalsund. Til s. 110 (ms. s. 72).

Finnernes sommerby på Kvaløen. Til s. 110—11 (ms. s. 73—4).

Saadan freedliusning bleff dernæst ved Commissionen -85 igientagen ved Iustits Raad, Lars Lindenow, dog ved straffens limitation udj Ti Rixdaler for hver sinde at nogens brøst ved skøttede imod forbud skulle betræffis oc dertill baad som føring at haffve forbrudt, som samme aars Protocoll nærmere forklarer. Huorom siden in A° 1695 saaledis er forefunden oc paa Tingene afftalt, at

Som befindis at Rolsø fra saa lange tider her hafuer voren freedlyst saa vel paa Laugting som ved seenere passerede Commission, oc dog befindis at megen misbrug ved utilladelig skøtterie som anden ubillig omstrippen omstunder offver gammel tids maade oc brug ved Finnerne oc andre bleffven foretagen, vildtet paa ermelte Øe til største affgang oc ødeleggelse; foruden at ermelte Øe ved en deel stæder till bosiddelse antagis, som baade forvolder Øens hærlighed dis større usikkerhed, som fuglen oc dislige io meere deroffver affskræckis. Altsaa udj Kongl: May^{ts} høye Naffn igientagis forige Freedliusninger oc forbud, oc fredlyses ermelte Rolsø oc des hærlighed for ald ubillig omstrippen som imod forige tids brug findis modstridig oc for ald anden selffraadig fripostighed, under den straff som ved Commissionen -85 er bleffven determinerit, huorved Kongl: May^{ts} Underfogedt udj Ingens Tingstæd for det første bør haffve it flitigt indseende at saadant effterdags ey begaais; Mens saa fremt nogen imod forbud skulle forefindis, det vere sig aff Nordmend eller Finner, vedkommende derfor ved rætten at lade tiltale, oc hvis bøsser, veischab oc dislige aff Øens fredlyste hærligheder, som imedlertid antræffis kunde til sagens uddrag, at arrestere, saa fremt om med nogen seeis igiennem fingre, hand ey selff vill som een straffskyldig anseeis. Oc affskaffis til den ende saa hermed ald utilladelig oc selffbegynt indtagelse oc boplads paa usædvanlige stæder, oc de hvilche siden første freedliusning paa Øen er foretagen, saa vedkommende till hoffvedværret Ingen sig forflytter, huor næringen ej med mindre beqvæmmelighed kand søgis; hoffved-værret endoc ved Mandskabets tilkomst igien forbedris, samt almuen i deris saligheds sag io offtere betienis kunde; hvilchet at forderligst fuldbyrdis, Underfogden hermed anbefalis alvorlig at offverholde som hand agter at tilsvare. Ladø d: 10 Iulj -95.

[80

[81

Ingen

Som tilforn har vorit it stort HofuedWehr, er nu meere mærchelig formindret formedelst almuens bortfløttende tid efter anden. HoffvedKirchen, som den største aff de Finmarksche biugninger, gaar nu mæst til grunde, endog at Sogne-Præsten ved stædet residerer. Tingstædet som aff fordum sammestæds holdtis, er nu till Fladø forflyttet. Situationen falder vit ud mod haffvet, græsRig oc ej uangenem. Ligger nærmest den Øe Rolsøn. Des fiskevær Gaasnæs huor mængden aff Vildgiæs aarlig fornemmis. Udj dette tingstæd falder den bæste qvæde, huoraff saa god Raf, Rechling som schaarqvæte tilreedis, ia mængden aff Langer giffvis. Derfor de Nordlandsche det dis yffrigere vinter som sommer besøger.

Hielmsøe

Er it høyt klipped dog ilde bevoxen land oc for brat til Reensdyr at underholde, huor imod Rypefangsten falder dis offverflødeligere, som fiskeriet ved søkanten almindeligere. Paa 82] Hielmsø-Reer mod haffsiden giffvis it braff fuglewarp, som aff bierg-giengerne ofte hazarderis med god fordeell, mens for de søfarende er samme steene ej mindre bekant udj deris tids fordriff naar de forbiseiglis.

Øens fiskevehr er Hielmsø-vær, huor en Annex-Kirche er bestaaendis. Disligeste oc det stæd Knarvig, som aff faa Mend bebois, mens bekendt aff den skøn-Rød som -huid glintzende sand, som Elffven ned fra bierget følger. Faa creaturer underholdis sammestæds.

Fladøe

Altschiønt den ey er af sønderlig étendué, ligger den dog dis meere beqvæm till en oc anden commoditet aff land som strand, huorfor des besiddere leffver saa vell som nogen udj Finmarchen ved deris stand. Der underholdis mængden aff faar oc giædder; Til det større Qvæg haffvis sætterstølle nock paa faste Jndlandet. Paa Øen er en berg-reefue, huor Kraagesølff kand udhuggis; skade, at det ey nærmere bleff efterforsket, huad prøve til fordeell det kunde med tiden indbringe, saa som end temmelig støcker i bierget allerede (?) deraff fornemmis.

Havøe

Er ej vit herfra affliggendis, dog fra faste landet ved it lidet sund adskildt som een strid strøm igiennemvandrer. Er bekant [83] aff de soorte Ræfuer som offte derpaa falder. Findis ey aff sønderlig begreeb, mens dis meere steened, høy oc uuredt, nu mere aff Nordmend begynt at bosiddis, ihuorvel at saadant dennem ey aff forige tid bleff tilladt.

Mossøe

Som det er en smuch liden dog græsrig Øe udi farvandet, som ey mindre beqvem till negociens fremdrifft situerit, saa er samme stæd nu meere udvalt till Ladestædets oc Handelens faste hoffvedvær som Kiøbmanden, Underfogden med flere Nordmend bosidder. Der er een god sommerhaffn for skib, som Kirche paa landet bestaaendis. It aff Tingstæderne oc udj landet, huor Rætten aarlig med landfolcket pleyes. Paa denne Øe haffver mand nu begynt alreen at fortplante som vell truffvis oc tager fremgang. Naar mort udj stæden for lodde paa andre stæder, her kand opfangis, forbedris deris fiskefangst ey til ringe nøtte. Wed en halff Mill derfra fiorden offver seer mand den stoere som høytbiergede Øe aff naffn

Maggerøe

Huorpaa NordCapens berømbte odde udstaar; holdis aff mange [84] Milis circumference, med skoff ingenstæds bevoxen, dog paa underskiedlige stæder bebygt, saasom Scarsvog, huor en liden Trækircke underholdis, Honingsvogene, Kamefior, Wanfioren, Trolfioren, som alle aff Nordmend besiddis, med flere som hernæst skall ommældis. Udj de flæstis tancke falder det, at denne stæds climat meget skulle mennisen med skiørbug oc dislige ubeqvæmmeligheder inficere. Det er vist, at situationen er baade saa vell haffvets brusende krafft som paa anden side fiordenis skarpe som vindige drifft undergiffven, saa ingenstæds der paa landet falder Ræt nogen behagelig sejour. [85] Affliggendis er oc denne Øe fra ald forfriskning imod andre stæders beqvæmmelighed, saa sundheden dis mindre kand concilieris, dog forekommis nu mere megen vanskelighed ved creaturenis tilaffling oc Rensdyrenis fortplantelse paa Øen, huorudj forfædrenis skiødesløshed ey meget kand roosis.

Kielwigen

Kaldis des hoffvedvær, som temmelig nock effter landsens viis er funderit oc bygt, dog meere till Kiædsommelighed end nogen lyst at beboe, thj det indsluttis udj een eng stened bugt som nogle skarpe oc steile bierge offverhænger, der øyemærcket betager end sige nogen vitløfftig promenade tilstæder. Den som kunde mætte synet ved skarpe forstrande oc brusende bølger, fornøye øret med it utidigt haffbrag oc steen rullende udj stranden, oc stoppe lufften med it stinckende Fiære som Fiske stanck, den giffve sig hid til hvile. Skibshaffnen haffver sin beskytt ved en liden holme. Neppe aff haffnen udkommer mand førend det blaa haf frembryder. Dismedlertid boer dog ved denne stæd baade Præst, Kiøbmend som andre got folck, som formedelst vensten megen incommoditet til haffs ej

86] saa sælsom forekommer, naar føden ickun ey vill mindskis. Fiskeriet for mangen stopper vell umagen, om stædet ey alle-tider er saa behageligt.

Det mindre fiskevær Stappen med sin lille Trækircke elsker naboeskabet med de udklipper, som ellers Moder med sine 2de Døtre denomineris. Udj siøkortene vell bekendt dog aff mindre plaisir oc behaglighed. Deris danlighed fra Mossø at besee udvisis ved effterfølgende figur (s. 121). Den Syndste Datter forskaffer

87] fuglefangsten udj sine bratte steenfielde som den Nordeste giffver fiskerne it tilhold och værelse, huorvell obenhaffs oc dis vanskeligere til udroer, som de Nordlandske end offteste tenterer; oc virckis udj dette fiskevær fast den bæste Raff oc Rechling i landet.

Sør oc Nore Honningswog

tillige med den Øe Altesoulen ligger ved Magresundets indløb, huor en meget strid strøm igiennemvandrer som faar for den reisende at oppassis. Wed enden aff sundet paa faste-landsodden see(s?) den spitze Fieldtinde, som Stikelwogs-tin be-næffnis oc huorved den forbireisende end ofte fixeris till tids fordriff oc plaisance. Endelig naar mand passerer den store Porsanger-Fiord fra Kielvig anlender mand til det fiskevehr

88] som ligger paa udtangen aff landet imellem Laxefioroc be-neffnde Porsangerfjorder med een udgammell Trækircke ved.

Det besiddis omstunder aff faa folck, der det dog fordumb for it hoffvedvær considereredis. Yderst seeis Sverholts-Klubben som en høy oc meget steil udklippe udj hvis Reffver utallige fugel aff scharf, aicher, Teister, Moser oc Krycher deris unger udligger, oc tilholder, saa lufften synes aff fugel at vrimle naar mand forbifarer stædet, ia fast døffvis aff deris skrig oc raab. Wed it lidet Eid kand mand fra været til den anden fiorside fortkomme, huorved denne farlige odde offte êchapperis. Der seer mand hulen ved stranden udj bierget som endnu ihu-kommis aff Ryssernis fordum retirade oc nederlag effter udstandene skibbrud, til hvis amindelse mand endnu seer en deel skriffte udj Klippen indgraffvedt, ia stædet end i denne tid Ryssehulen benæffnis.

Kiøllefior

Som oc Skiøttingbergs-Fiskevær oc Kircker er vel paa KinnerOddens faste land situert, maa dog tid effter anden meget forgaa ved fokkets bortgang oc fiskeriets mislighed, udj den stæd at de aff fordum ej mindre end andre fiskevær florerede. Udj Kiøllefior er vell en skibshaffn effter en half Milis indløb, dog holdis den udj Vigen som sickrest. Wærret med Kircken er bygt paa uur oc steenklipper uden behag, saa ingen Jordefærd sammestæds tilstædis, mens maa de døde med stor bekostning oc eventyr til Schøttingsbergs-Kircke henfløttis, eller til lands offverbæris, som ej mindre møye medgaar. Næst offven Wærret giffvis offverflødighed aff alle slags runde oc afflange steene aff underskiedlig farffve oc stoerlighed, dog mæst tienlige till gader zierligens dermed at belægge; foruden de huide oc soorte fodsteene som tillige udj mængden findis.

189

Brendgams-Fiskevær er ey aff stoer consideration, som ej heller fleere smaa stæder aff faste landet, fiskerne nu til som frafløtter, uden vis facit derpaa at sætte.

Saaledis er da Vest-Finmarchens tilstand ved sine 6 Præstegield, som 14 Kircker imodtager. 8 Tingstæders hoffvedvær som andre 56 (55?) mindre underligger. 13 Finnebyer. Aff Manschabs beløb ved Nordmænd till 290, mens Finner ved 140 udj tallet at kunde berægnis. Adever oc Kauteken er de 2de Fieldbyer, som imod Westen anstøder, huorom ved Fieldreisen skall talis. Følger nu een

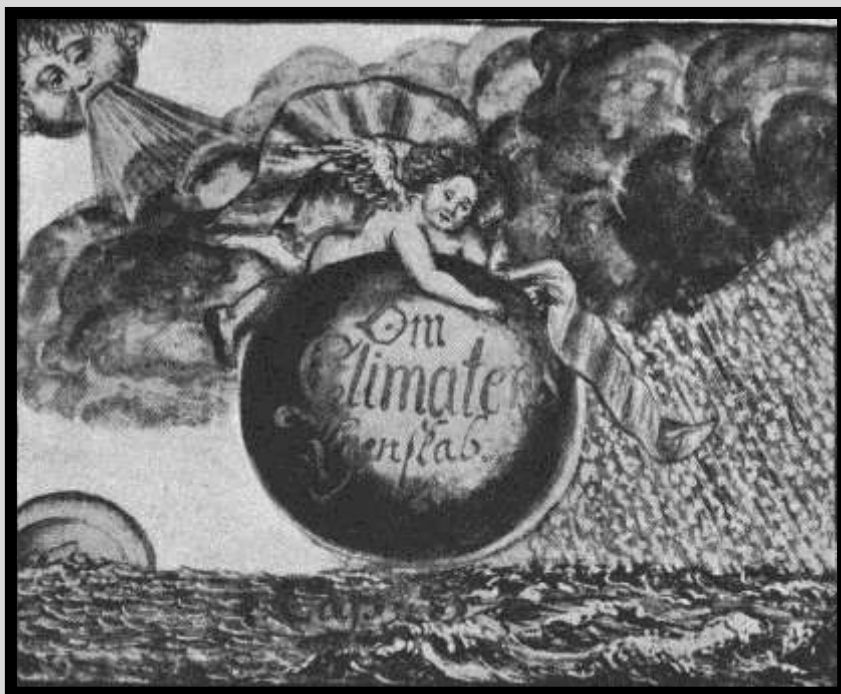
Specificerlig Tabel ofuer de

Øst-Finmarchske Fiskewær		West -Finmarchske Fiskewær	
<i>Wardø</i>	28	<i>Kiøllefiord</i>	8
<i>Kiberrig</i>	38	<i>Schiøtingber</i>	8
<i>Komager</i>	7	<i>Brendgamen</i>	3
<i>Scalnæs</i>	3	<i>Ryfioren</i>	1
<i>Echrø</i>	13	<i>Wigen</i>	2
<i>Tyby</i>	7	<i>Eisvog</i>	3
<i>Wazø</i>	26	<i>Torskefiør</i>	3
<i>Andersby</i>	8	<i>Kelvig</i>	24
<i>Sansker</i>	12	<i>Sverholt</i>	5
<i>Karigiel</i>	8	<i>Nor-Honingsv</i>	
<i>Finnenæs</i>	6	<i>Sør-Honingsv</i>	4
<i>Bugøn</i>	3	<i>Raskild</i>	3
<i>Svartnæs</i>	4	<i>Mandscavig</i>	3
<i>Syltevig</i>	1	<i>Stranden</i>	1
<i>Hafneberg</i>	5	<i>Repervog</i>	3
<i>Matkurf</i>	6	<i>Kamefiør</i>	6
<i>Omgang</i>	8	<i>Scarsvog</i>	7
<i>Gangvig</i>	1	<i>Mossø</i>	14
<i>Steenvog</i>	3	<i>Havøsund</i>	3
<i>Hop</i>	5	<i>Knarvig</i>	5
<i>Langefiør</i>	4	<i>Hielmsøn</i>	11
<i>Eidet</i>	1	<i>Stappen</i>	12
		<i>Wanfioren</i>	4
		<i>Ingen</i>	12
		<i>Fladøn</i>	6
		<i>Gaasnæs</i>	4
		<i>Trollefiør</i>	5
		<i>Rolsøn</i>	6
		<i>Repsfiør</i>	2
		<i>Renøn</i>	5
		<i>Hamerfest</i>	5
		<i>Forsøl</i>	2
		<i>Eidet</i>	5
		<i>Rypefiord</i>	2
		<i>Fagrevig</i>	3
		<i>Kaarhafn</i>	1
		<i>Gaashop</i>	3
		<i>Sletnæs</i>	4
		<i>Hellefiør</i>	4
		<i>Mefiør</i>	2
		<i>Hasvog</i>	3
		<i>Hasvig</i>	7
		<i>Grunfiør</i>	3
		<i>Stiernvog</i>	6
		<i>Sørvær</i>	9
		<i>Brevig</i>	3
		<i>Lopen</i>	3
		<i>Ytrevær</i>	4
		<i>Oxfiør</i>	1
		<i>Waxdal</i>	2
		<i>Fruvig</i>	2
		<i>Nusfiør</i>	3
		<i>Vlfior</i>	2
		<i>Besfiør</i>	4
		<i>Øskarfiør</i>	3
		<i>Hettekiel</i>	1
		<i>Fracfiør</i>	3
		<i>Andsnæs</i>	4
		<i>Talvig</i>	6
		<i>Kragnæs</i>	4
		<i>Aarøn</i>	6
		<i>Rognsund</i>	4
		<i>Langenæs</i>	3
		Nordmænd 290	

Nordmænd 1*Kiøllefiør* 8

-- (197)

(Tabellen indeholder dessuten, i separate kolonner, opgaver over tingsteder, prestegjeld, kirker, havner, øer, fjorder og lakselver, men intet utover hvad før er meddelt. Ovenfor har Havningberg 5 nordmenn, på s. 89 bare 1. Ang. totalsummen jfr. s. 92.)

CAP. 3.

Som Landet saa langt oc vidt udi Norden a) er situerit, saa er dismindre offver Lufftens oc Climates foranderlighet oc strængthed til sin tid oc maade at undris. Subtilige naturers egenskab accorderer deris qvalitet ey meget, der landsens indfødde-slegt oc art lufftens graviteter uden vanskelighed dis bedre supporterer. Snee, Jis oc Kulde er paa disse stæder b) Vinter, Waar, som Høst vanskelig nock, dog om vinteren offtere aff begierlighed til folckes sundhed oc føde at conciliere, end den milde och vaadagtige Taage-Luft, som sielden uden svaghed affgaar, oc derhos giffver saa utryg een leilighed effter føden baade til siøs som paa landet at efftersøge.

[93]

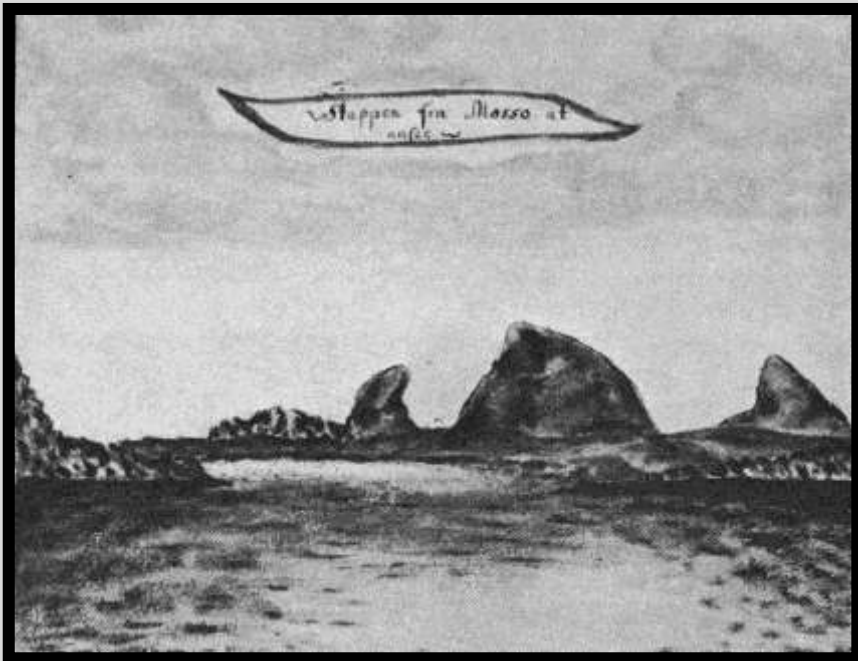
Klar luft giffver vinteren heldst; hvem som da med gode fieldklæder uden huus, oc med brændeveed eller torff inden dørre er forvaret, haffver ingen nød. Strænge vinde c) lader sig saa vell ved disse pladzer som andenstæds fornemme. Dog

maa landet ej beskriffvis, saasom at kulden endelig maatte være dets stadige proprium d), Ej heller Wind oc snee at vere stædets ieffnlige plaisir, den falder deels aar seentnock, ja hastig igien affgaar til mangens hielp imod vaaren; Ja neppe falder nogen saison saa stræng, at io marck oc skoff snart grønnis, saa Jorden e)... med deilige blomster ved St Johanni tiider beklædis; lad være at sneen end seent bortgaar. Solens heede giffver om sommeren derimod ej ringe krafft udj jordens fremvext, at end dels Madurter til fornødenhed for den lieb-haffvende kand her døgtig som andenstæds udj gode aaringer
 94] fortbringis. Da taaler mand nock at blotte sig uden klæder, oc naar heeden saa stærch indfalder, da høriss store Tordenschral oc bulder udj lufften at bevægis, som offtest ej uden skade affgaar. Oc endelig huad skader bondens fiskerij meere, end som saadan Heede med anden Waadagtig Luft, thj som Machedtens egenskab vircker fisken suur, machedt oc beløben, som vinterkulden, (helst for Østen,) den frosne oc foose; saa volder schaaddelufften, (som mæst om sommeren som vaardagens tid indfalder), at fisken mister sin gode farffve, oc derofffuer dis mindre stimeris.

At erindre noget udj særdelished, huorledis at tilstanden Østen Kinner-odden er befunden, da haffvis ved den sydlige, som Land-Wind, mæst got veyrligt. West, Norden oc Nordvest giffver gierne om vinteren oc vaaren haart veyr. Mens Østen oc Nordosten er de skarpeste haffvinde, som offteste foraarsager uveyr med snee oc fog.

Om vaaren holder de Østlige vinde somme tid længe ud til deels øgis med een schaadagtig-lufft, som tit ej videre end til Kinnen avancerer, dog paa hin side med klart veyr sig anviser,
 95] thj West-Finmarchens-lufft synes offte aff sær foranderlighed, imod den som Østen landet omsvæffver, huad aarsag end hver custis paaløbende haffvande der udj kand contribuere. Nock at forandringen fra Nordkinnen aff spørgis.

Om sommeren ventis Hafgule-vind f) østen Kinnen, fra samme cant; vesten Kinnen følgis effter sørlandske maade. Sydosten regierer tit ej aff mindre strænghed, haffvendis sin stræckning til deels fra RysseCostens dybe fiorde oc vand. Mens huad! stærcke strømrøste ere offte for den søfarende meere at befrøgte, end som stormen udj sig selff; thi for denne

[87

kand seylet magis, mens for den andens farlige topsiøer oc bølger, maa mangen baad forraskis, altskiønt at veyerliget falder spag oc regierligt nocksom.

Wed Vinterens-tid, at solen under horizonen mistis, falder hælst aff de dybe fiorde een tyck frostrøg, som dereffter sig vidt offven vandet udbreeder; Da gielder det for fiskeren at være haardfør udj kulde. Solens glands mistis almindelig sin tid g) udj Finmarchen, som derimod offverliuser ald horizonen vis tid om sommeren, dog ved diversitet effter stædernis situa-
tion oc danlighed udj tilkomsten som affgang. Da stoolis paa Maanens-Lius som dereffter dis bedre fremskinner, oc ved sin tid ej heller nogen nedgang elsker.

[96

Udj Wazø haffver ieg fornommet solens undergang ved Medio Novembr. sig ræt at tildrage som dereffter fra aasiunen bortebliffver oc forskiulis intill d: 8 Ianuary, eller dagen fast effter Hellig 3 Kongers fæst, da soløyet offver horizonen erkiendis, effter veyerligets medfør, udj stæden at den udj Wardø ved Nytaarsdag sig aff haffvet reiser. Fra dag til dag avancerer den

siden udj sit stærcke løb oc fremgang, at mand end ved Vor Frue-Tider in Martio ingen afdag meere udj landet maa fornemme. Om Kaarsmisse seeis solens glands oc gang offver biergene oc haffstranden at fremskride ved nat som dag, saa at derved liden forskiell er at giøre, uden at solens heede oc glands ved høyeste nat noget maatte mindris oc udj farffven som dis meere rødskinnig at parere, dog sligt maa nøye effterseeis; 97] Oc bliffver dens gang saaledis offven horizonten fremturendis indtil den ved Olai tider mæst igien underdaler, oc algemachlig sig om natten forskiuler.

Regen-Tiden falder dels aaringer heel mislig, ved tilkomsten er den dog saare utryg, oc ey gierne endis uden ved des skarpere stormvinde. De høsttider, som tilig udj Finmarchen med snee oc kulde begynder, udløber til dis langvarigere slud oc regn omsider, før vinteren Ræt træffer. Dog Mikirer sig høstens tilkomst her som paa andre stæder, at løffvet ved den mildere lufft end offte langt effter Michaeli kand staa baade grynt oc vel stafferet.

Annotationer.

a) Saxo hist. Dan. lib. 5. — Sunt Finni Ultimi Septentrionis populi¹. — Huorudj Paulus Diaconus sammenstæmmer saa sigende: Schriphinj pop. Septentrionalis Scandinaviæ.

b) Arebo Haxaameron² pag. 71. —
Dog ligger vell den snee for Norden Bierge lide
Oc paa de Fielde-kam, som falt i Noæ tide.

c) Idem. — Der Østen drager fra, did vil strax Westen giæste
Den Synden vil forsmaa, fuld vel tør Norden friste
De fire hofvedvær de hafve tienre mange
Som ei gjør ringe larm, naar de for alvor prange.

98] d) Saaledis beskrieffver Paulus Diaconus Finnernis vanschelige tilstand, naar hand saa mælder
Schriphinj pop. Septentrionalis Scandinaviæ perpetuis rigent nivibus, carnibus ferarum crudis degunt, pellibusqve earundem corpora sua contegunt.

¹ Jfr. s. 80.

² Anders Chr. Arøboe, Hexaameron rhythmico-danicum, Kbh. 1661. Citatene er i Lilienskiolds egen rettskrivning.

Idem in exord. hist. Longob.¹ — Huie loco Scritofinni vicini sunt, qvi etiam æstatis tempore nivibus non carent etc.

Magin. Geogr.². — Terra hæc iniquvō est cælo, frigore dira nec minus montibus ac præruptis saxis nemoribus atque sylvis aspera etc.

e) Udj dette tilfælde maa Arebo ihukommis pag: 85. -

Nu rinder schof af jord, nu gro de Enge grønne
Nu staar i sommer-flor Lysthafverne de schiønne
Jeg som forleden dag for Snee (i orig. vand) ey blifve kunde
Gaar nu i græs til knæ, oc mit i roosen-lunde.

f) Hafgul-Wind beschrifver os Arebo i saa maade (i orig. s. 70).

Mens det er uden tant, i Norge Tvende Winde
Fra det Stads-haf i Nord, sig aarlig lader finde.
Først kommer Hafgul frem, med Mayo warm oc blider,
Oc varer immer hen indtil Augusti tider.
Saa den af hafvet ind, Nordwest oc West til Norden
Engang (er været got) huer dag blæs ind i fiorden
Io længer den opstaar, oc ud paa dagen triner,
Io stærchre gaar den an, oc scharp i tachel huiner,
To timer eller tre den ræt naturlig varer
Dog stundom hele sex, førend den slæt forfarer
Naar sool gaar biergegang, har Hafgul giort sin villie
Saa træder anden frem, om det ey blifver stille.

[99]

g) Nobilis observ. de Polis³, — Terræ ijs subiacentes Noctem diemqve Sex Mensium habere. - - - -

Plin. lib. 2. c. 75⁴ — Solstitij diebus accedente Sole propius verticem Mundi, angusto Lucis atnbitu, subjecta terræ continuos

¹ Paulus Diaconus, Historia Longobardorum, Lib. I, 5: På samme måde i begyndelsen av Longobardernes historie: I nærheten av dette sted lever Scritofinni som selv ved sommertid ikke slipper for sneen.

² Den av Magini redigerte Ptolemæusutgave hadde stor utbredelse i 16. og 17. årh. som geografisk håndbok. Stedet finnes i tillegget (2. del), kap. IX, i avsnittet om Scandinavia: Dette land er med sit ustadige vær, en fryktelig kulde, og ikke mindre på grunn av fjell og bratte stup, hei og skog et barskt land.

³ Citat fra Becmann, 1. c., cap. I, XVII, s. 13 (utgaven av 1673): Bekjent er denne iakttagelse angående polene: de land som ligger under dem har nat og dag av seks måneders lengde.

⁴ Plinius, Historia naturalis (også citat fra Becmann, 1. c. s. 14): På sommer-solhvervsdagene, da solen nærmer sig verdens isse og lysets omkrets (solens omløpsbane) er snever, har de jordstrøk som ligger under den vedvarende dag i seks måneder, og omvendt vedvarende natt, når den har fjernet sig til den korteste dag (dvs. midtvinters). Pytheas fra Massilia har skrevet at dette treffer til på øen Thule.

habere dies Senis mensibus, noctesque è diverso ad Brumam remoto. Quod fieri in Insula Thule, Pithias Massil. scripsit.

Derjmod slutter Becmannus pag. 15¹ — De semestri nocte vero tantum abest, ut ita sentiamus, ut é contrario putemus, Si quis sub polo vivere possit, eum in perpetua luce versaturum. Ratio est, qvia Æqvator in his locis horizontem stringit, atqvi maxima Solis ab æqvator. distantia est 23 gr. 30 min. Totidem ergo gradibus Sol ab horizonte horum locorum distabit, si remotissimus sit ab ijs. Iam verò Crepusculorum duratio à plerisque 19 grad. profunditatis Solis sub Horizonte statuitur. Qvibus si qvatuor qvinque, vel plures gradus adjeceris, qvibus propter maximas refractiones circa Polum Phænomena altius eleventur qvam revera sunt, plures habebis vel totidem saltim gradus pro Crepusculo, qvot Sol ab Horizonte ibi remotus est. Et per consequ. perpetua luce ibi frui licebit, si non splendida aut præsen tis solis, saltim dubia et non omnino nulla, qvæ deindè eò magis augetur, qvò Sol à Tropicis ad Æqvatorem propius accedit.

¹ Becmann, 1. c. s. 14: Men ang. den seks måneders natt er vi så langt fra enige deri, at vi tvertom må forestille os at en som kunde leve under polen vilde befinne sig i stadig lys (*dvs. ha lys hver dag?*). Grunnen er den at ekvator på disse steder streifer horisonten, skjønt den største solavstand fra ekvator jo er 23 gr. 30 min. Solen vil altså være likeså mange grader fra disse steders horisont, når den er lengst borte fra dem. Men nu settes demringslysets varighet av de fleste lik en soldybde under horisonten på 19. grader. Om du dertil føier 4 eller 5 eller flere grader, hvormed gjenstander (fenomener) på grunn av den meget sterke lysbrytning rundt polen løftes høiere end de i virkeligheten er, får du flere eller i det minste like så mange grader for demringslyset (tusmørket), som solen der er fjernet fra horisonten. Og følgelig vil man ha vedvarende lys der; om det ikke er klart eller med solskinn, så er det i det minste dempet lys, det er ikke helt borte; det tiltar derpå desto mere, jo mere solen fra den sydlige vendekrets nærmer sig ekvator. (Becmann tar i sin fremstilling utgangspunkt i oldtidsgeografenes tanker om dagens og nattens varighet i den nordlige sone og korrigerer dem ut fra senere observasjoner som bl. a. viste at polarstjernen sees over horisonten enda 5—6 grader nord for ekvator. Overvurderingen av refraksjonens styrke er fremgått av teoretiske refleksjoner over dette forhold. *Sbg.*)

[100

CAP. 4.

Den Finmarske-Søe-Cust siunis vel udi begyndelsen ey uden som it algemeen fiskeleye at haffve voren anseet, oc for fiskeriets tilgang dis jeffnligere tilsøgt effter maade som endnu aff de Nordlandske vedtagis, indtil at dels borgere oc andre sig stadigere haffver nedsæt, at alting dis jeffnligere kunde paaagtis. Saaledis er da det ene fiskevær effter andet opkommen, som dereffter ved commerciens fremgang aff de Bergenskis colonier oc tilførsell aff mand som qvindekjøn ej mindre forøget. [101

Dette er da hvad Nordmændenis ankomst sig betræffer. Finnerne derimod som landets indfødde nation, der udaff alders aff Biarmer oc Lapper udrunden, oc aff hvilche deris tall end daglig forøgis, haffver hafft it langt længere tilhold i landet; Aff saadane finder mand nu meere 3de slags, hvilcke, som de udj sæder, spraag oc ustadige vilckor meget fra hin anden differerer, saa underskillis de oc udj naffnet, effter stædernes leilighed, huor de tilholder, saasom først beregnis da de

Østenhafske-Finner som fra de Rydske-Grændzer hidkomne, svarende under Ryske-Ræt oc Religion, altskiønt at een deel skat till hans Kongl: May^t aff Danmarch oc Norge afflegger, som resten oc Ryssen tilsvaris.

102] Det andet slags er Field Finnen som Lapper under Sverrigis skat oc Jurisdiction der udj græntzebyerne tilholder at skatten tillige hans May^t skall tilsvaris. Endelig hans May^{ts} egne undersottene aff Siø-Finner, som til deels boer udj Jordhytter ved deris ansatte byer, som andre udj Tield paa fieldene, oc det for mossens beqvæmmelighed till de tamme Reens-dyrs føde, som de vogter, som at Jagten dis bedre kand efftersøges. Oc lad vere at disse siøfinner siunis noget meere civiliserit ved Normendenis nærmere omgiengelse, icke disindre er dog samptlige Finner it folck der fast aff naturen er tilvendt meere ont at supportere aff frost, hunger oc dislige ubeqvæmmeligheder, end som ved andre nationers tildragelighed kunde ventis. Midlertid ere de ved deris skieffne fornøyet bædre end som Normændene, hvilche tager sig bædre dage oc mindre omhue.

Udj forige dage haffver LappeFinnerne ofte giort Siøfinden forfang paa sit veidefang oc brug, som siden igien uden nogen contribution til fields affdroge; oc saadant tør een deell endnu vel voffve; mens disligis offverløb till undersotternis skade bleff ved særdelis Kongelige befallinger forbøden oc affskaffedt, huorimod hans May^t dennem som undersottene udj beskiermelse ville tage, som sig udj landet godvilligens vilde nedsætte, huorom de Kongelige befallinger aar effter andet saa mælder

(Her følger først kopier av 2 forordninger ang. skovfinner, dvs. kvener som fra Finnskogene trenger inn i Sydnorge, nemlig:

103, 104] F. 3. 30. aug. 1648, trykt i N. Rigs-Reg. IX, s. 132, og i Forordninger som ere udgangne siden Recessen Anno 1643 etc. (Gødes Samling), Kbh. 1664, fol. X, 3.

C. 5. 20. juni 1673. Jfr. Wessel Berg, Kong. Rescripter etc. I, Chra 1841, s. 92.

De er inngått som alm. cirkulærskrivelser fra administrasjonen og har ikke i likhet med de andre skrivelser tilknytning til forholdene i Finnmark. Så følger:)

C. 5. ¹ Wor naade tilforn. Wide maa du, at Wi paa effterskreffne udj din 105] til Os aller underdanigste indkomne Memorial sub dato d: 27 Aprilis sidstfor-

¹ Denne og flg. forordning trykt in extenso hos Rothe, Kong Chr. 5's skrevne Befaln. og Anordn. el. Rescripter for Norge II (Kbh. 1778), s. 714 f. og 674 f.

leden Allernaadigst haffver resolverit som følger. — Huad den anden post angaar, om de engang udj Matriculen indførte Finner, som sig tid effter anden skulle understaa imod voris Allernaadigte befaling derfra andenstæds sig at begiffve oc sig nedsætte, Da ville Wi allernaadigst, at du foruden nogen at tuinge, paa bæste maade søger at disponere dennem derhen, at de godvillig der i landet bliffver boendis, oc sig saasom andre Voris tro Undersottere forholder. Forsickrendis dennem derhos, at dennem ingen uskiel skall vederfaris, mens ved loug oc Ræt bliffve maintenerede etc: Kiøbenhafn d : 11 Aug: 1688. —

C. 5. Oc efftersom ØfreTanens-Finner schal gjøre siøfinnerne indpas udj en oc anden maade, da haffver du derhen at see, huorledis saadant paa bæste oc læmfældigste maade kand forekommis oc vorde affskaffet. Dermed skeer vor villie. Befalendis dig Gud. Skreffvet paa vor slot Kiøbenhafn d: 3. Mart: 1688.

Ei heller maatte de Nordlandsche drenge deris husbonder [106] usømmelig fraløbe, mens at alting ved landsens population dis ordentligere kunde tilgaa, da bleffve ej allene de aff Nordland benaadede at offverbliffve som rigtighed medførte, mens endoc hvis andre tjenestedrenge som fra Bergen till landsens fiskerj oc bruug kunde forsændis, hvilchet effterfølgende Kongelige befalninger demonstrerer:

(Derefter kopier av følgende forordninger:

- C. 4. ang. klage fra Nordland over at folk sendt til Finnmark for å delta i fisket forlokkes til varig ophold der. Kongen paalegger lensherren å [107] motarbeide disse tjenestebrudd. Bergenhus 29. juli 1622. Trykt i N. Rigs-Reg. V, s. 253.
- C. 4. ang. lignende klage fra Senjens len over at barn og tienere som aarlig sendes til fisket i Finnmark lokkes med høiere lønn etc. til å slå sig ned der. Kongen innskjerper foreg. forordning. Fredriksborg 4. juli 1647. [108] Trykt i N. Rigs-Reg. VIII, s. 548.
- F. 3. ang. samme klage fra Nordlandene. Herefter må drenger ikke tas i tjeneste i Finnmark, medmindre de har rigtig avskjed fra sin tidligere husbonde og vidnesbyrd fra sognepresten. Akershus 27. aug. 1648. Trykt i N. Rigs-Reg. IX, s. 108.
- C. 5. tilholder kjøbmenn i Finnmark å skaffe sig det nødvendige antall drenger, [109] så bøndene ikke hindres i sin næring. Kommer drenger fra Nordland, må de derfor antas, om de har rigtig pass og beskjed fra tidligere tjeneste. Kbh. 3. mars 1688. Trykt hos Rothe, Chr. 5's Reskripter II, s. 679.)

Thi see hellers huorledis at Kong C. 4tus udj sin tid gaff befaling med dennem skulle forholdis som ej med pas vaar forsiunet, aff d: 4 Julj 1635. — Vid. selffostring. (*Jfr. s. 130*).

- 110] Derimod saa blifuer de Nordlansche oc andre drenge ved særdelis benaadinger aff lagde, som louligens tager tjeneste udj Finmarchen. Saaledis privilegeredis Tjenestedrengene forðum aff Kong F. 3° at Syltevigens population dis bedre kunde fremmis, som pag. 28 oc 29 udviser. Hvilchet dereffter ved andre HøyKongelige benaadinger til landsens opkomst e j mindre er forøget, naar derom saa mældis u d j

C. 5. Privileg: 2. punct, dat. 1671.

(Fiskere som godvillig begir sig til Vardøhus len fritas for skatt og leding i 6 år. Trykt hos Rothe, Chr. S's Reskripter II, s. 105.)

C. 5. Privileg: 4. punct aff dato 1681.

- 111] Til huilchen ende Wi allernaadigst hafuer tillat, at de folch som sig did begiffve oc der 5 aar forblifue vilde, skulle siden ved deris tilbagekomst for soldaters udkriffning til lands være fri oc forskaanedt, mens til vands udj voris tjeneste at lade sig bruge, lige ved andre voris undersottene, naar fornødenheden det udkræffver. Oc paa det ingen undersleff dermed skall begaais, ville Wi, at alle de som did sændis skulle først hos voris LantCommissarier rigtig oc uden nogen betalning enroulleris, oc siden ved tilbagekomsten med hans attest forklare, at de saa længe der i landet vorit haffver, saa fremt de ellers forbemelte benaading nyde ville, etc;

Hafniæ d : 1 Jan: 1681. - - - -

C. 5. Octroy: 8 punct dat: 1687.

- 112] (Som foreg. inntil flg. :) — alle de som didsændis, skulle først hos voris Amptmand oc Magistrat udj Bergen rigtig oc uden nogen betalning enrolleris, oc siden ved tilbagekomsten med deris attest forklare, at de saa længe der i landet vorit haffver, saa fremt de ellers denne benaading nyde ville. Saa oc at alle Nordlændere som sig herefter til Finmarchen ville begiffve, oc med Amptmandens oc Præstens attester beviser at de udj 3 aar hos bomændene der udj landet haffver tient, maa deris lifs tid være fri for udschrijfning, etc:

Kiøbenhafn d : 2 April: 1687. - - - -

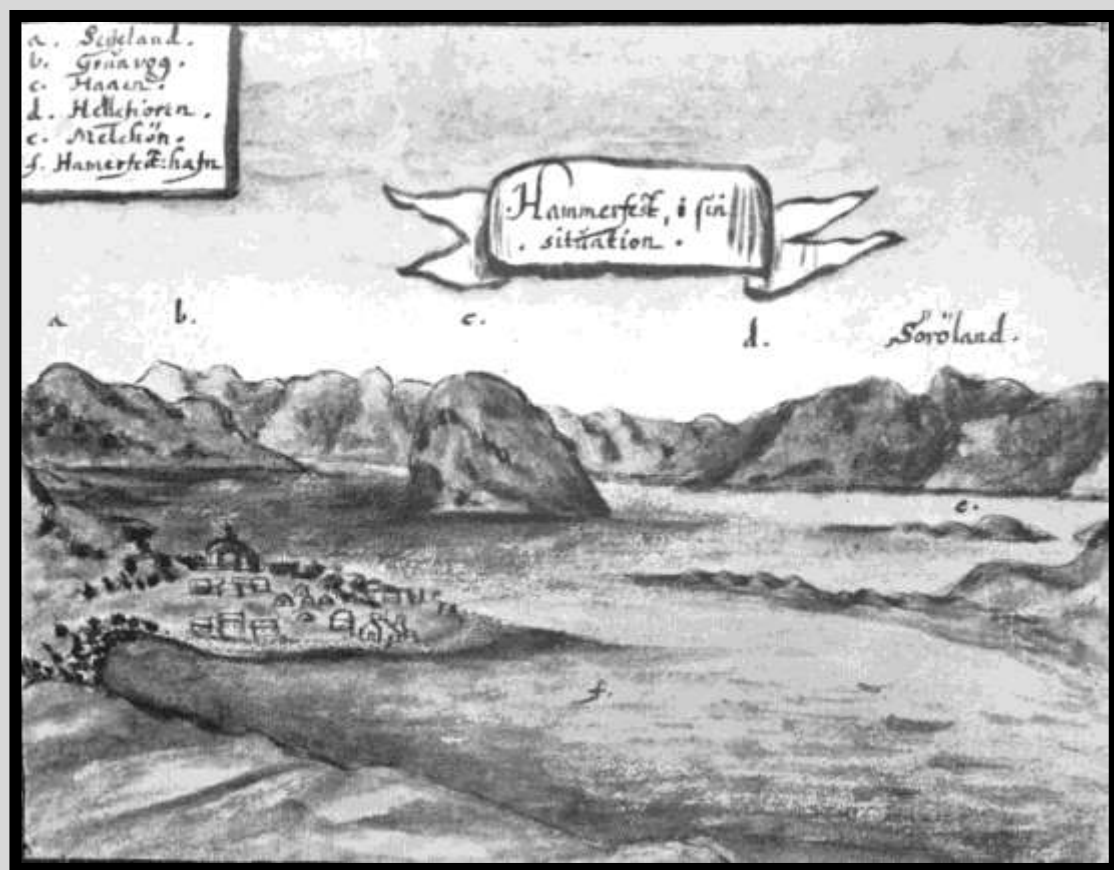
(Trykt in extenso i Kong Chr. V's Forordninger (Kbh. 1737), s. 305.)

C. 5. Octroyens 19 punct af dato 1691.

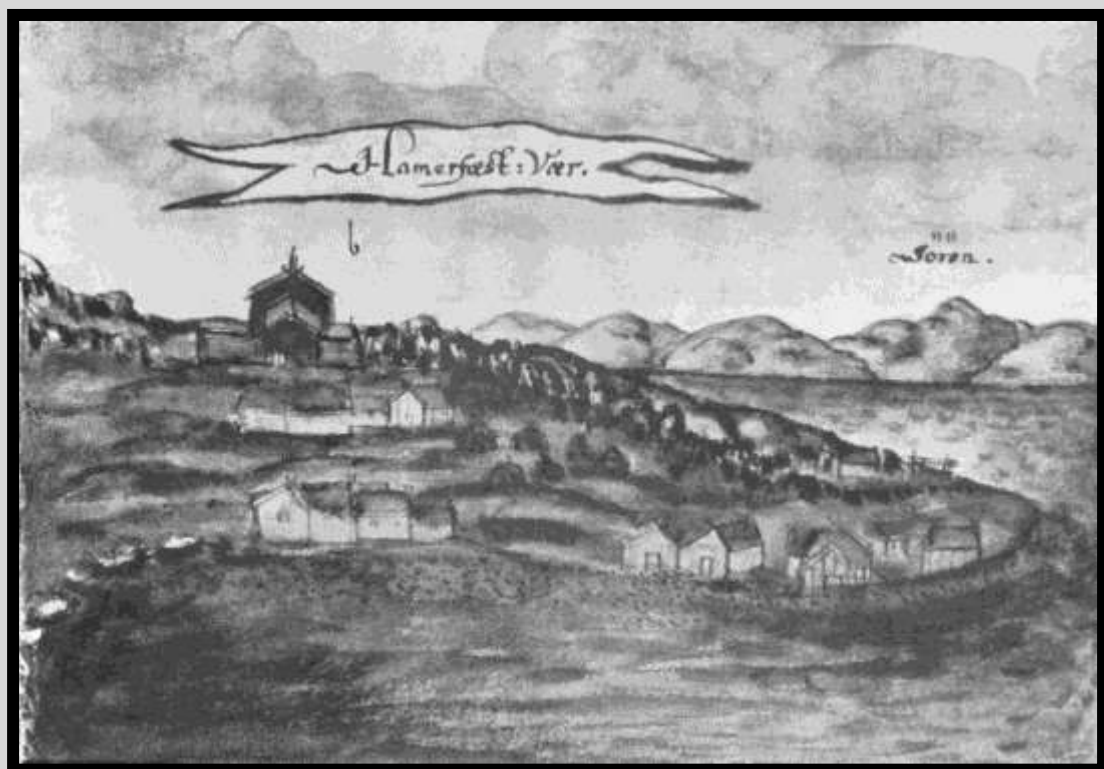
(Som foreg., dog gir nu 5 års tjeneste frihet for enhver form for udschrijfning.

- 113] Nordlendingene opnår fremdeles denne frihet efter 3 års tjeneste. (Trykt i Kong Chr. V's Forordninger (Kbh. 1737), s. 694.)

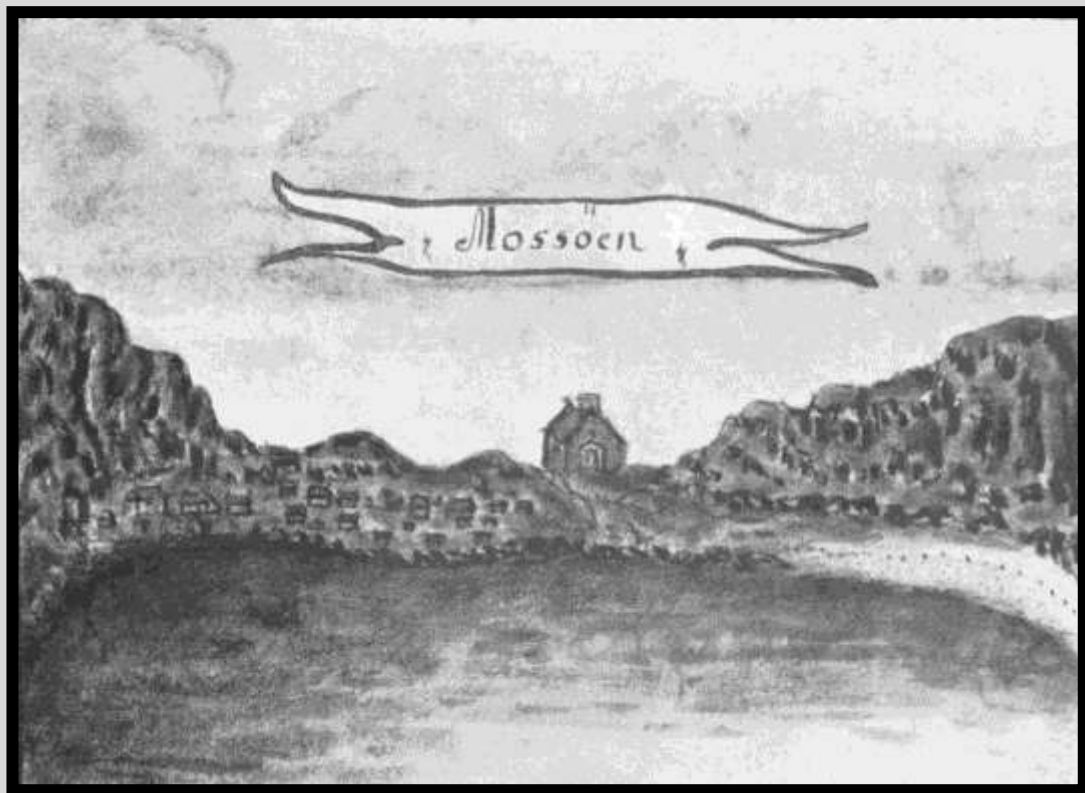
Disligest huor Nidkier at Kongerne endoc hafuer voren til landsens opkomst oc behøffvende population, det visis aff de derom udstædde Kongelige ordres till de Bergens Trafiquevende, med videre at straffen determineris for dennem som aff landet sig hæmmelig ville forsticke eller bortløbe. Derom de Kongelige befalninger saa liuder.

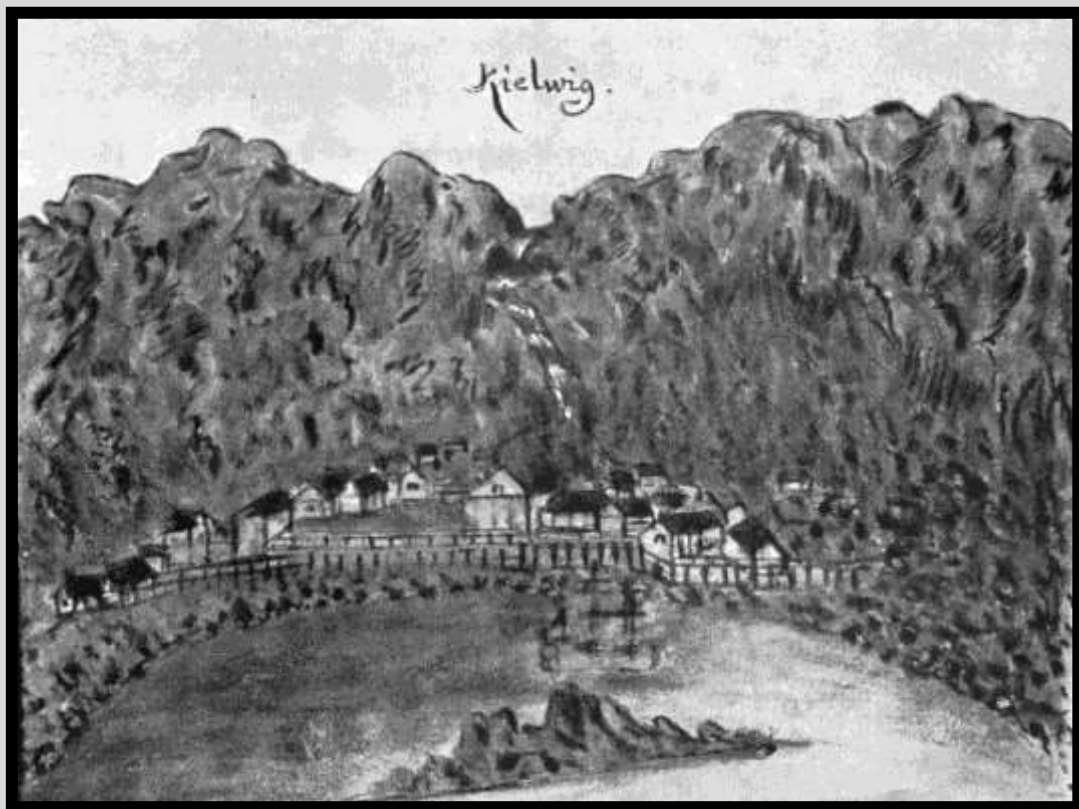
Hammerfest hovedvær. Til s. 111 (ms. s. 74).

Bebyggelsen på Hammerfest. Til s. 111 (ms. s. 75).

Måsø hovedvær. Til s. 115 (ms. s, 83—4.)

Kjelvig hovedvær. Til s. 116 (ms. s. 85—6).

1681. Kongelig befaling til Landsens
population. Dets tilførsels egenchab
med videre forløbneris straf.

C. 5. Octr: 3 & 5 punct 1681.

Schulde oc ellers de Trafiquerende lade sig Landsens conservation, population oc opkomst det yderste mueligt vere angelegen, saa at landet med saa meget folck forsiunis som til dessen besætning oc fiskeriets fornødenhed behøffvis oc [114
til veye bringis kand.

5. Hafuer Wi til Landsens opkomst oc besættelse Naadigst tilladt at alle de løse oc ledige frische folch som sig udj Bergen med betlerie opholder eller fra it stæd til andet omstripper, saavelsom de til Jern oc fængsel condempneris, maa til bemelte Finnarchen bortførir oc til fiskeriet brugis. Dersom oc befindis, at enten nogen aff dennem, som sig godvillig did begiffver eller hensændis, forløber oc fra deris husbonder entviger, da huor de befindis at paagribis oc igien tilbage førir, saavelsom andre til affsky exemplariter straffis.

Hafniae d : 1 Jan: 1681. - - - -

C. 5. Octr: 7 & 9 punct 1687.

(Hver trafikerende skal være forpliktet til å skaffe 1 mann og 1 kvinne årlig til Finnmark og ha dem i sin tjeneste i 5 år, hvorefter de er fri til å tjene hvor [115
de selv vil. Derpå følger ny innskjærpelse av post 5 ovenfor om betlere o. a.

Trykt i Kong Chr. Vs Forordninger (Kbh. 1737), s. 304.)

C. 5. Octr: 18 oc 20 punct 1691.

(Hver trafikerende skal være forpliktet til å skaffe 2 mann og 1 kvinne årlig til Finnmark og beskjeftige dem i 5 år, hvorefter de er fri til å tjene hvor de selv [116
vil eller til å slå sig ned som bumenn og fiske.

Skyldnere, som er under retsforfølgning og ute av stand til å tilsvare sin gjeld, skal være sikret mot sine kreditorers fordringer i 10 år, såfremt de bo-setter sig i Finnmark og deltar i fisket.

Trykt i Kong Chr. V's Forordninger (Kbh. 1737), s. 694.)

Mens see dog, huor efterladen at en deel af de Trafique-rende, end i disse sidste tider, sig der udj haffver anstillet, saa at hvis mandskabets tall ey ved betienternis omhyggelighed, sig drengue udi landet at forskaffe, bleff forøget, som disligest ved Nordlændernis tilhielp, som tid effter anden offverbliffver [117
oc sig nedsætter, Med videre landsens egen generation, som saa vel truffvis, at fast alle fiskevær med det unge affkom vrimler, skulde landsens affgang nærmere kunde ventis, end nogen dets forbedring. Thj neppe kommer it tiennestefolck udj landet, før det tæncker paa at giffte sig, altskiønt at ved den confirmerede Intrims-Anordnings 5te cap: 19 punct Tienest-folchet forbydis sig ej for tilig at nedsætte paa det ej landet

med for mange betlere maatte opfyldis, mens at de sig først noget søger at fortiene. Neppe passerer it ting derfor som for Leyermaals-sagers decision findis exempt, saa inclinerer mand her i landet til fortplantningen.¹ Saa veed ieg ej heller noget land huor saa mange fosterbørn² imodtagis som udj dette sig tildrager.

De innfødde truffis vel baade udj alder, sundheden oc fremvext, saa ieg selfver meget haffver hørt om de ældgamlis alder tale, ja self en deel forvoxne, som halffve Kiemper, anskuet; oc aff dislige indfødde Finner som Nordmænds antall bestaar landsens mandskab ej ringe. Sielden gifter nogen Normand sig blant Finne-arten, dog veed ieg **2de** exemplar deraff udj min tid passerit.

Wed selfforstringskarlers tilkomst kunde landets population vell synis nogenledis at kunde forbedris, mens som de flestis affreise effter samled formue nochsom haffver udvist huor ringe opkomst ved slige derfor maatte væntis, ere deris anstalt saa almindelig ved Rættens affsagt, med mindre det ved Øffrigheds minde kunde tilladis, som Protocollen udviser, dat: Wardehuus d: 1 Maÿ 1626, som dernæst ved Laugmand Schjønebøls domb er vorden confirmerit effter Prot: formæld aff d: 7 Octobris 1669, som dennem enten til tjeneste forbinder, eller oc at de sig udj landet som andre bomænd nedsætter till stædernes endelige population oc gode. Huortil end Kong C. 4. udj sin tid naadigst haffver reflecterit ved straffens declaration offver de som tiennestløse oc ubepassede udj Amptet kunde forefindis. Saa liuder ordene:

¹ Forf. er for dette avsnitts vedkommende ingen god kilde. Manntallene godtgjør, at embedsmennene gjennemgående var flittigere til å formere sig enn fiskerne.

² Denne setning hører ikke sammen med det forutgående noget overdreven utsagn om leiermaalene. Det er riktig nok, at der var usedvanlig mange fosterbarn i Finnmark. Men årsaken var de mange forlis ulykker. De omkomne efterlatte blev optatt i familiene, fordi dette var den eneste form for forsorg. Påstanden om, at Finnmarksbefolkningens tilvekst mere skyldtes embedsmennenes (betientenes) hyring av tjenestefolk og nordlendingers innflytning enn de handlendes innførsel av folkehjelp, er heller ikke korrekt, om innflytterantallet beregnes for flere år i rekkefølge.

(Her følger kopi av 3 forordninger til motarbeidelse av løsgjengeri:
 C. 4. om tjenestløse 4. juli 1635, trykt i N. Rigs-Reg. VII, s. 73;
 C. 4. om passløse 20. oktober 1639, trykt sammesteds, s. 606;
 C. 5. om løsgjengere 9. februar 1684, trykt i Kong Chr. V's Forordn. og
 Aabne Breve (Kbh. 1737), s. 60.

[119-21

Alle tre forordninger gjelder for hele landet, ikke særskilt for Finnmark.)

Endelig er da Mandshabets beløb af Finner som Nordmænd
 for Østen som Westen udj Amptet, effter den maade som her
 under anvisis, nemblig fra -84 till -95

Tabel ofuer Øst-Finmarchens

121-22]

Normend			Finner		
	1684	1695		1684	1695
Wardø Tingalmue	-	44	Varanger,.....	-	91
Kiberg Tingalmue	-	45	Tanens	-	14
Vazø-Tingstæds almue	-	86	Neiden	-	17
Omgang T: almue	-	22	Pasvig	-	23
			Peisen	-	17
			Indiager.....	-	44
			Arisby.	-	23
			Iuxby	-	4
Summa	-	197		-	233

Tabel ofuer West-Finmarchens

Normend			Finner		
	1684	1695		1684	1695
Kiøllefior Tingalmue . . .	-	28	Laxefior	33	33
Kielvig Tingalmue	-	56	Porsanger	33	33
Mossø T.	-	49	Qvalsund	38	38
Ingens T:.....	-	40	Altens Finner	33	33
Hamerfest T. Almue.....	-	31			
Haswog T. Almue	-	31	Adever	-	16
Lopen Tingst. Almue . . .	-	32	Kouteken	-	22
Alten Tingst: almue . . .	-	22			
Summa	-	289		-	175

CAP. 5.

Efter stædernes leilighed falder den foranderlig. Thi altskiønt at den reede handel nu mere sig offver det heele land henstrækker, udj den stæd at de fra saa lange tider tilforn Borgernis forstrækning haffver vorit undergiffven, saa kand hielpen dog for mangens sanfærdige armod dis nødigere saffnis. For bondens vilkor møder dis besværligere anstød i dette haarde land, nu
 124] baade at fiskeriet saa ulige til allis tarff i den Rede handling fremgaar, som at fangsten ej heller altid paa flittigheden vil ankomme, naar stormen vil raade. Med vitløffte udgifter behæfftis end fischeren, som først aff fangsten udleedis, før sig selff det ringeste til føden at haabe, end sige da Reede at betale. Usigelig snart kand hand ved fiskeredskabets nødvendighed bliffve schyldbunden, som dis flere anstød ved udyr oc strømmens violence i haffvet kand tilfalde. Oc huad raad, om hand da ey skulle noget betroit?

Kongernis Naade haffver derfor fra alders dis nidkierligere til forsorgen blomstret, nu ved Kong Christophers høye anstalt

1444, som ved Kong F. 2^{di} høyKongelig Mandat 1569. Noch ved Kong C. 4^{ti} høye anstalt om almuens forsorg 1629. 33. 35. 38. alt ordentlig ved commercien indført. Som dernæst ved Kong F. 3^{ji} høyKongl: naade 1648. Oc senere ved Kong C. 5. høyKongelig befalingers krafft confirmerit 1681. -86 -87 -88. der end forklarer straffen ved Motvillighed. Mens ved den Kongelig befaling aff d: 9 Marty 1689 bleff den lade oc uflittigis føde imod reede betaling noget nærmere restringerit, der at der [125] dog ved Octr: 10 punct 1687 vaar befalet at de forsømmelige ey uden for it halfft aar skulde forsynes. Saaledis med alting be-roede indtill at ved Octroy: 5 punct aff d: 16 May 1691 den reede handel saa almindelig bleff introducerit, naar derom saa mældis: — Skal herimod de Trafiqu: iche være forbunden til at for-skaffe deris handelsfolck nogen visse Waar eller Høst-udreedning videre end een hver effter handelsfolckets duelighed dennem vil forstrække, saa de, saa længe fiskeriet ey mærkelig mis-linger, oc det paa deris flittighed allene ankommer, ej uden for rede betaling deris underholdning bør niude.

Disimedlertid saa haffver de dog den bæste skieffne, som for-medelst deris Creaturers tilhielp oc andre fordeelagtige vilkor, dis mindre tiltrænger Meel-Tønden at indkiøbe end ved de stæder, huor som hældst at fiskeriet falder meere vanskelig som mislig, altskiønt at føden udaff haffvets frugter mæst skulle kunde ventis. Derfor er intet vissere, end at io de bønder, som effter offvensagde maade udj landsens gode oc fiskeriets offver-flødighed præoriteris, nyder saa gode vilkor at bædre for dennem ey udj sørlandene maatte ventis. Thi at ansee en beholden [126] fiskeris tilstand udj landet, huor magelig hand dog kand leffve. Mange slags fiske, hver effter sin tid, er io for hans føde rigelig nock, saa hand ej haffver fornøden med den suure at nøyes, eller derudj behøffver andris tilførsell. Melch, Ost, Kiød, Uld oc smør haffvis udaff qvæget, deraff bonden forstaar bæt sin egen nøtte, uden at sielden noget till Kiøbmanden affhændis. Hastig kommer mange ved Creaturenis saa stoore yngelsomhed udj velmagt, som oc mindre for hannem koster at underholde, hvilchet ofte giør mangel Lad Bonde dog beholden oc rig.

Meeltønden med andre behøffvelige varer føris io hannem indtil stue-dørren, saa hand ej haffver fornøden det fra vide

stæder at søge, oc derpaa er Kiøbet tillige saa vel modererit for fattig som Rig, at mand hverchen derudj kand bedaaris, eller effter affvind forhøyes.

127] Dertilmed saa spisis bonden her udj landet mæst aff den Reene Roug, som dog aldrig tilforn vaar udj mangens vane, før de hidkom, oc udj den stæd at hand tilforn med sild oc hafre-suppe maatte nøyes, tør mangens læckerhed nu meere saa høyt vere opstegen, at Meelet end offte maa udsigtis, før nogen suppe deraff tilreedis. Øl oc BrændeWin kommer tiere udj mangel fiskeris mund udj dette land, end Melchedrichen for mangel Bonde i Sørlandene, ia mueligt, offtere er hand aff stærcke dricheWahrer svinfuld, end bonden ved andre stæder aff maadelig Øldrich læsket; Oc vidis ey huor mange læster Øll mand vel her udj landet skulle fortære, om fiskeren ellers deraff kunde faa effter nøye.

Wel er det saa, at Finnerne ej mindre til dislige Drichevarer ere tilbøyelige, mens sielden kommer de dertil, oc mediertid nøyes de mæste tids med det klare vand. De veed oc paa Meeltønden at spare, som den oc fast længer at undbære; Noch at deris tørre fisch udj tranen maa neddyppis. En mad, som dennem fast nydelig monne smage.

128] ReeneKiød giffver mangel spise, deraff de enten soddet uddricker eller anden suppe tilreeder. Wandfischen er dem til stoer hielp. Reenemelch oc Ost er de flæstis nydelighed, thj naar Osten ved ilden varmis, giffver den bæst smag. Madfisch oc schaarqvæte staar udj mangis behag; Oc bagis smaa Kager aff Meelet til fornødenhed, som straxen paa gløderne steegis. Moltebær kogis udj grød ved sommerspisen, som at Kræchebær udj mængden til vinteren opsamlis, deraff effter Finnebrug en kostelig suppe tilReedis, naar Vand oc Meel tilsættis, huorimod Nordmændene deris Mousing forfærdiger, som er en maade at mand blander disse bær med koget fiske-leffver oc det saaledis siden fortærer. Offven paa Maden sætter Finnen en drick vand, huorfor oc vadsbøtten med snee oc vand staar saa jeffnt hos hannem udj gammen. Derudj bestaar da ald Siøfinnens Kræsenhed, thj naturen synes vell at haffve oplært dette folck baade til meere sparsomhed, nøysomhed, ia till en mindre graadighed opvant end som hos Nordmanden er at finde.

De Finner som til fields bosidder, haffver offte bædre skieffne til føden ved fugle, dyr som fische-fangst som ieffnligere fore-

falder. Fisk oc Kiød stegis mod ilden paa en pin, oc aff furren skaffver de den inderste saf aff som de enten saa Raa fortærer til een angenem smag, eller at den udi smaa støcker sønder-skieris oc med Meel udj vand ankogis. En deel indsluger strandmadichen til anskuerens væmmelse, saa fuel at den end aff sanden opgraffvis. [129]

Finnens arbeide er at Koge, mens Akens derimod at sye oc bestiche klæder oc dislige huusens nødvendighed. Udj almindelighed ihukommer endoc Finnen mere sin redebon hed gielden at betale end Normanden, huorfor mand oc meere udj betroelsen paa hanem billigens maa reflectere.

Stoer skyld bant Normanden, da Kiøbmanden till forstrækning vaar forbunden. Nu at den ældste skyld staar tilbage, oc de for skat oc leding ere befriede, giffver de flæste, som det siunis, sig mæst tanche om bug-sorgen oc huorledis maffven som offtest kand fyldis.

Er GraaKufften paa andre stæder Bondens bæste klædebon oc zirat, mens neppe faar nogen Normand fast røgen aff Finmarchen, før end at hand forlæckrer sig paa Lybschgraa, Firlot, WaarKlæde oc dislige sorter som dyrere vill udfalde, saa at Dragten for Mand eller Qvinde ej mere paa nogen bondeviis udkommer. Mens mindre anvendt, mindre schyldbunden. Got og bløt vil den derhos ligge, som noget meere formaaer. [130]

Finnen nøyes med sin pietsch om vinteren, om den end paa det nøgne lifff maa bæris med anrørende lappebuxer oc comager, som inden till med noget lidet tør sin¹ for kulden skyld bevaris², uden schiorte, eller anden hoffvedzirat, videre end en liden klædis hue aff røt, grønt eller blaadt Klæde, hvilche farffver de helst elsker, eller oc med it ombundet klæde eller linnet offver hoffvedet naar vinterReisen udj snee oc fog forrættis; hvilchet hoffvedplag Fieldhætter benæffnis.

Om vaaren, at fiskeriet brugis, nøtter de sine sichenstacher³, [131] boxer som de sig selfff tilreeder aff deris udbrugte pietsker som liggeskind, foruden at deris comager aff barchede ko-huder forfærdigis, i den stæd at de om vinteren aff Reensdyrenis lodne pande som beens-schin sammen virckis.

¹ Sennegress.

² utfores, »var» — trekk, betrekk.

³ vel »sistekak», bellinger.

132] Mens om sommeren klædis Finnerne zierligst udj huide Wand-
 mele eller oc afffarffvede klædis Kiortele oc boxer effter vil-
 korens tilstand, som undertiden udj sømmene med anden
 farffved klæde udgiort oc neden till med listen udziret. Med
 it tinslagen bælte omgyrte[r] hand liffvet, huor udj en flad tin-
 stucken¹ tasche eller pung er anhæfftet, der Finnens liggende
 fæ aff penge, ildjern, hornschee ia end offte Tobach-bitten saa
 sober bevaris. Næst derved affhænger hans Knif oc Naalehuus. Oc
 sielden seeis nogen Fin, der io bag udj sit omgyrtede bælte(ej?)
 er forsiunet med it lidet støcke snøre, som hand hastelig veed
 at gribe til udj fornødenheds tilfælde paa sin vey. Paa enden
 aff bæltet hænger geemeenlig 2de Messing-ringe mere til stadz
 end nogen nøtte. Deels Finner binder smaa messingKieder om
 armen, udj haab pinen udj Lemmerne dermed at fordriffve.
 Peber oc Ingefer elsker de oc meget imod anstød som oc
 Rosenvand for øyene huor becommis kand.

133] Finne-Qvindfolchets dragt om vinteren bestaar udj lodne
 souveskinds Kiorteler for varmens skyld. Deris mæste klædedragt
 om sommeren derimod er nogle vanmels habit, mens til stads
 brugis afffarffvede Klædis Kiorteler, som offven om halsen
 sampt fremmen need ad brystet med it andet slags klæde
 beleggis. Ellers drages en Rynchede klædis-dragt, huor skiørtet
 til offverdeelen er fasthæfftet, oc med en foranderlig farfvis
 Klædelap bag ad halsen udstafferit. Wed deris bælte affhænger
 store oc smaa MessingRinge med sy oc naalehuus til zirath,
 saa io mere aff dislige mand formaar at bære, io ypperligere
 holdis det, oc klingrer vel udj denne stads at disse Rings
 sammenstød udj fremgangen kand giffve dis stærckere Hud.
 Hoffvedet omgyrter de med it hvidt linnen-klæde, som imod
 nachen er tilsammen ryncket, oc fastbindis 2de gange om hoff-
 vedet med it afffarffved baand. For udj brøstet pryder de sig
 med noget u-ægte glimrendis tøy, forgylte brystspange oc
 Knapper, oc holdis deris fingre vell beringedt som noget for-
 maar. De drager lange strømper aff alleslags affarffved Klæde
 eller bay, som vit op ad laarene tilnaar oc for kulden anbindis,
 mens neden till hæftis den fast till foden ved Comagerbaandet,
 saa hverchen snee eller kulde da kand hindre.

¹ Tinnbroderte tasker forekommer endda hos sydfinnerne. I Finnmark gikk tinn-
 broderi av bruk i den første halvdel av 19. årh.

Saaledis er da mæst Finnernis stadige dragt uden videre prunch oc hærlighed, derudj de dog offtest parerer baade næt oc vell.

Deris Sænge-pragt bestaar udj visse Reen-schind for reen- [134]ligheds skyld, som udj nogle huide faare-schinds-Ryer, eller Uld-græner, derunder de sig mest nøgen nedlegger, for varmen til dels, som ordinari ellers udj deris Gammer falder. Børnene nedsvøbis udj en liden træ-vugge, fast udj danlighed at ansee som it trug, den rullis op oc ned uden møye, mens ey til siden effter Nordmands brug oc maade, Er ellers saa læt udarbeidet, at qvinderne end samme, altskiønt barnet derudj ligger indsvøbt, magelig kand med sig drage; Der oc udj reisen paa Reensdyrets side med behændigis, opkløffvis oc fordragis. Lammeschind med noget lidet understrød Mosse er barnets sødest leye; mens strax at barnet bliffver noget gammelt, giffvis det buxer som bag ere oben som for. Hver aften oc Morgen maa barnet saa nøgen det er fød sættis ned udj en Kiædel-Warmt Vand at badis indtill halsen, oc det begynder de saa snart 8 dage er forløben. Med forundring maa effterseis huor vel det lille Noor udj [135] vandet sig nøyes, oc fra ald skraall ophører.

Foruden alt dette, saa er oc Finnen ved begge deele næt oc [135] varsom om deris klæder, oc naar kiørestaffven ickun haffvis om vinteren udj haanden, veed hand saa vell sine klæder at affslaa for snee oc fog. Udj besønderlighed er at admirere den varme som Finnen udj sine skindklæder kand udstaa, saa det synes naturen haffver lært dette folck mæst at gjøre sig nøtte aff de bæster, de helst med omgaais. Ringe koster sligt klædebon, oc arbeides dislige mest til fields huor Reenen udj mængden falder, ja folcket (*er?*) aff meere behændighed til saadant at forfærdige.

Dette saa vit Siøfinnernes tilstand egentlig vedrører. Field-som [136] Rysse-Finne-dragten haffver vel den almindelighed udj mange tilfælde med den offvenmælte som aff Siøfinnerne brugis, dog nøttis den aff foranderlighed ved Qvindernes hoffvedzirathe oc kjortelens bremming som ved disse sidste synes noget meere udj paraden at erskinne, saasom dens linnet meget med silche oc anden guldtraaarbeid, huor vell uægte, udstafferis. Deris Kiorteler ned ad brøstet med sløyffer udbræmmis oc om halsen med Otter eller Bæfuer-schind beleggis til zirlighed, alt effter figurens anvisning, som (*se tavlen*) offven staar. Med videre stads de i ørnene(!) fører.

CAP. 6.

Det siunis wel, at som Finmarchen, for saa at sige, extra -
 vagerer udj atskillige tings beskaffenhed ved Luft, spraag, sæder,
 Klædedragt oc dislige, dennem iligemaade følger nogen sær-
 delished udj deris voninger oc tilhold, som aff een sværmende
 nation oprunden, saa aff it ustadigt a) værelse som til it vagabon
 sæde dis meere tilgedan. Mand maa derfor vell med fædrene
 138] samtøcke i hvis om deris Ustadighed fordum er skreffven, oc
 endelig for itzige tid derom slutte. Selsomt folch, selsom
 huusværelse. Taabelig udi deris schiefne af vankundighed, som
 de bædre opliuste hafuer aarsag dog at beiamre. Taalmodighed
 søgis udj de ufuldkomne ting, huor medynck meere behøffvis.
 Endelig da er det ickun nogle usle smaa JordGammer, huorudj
 Finnens tids fordriff maa søgis; Jndgangen er snæffver oc
 nedbøyet, som værelsen udj sig selff saa nedrig at sædet mæst
 maa ælskis. Affskaarne bircheqviste, som Flætteriis kaldis, tiener
 udj stæden for gulff oc derpaa breedis Reeneschind till leye
 som sæde. Udj saadan en gamme bestaar mæst Finnens heele

huus-værelse, som affdeelt udj høysæde, liggestæd, kiøcken, [139]
fæhuus oc dislige, hvorvell at de flæste dog deris Creaturer
udj andre sær beskickedede hytter bevarer. Gruen priser det
middelste stæd aff gulffvet, huor ilden fast stadig brænder,
dog heldst ved vinterens tid. Røgen udgaar aff det offver
staaende hull paa taget, der igiennem dagsens Lius tillige oc
udj Gammen fremskinner. Naar det tildæckis, følger heedens
umannerlighed helst for den u-bevandre; thj som Finnen taaler
usigelig Kulde, saa elsker hand oc fast utroolig een heede.
Stridige Elementer, som dog hos denne nation saa vel concorderer.

Fingammens danlighed er rundtaget som aff smaa furre eller
birche-pæler understøttis, oc siden ved Wæg som Tag med smaa
bordstycher eller stocher beklædis som torffven der effter fra
offven til unden udvarts maa offverdæcke, oc dermed er da
denne structuris ypperlige machine fuldført. Snart opbyggt,
hastigere til grunde igien; wed begge deelee dis mindre at
bekostis, som snarist at forandris.

Deris høe oc fooder conserveris vinteren offver paa deris
oprættede HøKracker, uden at store Lader dertil behøffvis. Det [140]
mister dog deroffver ej sin krafft. Udj tildægte Kierister con-
serveris deris Fetallie under aaben himmell, hvilchen sædvane
Fieldfinnen hælst observerer, der Siøfinnen haffver til deels
sine visse Træhytter oc Stabuure huor deris bæste eyendomb
oc provision bevaris.

Huor 4, 5 à 6 parti-finner sammenholder, strax pladzen som
een Finneby tituleris oc ved en større forsambling ordineris
flux en Finne-Lensmand till obagt oc befalning.

Wed sommeren b) søgis udroen till haffs ladendis deris stadige
hytter øde indtill at de imod høsten tilbage fløtter. De haffver [141]
deris sommer som Wintersæde, oc elsker separerede stæder udj
fiordene fra Normendenis tilhold êloignerit, som de ej gierne
med omgaais, deels for beqvæmmeligere ildebrand som fæmad,
som oc formedelst deris veidefangst der høst oc vaar maa søgis,
udj den stæd at Øerne ved haffsiden dis jeffnliger aff Nord-
mendene besiddis.

Udj saadane gammer som offven er mældt, er mand offte
glad nock at indkomme. De føyer sig offte for den Reisende
vel til pas, naar storm, sneefog oc anden dislige ubeqvæmsomhed
undervejs anstøder, ellers maatte mand under baaden nøyes

142] eller paa fieldene sig udj sneen at nedgraffve, huor Tield fattis, som ellers ved lange veye ordinari føris med, i saa maade, at huor mand agter Nattehuilen at søge, der søger mand gierne skoffvene huor de ere at finde. Da nedhuggis flux stænger som udj sneen rundvis nedsættis oc siden med baadeseiel offverdæckis. Der ilder, koger oc hviler mand offte end paa de vildeste field med god magelighed sorterit som tienligst udi 2de onde vilkor, thj lad ildens varme sticke for haart ved ene siden, den anden deel aff legemet maa dog dis hæfftigere aff kulden betagis, saadant ieg selff aff erfarenhed kand omtale.

Ellers haffvis udj Finnegam men denne observation, at naar Jlden brænder maadelig kaldis den ordinari Finne-Ild. Gaar den stærckere op udj lue, næffnis den lunkers-Ild. Mens stiger flammen igiennem Taghullet, see da heeder det Hofmands-Ild. Saaledis veed Finnerne dermed at omgaais.

143] De Finner som vogter Reen enten for sig sielff, eller andre, som disligeste Fieldfinnernes Rætte art oc slægt, søger ieffnligst tilhold under Tield c) paa beleiligste stæder oc fælde effter Mossens frugtbarhed oc skiøtteriets beqvæmmelighed. De boer derhos meere adspreed fra hin anden udj field oc skoff effter en hvers behag, indtill at de igien mod skatte-Tidens tilkomst til de deputerede samblingsplads oc fieldbyer sig maa forføye, huor- næst deris ustadige sæde effterhigis med alerte. Saadan Finneart yttre sig udj de aff Arisby, Iuxby, Indiager, Adever oc Kouteken, Peisen, Neiden, Pasvig oc dislige, hvis Tield opsættis aff stænger som med græner, Lærit eller Wandmel behængis. Der conser- veris deris største menage med fornøyelighed, mens udj sær er at undris offver tolmodigheden at supportere d) fog, Wind oc Kulde som saa dristelig paa vilde fælde oc aaben strog igiennem saa ringe oc innocent it beskyt sig kand penetrere, thj ald deris schiul bestaar dog ickun udj it ringe stycke ulden tøy eller lærridt imod saa stærcke plager som flager. Consvetudo altera 144] natura. Thj som Ungdommen opfødis oc fra fødselens tid der udj tilvennis, fatter de derved dis mindre empfindelighed end sige kiedsommelighed, at udholde. Naar som slige Tield nu fra stæd til andet forflyttis, maa Rensdyret samme vonings Ma- terialier oc huusgeraad fortbringe. Samme dag nedtagen, samme dag igien opbyggt, kand offte hændis, mens det er en hastig maade at komme till huus, ja knappere Bygningsmend kand vel ey

[138

ventis, kunde arbeidet ellers paa andre stæder lige nøtte oc gielde. In summa jeg veed ey at ligne dette slags folck bædre ved end som imod den Schytiske Nation Amaxobÿ, som elsked en ustadig værelse oc sværmende stand; derudj een deell Tartariske som Arabiske-Folch dennem end denne dag effterfølger. Mens endelig

At ansee Normendenis Boligers tilstand udi Finmarchen, saa er fast hvert fischeWehr dermed opfyldt, undertiden fast ej saa snart dermed begynt, før end stæden forandret till synets merckelig desavantage oc déplaisir. Dog Nordmanden(!) conduite giffver sig derudj minst tancke. Deris hytter opføris udj it større begreeb end som ved de forige kunde ventis, Aff Træværck opførte, som siden med stærcke oc tycke Torf omilis oc beleggis, oc sluttis alle værelserne huor vitløfftige dog under it tag oc en indgangs dør. Till dislige voninger at opsætte, Rooder bomanden offte usigelig græsmarck op, saa de fremvexten mere skader end gaffner ved de stæder de omfarer, helst at een deel aff dennem bliffver fast ustadigere end Finnen udj sæde, der saadant aff forige tider mindre begickis, thj ingen bleff da tilstæd fra hoffvedværene sig at forfløtte effter Prot:

[145

udvis aff d: 29 Maÿ 1620 med videre laugtings affsigterne d: 7 oc 20 Julÿ 1664 derom formælder. Mens det synis vell at borgerne først haffver vell oplært almuen i denne uskich oc slemme vane, hvilchet dis kraffteligere stadfæstis ved 2de Kongelig derom gjorde forbud, som til dels u d j saa maade mælder:

(C. 4. den 19. aug. 1635 til Jens Bjelke med beskjed om at en del Bergens-146] borgere ifl. skr. fra Hans Kiønningham lar Finnmarkens innvånere flytte fra én plass til en annen eller sier sig løs fra deres årlige underholdning. — Trykt i N. Rigs-Reg, VII, s. 95.)

C. 5. Forord: 19 punct 5 Febr. 1685.

Oc som vi maa fornemme, at de Bergens-borgere, som paa Finmarchen tra-147] fiqverer imod gjorde allernaadigste anordning skall fløtte jndbyggerne fra it præstegield til andet effter egen behag, kaldene till ødeleggelse oc forderffvelse, da skall saadan fløtten hermed alvorlig vere forbøden. Understaar sig nogen derimod effterdags at handle, oc det skellig kand bevisis, straffis som Wore Mandaters motvillige offvertrædere etc.

Olaus Magnus dømmer vell, at de stærcke vinde oc den dybe Wintersnee haffver foranlediget almuen slige hytter aff jord

effter den....maade at indrætte. Well maa det til dels vel

vere at de været kunde imodstaa oc kulden udholde, dog tror jeg vell det mindre forraad paa Tømmerverchet haffver giffvet dertill den høyeste aarsag, thj huor bonden det formaar, seer jeg noch der ey spar is huad aff Tømmerværck kand opfør is.

Betienternis som andre Borger-voninger ere alle aff Tømmer effter den Sørlandske maade, offte ved underskedne étage ind-rætted; de vorder alligevell her ey mere end andenstæds aff vind eller snee beskadiget eller øde.

a) Saxo lib. 5. hist. Dan.¹ — Incerta illis habitatio, vagaque domus. Derfor siger oc Thesaurus in descript. Italiae² om dennem — Havendo le habitationi cosi vagabonde come gli habitatori, meritamente nel loro Idioma son chiamati Finni, cioè Puerissimi.

1 Jfr. s. 80, note 3.

2 Ibid., note 1.

b) Pontanus fol: 700¹ — Finni qvi ad mare piscatum abeunt, faciliē qvas semel elegerint sedes permutant, nam consumptis in quotidianos ignes circumcirca vicinis lignis arboribusque, aliō concedunt, ut plerique eorum qui æstivo tempore in littore maris piscatum abeunt, brumali tempore Mediterranea loca repetunt.

c) Paul. Diac.² in exord. hist. Longob. — Scritofinni utpotē feris ipsis ratione non dispares, cum crudis animantium carnibus vescuntur, de qvorum etiam hirtis pellibus sibi indumenta coaptant. etc. —

Volater. lib. 7³ — Finnos qvos mira feritate populos Tacitus dicit, mens Iornandes⁴, Finnos inter mitiores Scanziaē populos enumerat. —

Becman: p. 215⁵. Pilapenlandia terra extrema Scandiaē sylvestros alit homines, Lapories qvasi ineptos.

d) Abbas Vesp.⁶ in hist. Longob. — Septentrion. plaga qvantō longius est ab ardore solis, et frigida de assiduis nivibus, tanto saniores (i orig. seniores) homines semper habet etc. —

¹ Joh. Is. Pontanus, Rerum Danicarum historia (Amst. 1631): De finner som drar ned til sjøen for å fiske bytter lett de bosteder de engang måtte ha valgt sig, for så snart ved og trær rundt om er opbrukt til de daglige bål, flytter de annetstedshen, likesom de fleste av dem som om sommeren begir sig til fisket ved havkysten, om vinteren igjen søker til sydlige strøk.

² Paulus Diaconus, lib. I, 5: Scritofinni er nemlig i sitt levesett ikke ulik villdyrene, da de ikke har annet å nære sig av enn rått kjøtt av dyr og de også gjør sig klær av deres lodne skinn.

³ Raphaelis Volaterrani Commentariorum urbanorum libri octo et triginta, i utg. av 1603 spalte 258. R. Maffei (Maffejus) med tilnavnet Volaterranus (død 1521), florentinsk encyklopedist hvis verk blev optrykt flere ganger i 16. og 17. årh.

⁴ Jordanis De origine actibusque Getarum III, 23: mens Jordanes regner finnerne blandt Skandinaviae fredeligere (mildere) folk.

⁵ Pilapenland, det fjerneste land i Scandia, fostrer skovmennesker, Lapones, hvem det skorter på forstand. (Det her tilføiede ineptos) lar sig muligens føre tilbake på eldre teksters Inopes), «Fenni vel Inopes» hvor det siste ord er blitt oppfattet dels som folkenavn, dels som en forklaring til, hvad Tacitus anfører om fennernes store fattigdom.)

⁶ Vesp. feilskr. for Vrsp., 5: Abbas Urspergensis. I Chronicum Abbatis Vrspergensis, utg. av 1540, finnes dette sted s. 139; det er forøvrig utkopieret av Pauli Diaconi Historia Longobardorum I, 1: Jo lenger landet i nord er fjernet fra solheten, og kaldt av den stadige sne, desto sundere mennesker pleier det å ha.

CAP. 7.

Hvad hielper fischens ofuerflødighed naar at fangsten forsømmis. Huad gaffner det at Wiltet udj field, March oc Skoff er mangfoldigt, naar det intet effterjagis. Hvad vinder mand ved Elfvernis fiskerighed, naar intet deraff faais? For den doffvene ere alle disse poster kiedsommelige, mens for den flittige dis mere aff begierlighed. Som landsens indbyggere derfor
 151] aff underski[e]dlig stæders samenkomst befindis, saa differerer det (*de?*) ey mindre udj de flæstis treeffvenhed¹ oc væsen, oc allermæst ligsom de ved Finnerne er ulig i sæder oc natur, saa ere de ej mindre udj hørtighed foranderlige.

Lad vere, at hos en deell Normend vel nogen freidighed maatte findis, Exemplerne deraff ere dog gandske rare, saasom ladhed hos de flere tager offverhaand. Deraff kommer det, at aldrig nøttis landsens gode ved dennem effter den maade, som ved Finnerne driffvis. Disse vaager fast dag oc nat, nu til fields nu til fiære; Thj see huers treffvenhed udj næringen at

¹ driftighet.

Til s. 135 (ms. s. 130).

Sjöfinn-koner. Til s. 136 (ms. s. 132 — 3).

Til s. 137 (ms. s. 134—5).

Russefinn- og fjellfinnkoner(?). Til s. 137 (ms. s. 136).

søge; Flittig tager hand vaarens tid udj agt, oc søger betids aff fiordene ud till sine Roerstæder imod haffvet, hvad møye det end hannem monne koste. Nøttig veed hand fiskeriet ved sit folche-hielp at fortsætte, saa hans qvinde oc børn ej derudj besparis, udj den stæd at Nordmanden giffver sig mindst tancke, fiskeriet ved lange veye fra deris bopæll at efftersøge, fast heller holder det for en Krachroer, huor baaden ei med 4 stærche Mend eller Drenges forsørgis. Langt ifra at noget dislige arbeid deris utræffne Qvindfolch skulle paakomme. [152] Noch er det at 4 koner effter baaden kand opsamle fæmaden oc leffveren hiemdrage.

Finnens-Ake som derimod udroer tager hindis lod aff fangsten som effter baaden jeffnis for hinde udj saa maade, at Finen(!) anammer(!) først fuld lod, hans qvinde halflod, oc endelig maa oc en half lod for baaden tilsvaris.

Der er fuld som oc halff lod ved Nordmand som Fin at udregne. Fiskeriet søgis med liner som handsnøre effter aarsens tid oc fiskens tilgang, aff des aarsage fast hver baad med sine visse linesætninger er forsiunet.

Till Natteroen er mand i dette land ey meget vandt. Naar bonden skall søge sit agn ved strandmadichen som for fiskens ragou dis begierligere, holder hand det for it mægtig slæb. Bædre med Loddefangsten tilfreds end ved seyemaden, saasom den første koster mindre møye dog rigeliger fangst. Hafroen er for alle frie, Nordmend, Fin som Norlænder. FieldFinnen kand vell undertiden søge sommerfischende ved siøkanten, dog ej saa almindelig som Siøfinnen. De Østenhafs-Finner holder sig ved den Østre-Landstræchnings side oc strømme, oc drager [153] offte for en kort tid it stort stycke fisk i land. Mærck derhos, at Finne-fisken mæst altid er bædre conditionerit oc tilreed end som Nordmandens affvell, hvad enten den paa Hiellen tørckis eller paa Mollen nedleggis.

Fiskeriet tilgaar paa underskiedlige tider tilig som sildigere effter stædernis situation oc egenskab, saa at een deell ved got Vinter oc Waarfischende, andre med Sommer oc Høstfischende dis rigeligere begaffvis. Strænne-Tiden holdis mæst fra S: Johanni indtil 14 dage for Sⁱ Michaeli. Da maa imidlertid effter Intrims- [154] Anord: 6. Cap: 23 art: ingen fiskere fra deris næring ved brændeweed oc fæmad sig a t forskaffe, forhindris.

Mens som Nordmanden mangestæds sielden kommer paa siøen at fiske, med mindre det udj den Ræt deputerede fisketid forefalder, oc at fangsten mæst tilgaar, der ellers at Finnen som andre det nærmere efftersøger, ia beflitter sig paa Laxe, Ørte oc dislige sorters fangst, naar hine ofte aff skiøde[s]løshed gaar med næfuen udj lommen eller armene lagde udj Kaars. Det er derfor ej at undris, at Nordmanden ved den Kongelig befaling aff d: 3 Martÿ 1688 opmuntris oc till lige flitighed med Finnerne anbefalis, naar derom saa mældis:

155] C. 5. — Endelig schal Jndbyggerne være tiltengt paa, at legge vind oc self kiøbe sig baade, huorpaa de ligesom Finnerne fiskeriet kunde søge, oc huor ey een Mand er god derfor, da træde 2, 3 à 4 tilsammen oc sig een baad tilkiøbe etc:

See udiligemaade huorledis at bondens ladhed ved Intrim-Anord: 4. Cap: 10 Articel erindris, til straf.

Dersom nogen Bomand som i rætte tid har bekommet sin udredning oc fiskeredskab, offverbevisis at bliffve aff ladhed forsætlig viis hiemme, oc ey fiskeriet, naar de andre hans Grander det gjøre kunde, søger udj rætte fisketider, Guds veyerligt oc hans halsen det tilstæder, Da bør hand første gang for samme sin forsømmelse gjøre sin udreder en dags arbeid uden nogen betaling, dog ej paa de tider oc dage som hand sit fiskeri kand forsømme eller anden nødvendig næring. Forsømmer hand ofte fortsætlig vis saaledes sit fiskerie aff haardnachenhed, da bør hans straff efter sagens beskaffenhed meere anstrængis med halsiern, gabstochen, fiæren eller udj iern paa slottet forvaris at arbeide alt efter sagens beskaffenhed.

Hvilchet dernæst ved den Kongelig ordre aff dato 2 Apr: 1687 saaledis er vorden confirmerit:

156] (Nu følger oktroiens 10. punkt, som innskjerper almuens plikt til samvittighetsfullt fiske samt til kun å avhende avlen til de trafikerende. Efterlatende kunde få forstrekning et halvt år, siden måtte de betale sin utredning kontant. — Trykt i Kong Chr. den Femtes Forordn. (Kbh. 1737), s. 305.)

Huorom en anden Kongelig Befalning blant andet saa mælder, aff d: 9 Martÿ 1689.

157] C. 5. — Herforuden hafuer du i sær udi agt at tage, At de Undersottene der i landet, som findis saa effterladne, at de ey i rætte tid ville fiske, eller vere 157] om deris næring, naar de aff deris udRedere er vorden forsynet, icke uden visse kiendetegn till forbedring bliffver dereffter videre betroed, mens tilholden at betale hvis de lougmåssig kand skyldig være, saa vit en hvers boe oc midler kand tilstrække, etc.

Mens derimod kand oc ved Octroyens 18. punct erfaris hvad gode som den flittige er tillagt ved gieldens eftergifuelse, Som iligemaade huad frihed denem forundis, som noget nyt fiskerj ved deris vinskibelige møye ville fortsætte, derom effterskreffne documenter saaledis mælder:

Intrim Anord: 6. Cap: 32 art:

Huo som sig paa nogle ny Fiskevehr vill nedsætte, eller gamle som ere forlatte oc ey ere uden Kirchesognet, særdelis paa straaget huor posten gaar, eller huor det falder den reisende beledigt, Saa oc alle de som opfinde Ny Laxe-fischende, eller andet sligt som Kongen oc landet er gaffnligt, Da maa Fogden paa Høy Øffrigheds naadigste behag dennem lade nyde nogen forlindring paa aff-betalning aff de Kongelige Rættigheder med Amptmandens tilladelse effter sagens [158] [158] beskaffenhed, som dog ey maa misbrugis.

Octroyens 18 punct d : 2 Apr: 87.

Oc paa det Bomænd, Finner oc Dreng, som tid efter anden er kommen udj stoer skyld formedelst fiskeriets mislingelse oc den stoore forhøyelse som ud-Reederne haffver giort paa deris Varer, desto bædre kand haffve lyst at fortsætte fiskeriet, Saa Ville Vi Allernaadigst dennem haffve efterladt samme gamle skyld, som de enten till Bergens borgere eller Kiøbmanden der udj landet, Præster, Fogder, som Skriffvere kand skyldig vere, indtil det aar 1685¹, primo Januarj, Dog kommer det dennem ej til gode, som deris giæld aldelis haffver efterladt, mens landfolchet for deris tiltale at vere fri etc:

Nu, som tilforn sagt er, at Finnen langt nøysommere end som Nordmanden udj føden sig forholder, som des hørtigere sig den at forskaffe, huorfor dis mindre udnistning desidereris ved nogen henvandring till skoffs eller strand, end som hos [159] Nordmanden kand væntis, thj naar Finnen er forsiunet med sin Kiedel, borse, fyrtøy oc hund, resten til mads skaffer hand sig siden vel selff. Effter fiskeriet angribis jagten til fields som fiære nu effter Kobbe oc Otter, som Ræf, Biørn, Felfros oc Vlf. Derimod kommer Normanden sielden til fields, oc skal nogen fangst voffvis, maa Ræfven udj stranden effterluris. Rart ar-beide, mens mindre fordeel.

Finnen er derforuden saa vel udlært paa baader at bygge, selff deris huuder at bereede, viselig med deris gevehr at omgaais,

¹ Efter denne bestemmelse blev regnskapene siden opgjort. Den trykte udgave av oktroien (Kong Chr. V's Forordn. (Kbh. 1737), s. 307) har en annen tidsfrist: 1676. Dette har gitt anledning til misforståelser i historiske fremstillinger.

ia pile oc skud at bruge, Gesvinde paa skie at henløbe, nøtte de ting aff iorden, Træer oc Urter, som fast andenstæds udj sædvane oc brug er ubekandt. Skall det vere, for kulden sig at bevare, dertil veed de Seene-græsset saa vel at tilreede. Skall det vere til at sye, at traæn dennem fattis, artig forstaar de den subtilige Traa aff Reensdyrits seener at vircke. Skall noget tinstucken arbeid udfærdigis, er qvindekønnet saa næt udlært aff Tinnets ved deris mund saa næt en traa at drage. Selff

160] 160] syer de deris klæder oc tillauffver deris Skoe, derudj qvinde-Kiønnetts forætning næst bestaar, saa at dennem huerchen buntmagere, schredder eller schomagere behøffvis.

Aff ulden tilredis saa nøttige græner, som till sængedecken brugis. Aff dyre-been oc horn udarbeidis atskilligt til deris fornødenheds brug. Selff binder de fischegarn oc Waad med videre, i den stæd at faa aff Bomændene forstaar andet end knap med fischekrogen at omgaais, vilde mand den ellers flittig oppasse.

Normans-Qvindfolch er derhos saa usigelig lad oc utræffvne, at deris arbeid maa dyrere tiggis oc bekostis, som deris ungdom til mindre hørtighed vennis. Det eniste, huorudj Normandens pris nogenledis maatte falde, skulle bestaa udj adresse till siøs, huorfor aff fordum offte Mandskab til siøfarten aff deris sønner udtagen, huorom Kong C. 4^{tus} end udj sin tid lod anordne, at

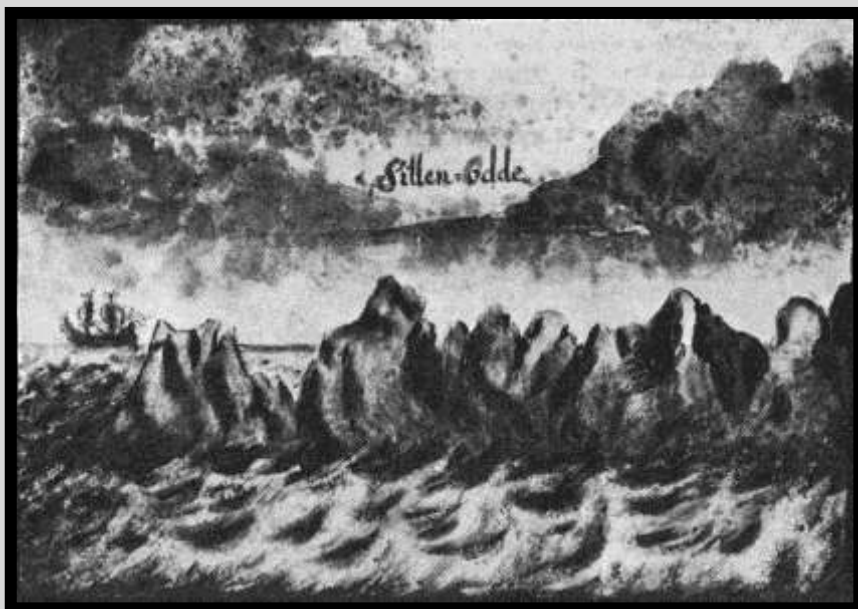
161] 161] Westen fiorden oc til Wardhuus allene at schulle brugis til baadsfolch paa Flaaden, huilchet dernæst ved privileg, aff d: 1 Ian. 81 oc 2 Apr. 87 forklaris. Mens udj Særdelished huorledis om

Baadsmænds udtagelse af Finmarchen er vorden befallit.

C. 5^{tus} Med Guds naade, Danmarchis, Norgis, Wendis oc Gothis udvalde Printz, udi Kongl: May^{ts} Woris Elschelige kiere her Faders, oc naadigste Konnings fraværelse udi Regieringen forordnit.

Wor gunst tilforn. Wider, at eftersom behøffvis it andtal baadsfolch til høyst-bemelte hans Kongl: Mayts Orlog-Skibe at antagis, da bede Wi eder, oc naadigst ville, at J udj Wardøhuuslehn oc underliggendis Kiøbstæder lader udtage 10 baadsmænds unge oc føre karle, aff de bæste oc næst siøfarende der er at

162] 162] bekomme; dog at J flitig indseende haffve, at ingen unge karle for gunst eller gaffve forskaanis, ey heller at nogen aff had eller afvind udskriffvis, saavelsom

[44

oc at ingen udskriffvis, som deris egne Skibe, Skibsparter eller Skuder haffve, oc ellers bosatte borgere oc deris borgelig næring oc brug driffve, oc effter hans May^{ts} forige forordning bør fri at vere, saaledis skal forbigaa^{is}, Landboerne, Bønderne oc huusmænd, som for gaard oc huuse sidder, oc ingen giffte Mend oc ænkesønner, som for sig self oc deris Moder som Enker ere, affvel driffve, oc ey flere børn haffve døgtige saadant at forestaa. Oc efftersom Vi naadigst erfare, at mange aff de bæste baadsfolch udj saadan udskriffvelse entviger paa Adelens gods oc i andre Lehne, da bede Wi eder oc ville, at i alle oc hver som saaledis undvige, medens udskriffningen paastaar, lader igien kalde, oc de døgtige ere, nedskiche. Adelens egne tiener(e), saavit de effter Privilegiernis tilhold bør at forskaanis hermed ej ment. Haffvende flitig indseende at Eders underhaffvende byes Øffrighed, Lehnets Fogder eller andre, for deris egen [163
selation eller anden brug, det folck som de self agte at haffve tjeneste aff, icke forskicher, meden at herudj u-partisk, oc uden ald underfundighed forfaris, huorfor i oc selfsamme udskriffvelse det mæste mueligt self haffver at forrætte. Oc at J forskreffne baadsmend paa foraaret med første oben vand til skibs lader hid til Kiøbenhafn nederskicke. Dermed skeer voris villie, befaledis Eder Gud. Skreffven paa Kiøbenhafns slot d : 24 Sept: 1626. - - - -

Disse folck bleff nedsændte huortill hver mand i Finmarken de tider maatte 1 pund fisk contribuere effter Protocollens udvis aff d: 7 Maj 1627. Widere er at fornemme aff en anden Kongelig befaling om

30 Siøfarende af ny schal udschrijfuis.

- 164] (C. 4. ang. utskrivning av sjøfolk som Hans Kiøningham selv skulde ta med sig, når han den flg. vår «efter forlov» begav sig til Kbh. — Kjøbenhavn 25. nov. 1627. Trykt i N. Rigs-Reg. V, s. 640.)

Till deris underhold bleff aff hver mand en Wog fisch contribuierit, som Protocollen udviser aff d: 26 Apr: 1628.

16 Baadsmænd schal fra Finmarchen forschaffis.

C. 4tus. Wor gunst tilforn. Wider at eftersom en deel Woris Undersottere haffver vedgaaet en vis aarlig contribution i stæden for baadsmænds-udskriffning

- 165] 165] at udgiffve, medens een deel sig icke endnu derom mod os erkleret, huorfor samme ordning icke endnu haffver kundet (det vj ellers gierne naadigst haffve seet) bleffven sat udj værcke, Oc Vi til Rigens flodis udrøstning it andtal baadsmænd behøffver, Da haffver Vj naadigst for got anseet efterskreffne baadsmænd udj dit lehn at skulle udskriffvis, nemblig der udaff Wardehuus lehn 16. Thj bede Vi dig oc naadigst ville, at du self i egen person, oc ej ved nogen dine Tienere forbemelte baadsmænd udtager oc dennem udskriffver som Wi oc Cronen kand vere tient med, Oc at samme udskreffne baadsmænd self oc ingen anden i deris stæd fremkommer till Pintzedag førstkommendis uden nogen undskyldning hid til vor kiøbstæd Kiøbenhafn. Dog ville Vj naadigst dennem som deris egne skibe oc skibsparter haffve, oc ellers bosatte borgere ere oc deris borgerlig næring oc biering eller handverck driffver, saa oc Landboerne oc bønderne, som for gaarde sidder oc deraff giffve oc udgiøre Os oc Cronen deris rættighed, forskonet

- 166] 166] haffve. Udiligemaade ville Vj ej heller at fra it skib meere end een skall udskriffvis, saa fremt ellers andre er at bekomme, oc skall du god agt paagiffve, at Fogderne oc andre for deris egen seglation eller andet brug, det folck, som du selfver agter at haffve tjeneste aff, icke forsticker, medens at denne udskriffvelse scheer uden ald persons anseelse. Oc ville Vi, at du Vore Undersottere, huor-somheldst at baadsmænd denne gang udskriffvis, skall forsickre, at samme baadsmænd nu bliffver udtaget, deris løn skall dennem forbedris, naar forb^{te} ordning om contributionen i stæden for baadsmænds udskriffning vorder sat udj Værcke, det Vj formoder, næst Guds hielp, med forderligst at schulle skeep. Dermed skeep Voris Villie. Befalendis dig Gud. Skreffven udj Vor befæstning Glychstad d. 20 Martij 1632.-----

- 167] Aff des aarsage maate ingen indfødde baadsmænd sig udj Fremmed Tieneste begiffve.

(Derpaa: C. 4. den 16. mars 1630 om danske og norske sjøfolk på fremmede skib. Kommer fremmede skib til lenet, skal mulig ombordværende danske og norske båtsmenn i besetningen sendes til Kbh. til tjeneste på flåten. — Trykt i N. Rigs-Reg. VI, s. 205.)

Som oc ved C. 4to befalet at de indfødde skulle sig hiemad igien begiffve under deris godzets oc liffs straff oc confisqvation effter forordningen aff d: 16 Apr: 1640, d: 7 Maÿ oc 16 Iunÿ 1645, sampt d: 9 Januarÿ 1658.

CAP. 8.

Det falder hos det Orientalsche folch udj brug, at de gierne imodtager som oc tilbagegiffver schenchage oc foræring. Paa samme maade skeer det sielden, at nogen Fin kommer till sin Øffrighed eller Kiøbmand hand io offteste effter formuen bær noget udj haanden med sig, nu udj Ost oc Kiød, som med Ryper, Faar, Vandfisk oc dislige til huusets fornødenhed. Wil [169 dog saadan skiench mæst vederleggis med øll, brændevin oc andet huorved foræringen offte dyrt betalis.

Ryssen holder fast samme coustume ved en liden offert at præsentere ved deris ankomst; Mens vill mand ansee gaffvens egenskab, den bestaar som tiest udj it rundbagen groffbrød som paa it rødt udmaaledt Træfad frembæris. Undertiden præsentieris nogle faa Træ-scheer som effter Ryssens sædvane enten findis offverfornitzede eller med nogen forgyldning udzirede, somme tids oc vell Hønse-Æg, saltet Lax, Laxerogn,

Lærit oc dislige sorter som hvers leilighed kand tilsige. Foruden Finnernis gaffmildhed ere de flæste aff en erlig humeur imod deris Øffrighed med ærbødig frøgt oc kierlighed, villig oc flitig udj deris slæb, huorimod de dog gierne vill roosis.

173] Jt folch som læt lader sig sige, mens dis meere sammenholdig, huorfor oc Finnen gemeenlig det Mundhæld effterladis ved en tings bekræfftelse at tēmoignere, at hand sander strax sin hosstaaende nations applaus ved det Raab oc tilspørsmåll: Er det ey sant Byfolch, som da med hin anden i alle tilfælde saaledis concluderer udj it ia-ord, det være sig til onde eller gode, til krafft eller modstand.

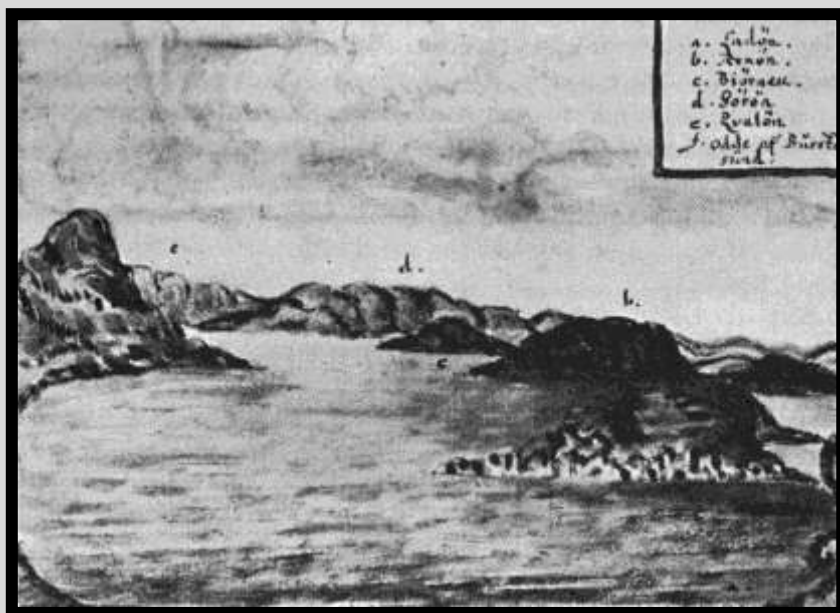
Sielden inclinerer de till Tyffverie, undertiden vell till løs-agtige bedriffter, skall derfor ej heller hin andens ondskab længe fortie. Sparsommelig ere de, oc aff langt meere nøysomhed end som hos Nordmændene kunde ventis. Oprigtig udj med-handling saa at mindre skade ved dennem end som hos Nordmanden er at hændte. De elsker vel Drick, dog yppis sielden udj deris druckenskab træte oc klammer, langt heller fornøyer de sig med deris finnemaal oc sang.

Deris sæde udløber paa den Orientaliske maade, kruckende paa jorden, med knæerne udj kaars offverlagt, eller paa hackerne siddendis saa subtil dog udj viisningen som ej kand trois.

171] En begierlig nation effter nyt at vide, arbeidsom oc derhos haardfør baade udj at faste, ved lang tid som til megen travail oc kulde at udstaa, alting dog ved stor taalmodighed. Faar de først smag paa læskedrichen, det affgaar sielden uden snur, saa hiernen offtere bliffver perturberit, end at mafven derudj vorder til nøye. Mens hvad! det arme Finne-folck maa vel undis en lystig stund, som den mæste tid om aaret dog med det bare vand nøyes. De dricker sielden udj enrom, mens uddeler godvillig sit følgeskab, at selff egen lod vorder offte den mindre. Oc holdis det for deris sædvane ingen lyde, at Qvindfolckets forstand aff brendevinens kraft regieris. Sært folch, sær schieb.

Ialousie haffver ved deris natur den mindste gienge. Af fordom holdtis det for en stor ære, at Fogderne til fields vilde ælske Finne-Lensmændernis aker, oc bleff derved dis bædre beskienchet. Aff slige Fogdernis affkom leffver endnu deels Finne-æt i landet.

172] Finnerne lader deris Ungdom meget haart opvænne, ja at de end det første aar ey maden uden Melchen maa smage

Spraaget falder meget foranderlig imod den Norsche udtale grund som udj sær aff difference imod det som til fields øffvis, eller aff de Nordlanske-Finner udsladdris, at knap den ene den anden ræt forstaar; Dog øffver de mæste SiøFinner sig udj det Nordske sprogits videnskab at kunde opnaa, saa mand noch med dennem kand komme til rætte.

De lader sig ved særdelis naffne effter deris lands brug opnæffne som ved andre stæder dis sælsommere maatte falde. Saaledis lader de da deris børn opkalde: Peritz, Tudekas, Niche, Save, lunte, Sabbe, Minne, Tude, Iarre, Iux, Tario, Annot, Gierild, Tveje, Faste, Ariut, Qvive, Birtz, Raste, Rigo, Wassiel, Macri, Trophind, Demitz, Sawe, Meilet, Iurrild, Iephrim, Waske, Gallig, Zierge, Philemor, Spir, Maxin, Anga, Kieri, Fullic, Namblich, Matfri (*Matfei?*)¹ med flere dislige, ihuorvell at een [173] deel som dis bædre civiliserit formisker sig med brugeligere tids naffne.

1 Endel av disse navn er russiske.

Mens som Nordmændene til deels ei for deris Dyder er hidkomne¹, saa bliffver endnu uarten aff fortrædelighed, egenløstighed, lathed, efftersnack, clammer oc dislige hos dennem udj brug. Sielden gjør de nogen til gode uden aff frygt. Mindre udj deris tilstand ere de efftertænksom, mindre nogen møye lader sig paagaa, naar meeltønden lættre kand væntis. Sparer gjerne betalningen, huor mueligt kand være. Gjør de nogen ringe villighed, det siunis for de flæste, det vorder aldrig til fulde forskyldt.

Bug-sorgen er mangens høyeste souci, dog gjør mange sig mindst tancke om noget ræt at fortjene, uden at nøden dis høyere paagaar. Tobach er hos dennem een stoer trøst udj ørckesløshed, thj piben ælskis saa høyt i leedighed, mens naar som at Øl oc brendevin fattis, da hørís en almindelig utolmodighed.

174] Udrættis noget arbeide, maa det heel dyre bekostis. Knap at noget begyndis, uden vel først at fyldis. At dagdriffve holdis for *magelighed*, *fylleri* elskis som en nødvendighed, oc flitighed effter føden regnis for it møyesom slæb, som ved andre stæder bædre kunde besparis. Kand 4 Werge-Kierlinger formaa oc offvervinde at gaa samptlige udj stranden effter en eniste baads lefuer oc fæmad at ophændte: Det slæb agtis høyt. Den øffrige tid om dagen forbrugis til snack oc sladder alt formeget. Got at Kubaasen oppassis eller skaalen clar-gjørís, naar æffnen dertill haffvis kand. Spinden giffver de mindste sig møye ved, oc dyrt maa sligt bekostis. Kand de fleste passe paa Kogningen, Melchebøtten oc Grødfadet, da er alting ræt vell bestilt, oc derfor bliffver mangen Nordmands vilkor som den er, oc ey dis bædre. Hæxeri oc anden ondskab, trois mueligt, hos mange endnu haffver stoer gienge; kom derpaa een gang ræt aabning, deris tall vilde mueligt vell falde offver tanchen, thj røgtet 175] haffver endnu alt for mange udj landet til det onde. Gud altingest bæst veed.

¹ Denne anførsel har man (således Helland i Finm. Amt» II, s. 65) satt i forbindelse med de forordninger som gjorde Finnmark til forvisningssted. Dog neppe med grunn. Da Lilienskiold skrev dette, hadde forordningene endda ikke øvet virkning. Han tenkte uten tvil på de urolige, men ikke derfor nødvendigvis forbryderske, elementer som fantes i den meget heterogene befolkning.

Deris Ungdomb skall ej rose sig aff stoer videnskab eller dyd; kand hand ichun tiene till fischerKrogen at føre, spillet er vunden oc føden fortient. Neppe veed een deel boxerne ræt at opbinde, her spørgis io om giffen; naar huuset da endelig med børn maa vrímle, ja brødet oc klæder dertill fattis, da maa enten Hafuet eller Landet høre ilde, eller oc Kiøbmandens forsorg belastis, med meere som til denne postis bevislighed ville falde alt for vitløfftig her at deducere som det sig ellers saaledis u d j sandhed befindis.¹

¹ De forfattere som har nyttet denne odiøse skildring av den norske fiskerbefolkning har ikke alltid gjort den fornødne korrektur. Fremfor alt har de ikke været opmerksomme på sammenhengen med amtmannens bitterhet over de små resultater han så av sin forvaltning. Han hadde engang betraktet det som sin kanskje viktigste opgave å tjene almuens sak, men hadde utrettet lite; han var nemlig ikke den administrator, som forholdene krevet.

Det må heller ikke oversees at der var naturlige motsetninger mellom almuen og de offentlige betjenter. Avgifter, pliktarbeide og annet som følte som tvang av den almindelige fisker, måtte i Finnmarken, hvor bebyggelsen var så spredt, falle tyngre enn lengere syd, og de fleste utredsler gikk til embedsmennene. At dette var en kilde til konstant irritasjon lar sig oftere se.

Hvad skildringen klarest viser er egentlig hvor liten forståelse fiskerne fant hos øvrigheten.

CAP. 9.

Den Asiatische Odin beschrifuis den første Troldkonst oc affguderj udj Norden at haffve anførdt, som siden hos effterkommerne saa dybt er roodfæstet at end mange blant de stoore derudj haffver søgt behagelighed oc videnskab; thi som Norgis Crøniche¹ forklarer pag: 38, da maatte end Finnekunsten øffvis 177] offver Kong Haldan Svartis bord, saa at maden bleff for hans Giæster under maaltidet borte, huoroffver Kongen siden tog samme Fins datter til ægte. Kong Hadin vaar nysgierig effter Odins spaadomb, da hand skulle kiempis med Iocum Curret. Gunner Konge udj Norge vaar saa udlært, at hand udj Norge kunde vide, hvad udj Saxen imod hannem tenteredis. Eric Vindhut Konge udj Sverrig vaar i kunsten saa perfect, at huor hand vendte sin hat, kom strax god vind effter. Den Kiempe Angrim maatte lenge ved Finnekunsten fixeris som Saxo forklarer. Sivald aff Sverrig, som stood Kong Haldan effter Riget haffde

¹ H. Peder Claussen, Snorre Sturlesøns Norske Kongers Chronica, Kbh. 1633.

7 sønner, som alle udj kunsten mærckelig vaare exercerede oc oplærdte effter Olai Magni¹ antægnelse.

See hvad hæxerie end at Qvindfolchet forðum udrættede. Olaus M. beskriffver den Troldqvinde Hagberts bedriffter i det onde. Kong Hadin bleff ved en anden anvist atskillig helffvedis aspecter. Den troldhæxe Craca udj Norge lod bereede en supe for hendis søn Roller, ved hvilchen hand skulle bliffve stoer oc hærlic, ia udj alle ting forvidendis, mens hendis stiffsøn Eric, som siden fich Sverrigis Crone, kom først offver suppen, saa hand der-effter sigis stoer videnskab at haffve bekommet. Aff samme hæxe bleff Kong Frode iligemaade ombragt udj lignelse aff en Koe som h u n sig till saadan forrætnings fuldbyrd sig (!) haffde paataget. [178]

Kongen aff Helogalands datter bleff effter Crønichens forklaring till Motle FinneKonning hensændt udj troldkunsten at oplæris. Saaledis vaar den udj de tider udj brug.

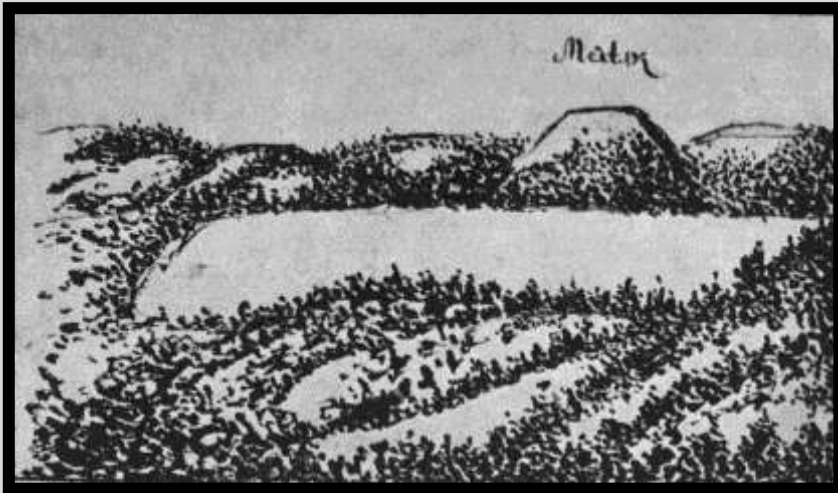
Udj Lapland vaar suarteKunsten aff forðum ej mindre udj gienge, fast, saasom Soroastes (!) aff Persien selff endelig maatte haffve voren deris LæreMæster², saa at, ihuorvell Kongerne aff Sverrige tit oc offte haffver dragen omhue til deris undervisning udj den Christne-tro, saasom de første Præster udj Lapland ved Kong Gustavo I^{mô} bleffve indsatte Anno 1559, huorudj Carolus 9., Gustavus Adolphus, sampt Dronning Christina haffver continuerit, da de første Kircher udj hver March ere bleffven anordnede, er det dog aldrig saa, at io een stoer deel endnu aff forfædrenis ondschap blant Lapperne gaar udj svang. [179]

Huad vil ieg tale om Finnernis forige hædenske bruug oc væsen, som nu siøsiden beboer, som de mæst aff en hædenske art oprunden, saa haffver de ej heller mindre fremturet udj forfædrenis gamle uskich, thj de som andre vilde Biarmer oc Lapper haffver søgt deris behagelighed udj den fordømmelige Trold oc RunneKunstis brug ved affgudiske offringer, hædenske graffstæder, oc dislige, huoraff endnu seeis alt for store effterleffninger disvær.

See hvad hexerj den Troldmand Wilrof kunde aff stæd komme, i det at hand ved sin Troldkunst it Menniskes syn kunde betage. Visin kunde ved sit siun alt gevehr forderffve, maatte dog endelig selff ved Sterchodder nedleggis. Holler

¹ Historia de gentibus septentrionalibus, lib. V, cap. XV og X.

² Efter Olaus Magnus, 1. c, lib. III, cap. XVI.

bleff for sin troldkunst saa høyt udj agt holden, at hand omsider som en Gud bleff æret.

- 180] See hvad hæxerie som udj Kong Haagens krig ved Finnerne bleff dreeffven, oc ved det u-veyr som anstilledis. Disligeste hurledis Kong Regners krigsfolck aff de Biarmer bleffve fixerede med videre.

Slemt arbeid, wærrere (!) Læremester, mens schadeligst udgang maa dog paa alt saadant vëntis. Oc altskiønt at Afgudische Ofringer nu meere ved Troens bædre Hus ophører, saa seeis dog ved underskiedlige stæder endnu des kiendetægn ved Offerpladzer som heldst paa skoffvede bierge næst stranden eller hos færske vande haffver voren indrættede huor de deris steenguder aff Seitan oc dislige affskyeligheder haffver hafft bestaaendis, til hvilche deris offringer effter hændske viis er forrættedt. Amindelsen aff slig ugudeligheds øffvelse udj landet effterlader os først det Bierg Meitske, som offven til er fladagtig, mens

181] neden om med een tych bircheskoff bevoxen. Situerit dybest ind udj den stoore Waranger-Fiord, huor Finnernis iæffnligste tilhold falder. Paa biergets øffverste flade offred mand fordum til den Afgud Stor-junkeren¹, derfor seeis pladzen end denne

¹ Storjunkeren's forbindelse med finernes offerkultur på Meitske skyldes en litterær dislokasjon. Navnet, som er fremmed i Finnm., har Lilienskiold fra Schefferi Lapponia (Frankf. 1673), i likhet med oplysningene om Seitan og om de svenske kongers misjonsforanstaltninger s. 157.

dag med een stoer hoob Reeneben at vere belagt, som endelig er resten aff den gammelle offring. Hos een deel Finner haffvis endnu denne galne superstition oc falske vantroe, at samme bierg ej tillader nogen Qvindelig tilgang, med mindre den voffvende ellers noget sælsom deroffver maatte vederfaris; Jeg kand troe, de derudj imiterer Forfædrenis hædenske skick, thj ved dislige stæder, huor nogen offring skeede, maatte intet qvinfolch ankomme. [182]

Ey een mindre hædensk skich haffver de fordum brugt ved samme stæder end deris Døde at begraffve, saasom seeis ved det andet Offerbierg Meitske som udj Kiøfiorden er beliggendis, mens ved slige pladzer maatte dog ej andre begraffvis, end de som udj deris tid gode schiøttene haffde voren, der de øffrige Finner som fiskeriet haffde opvartet, med andre graffpladzer maatte benøyes.

Det 3de stæd findis omtrænt næst ved Comager-Elfuen, der mand iligemaade stoer hoob Renebeen oc horn fornemmer, som til amindelsen effterliggendis. [183]

Deris døde begraffvis oc under stoere steenhaaber eller udj mægtige steen-Uurer nedlagde, effter at legemet først udj Næffver vaar indsvøbt oc forvaredt. Aff dislige begraffvestæder mand finder atskillige udj Waranger-fiorden hældst ved søkanten liggendis, oc visis stæden ey anderledis end som en flad steenhaab som offte stoer pladz imodtager, saasom Finnerne ved parti-viis sig haffver ladet nedgraffve. Curieus er at beskue huor de graffvene fordum med aff lange helle-sten ved alle sider som offven oc unden haffver indrætted, huor mand end offte endnu de dødis been antræffer, baade reenlig oc næt.

Mange aff de itzige Finner skulle vell lige saa snart udvælge end for nærværende tid samme leye til deris dødis nedgraffving, end dennem saa vide veye till Kirckegaarden at udføre, om det ellers kunde tilstædis. Sælsomt folch i mange Ting, dis vanskeliger derfor fra deris gammel lag oc skick at vennis. [184]

Mens at komme till nogen erindring om

Naar Christendommen først udi Norden antæntis da finder mand udi Crønicherne beschrefuit, med hvad flid at Kayser Ludovicus Pius haffver arbeidet, at den Christelige Troo end udj de Nordische-Lande kunde fortplandtis; Thj baade

lood hand døbe Kong Harald Klack med sin dronning till Meintz udj St Albani Kirche, som oc dereffter sændte Ansgarium, som vaar en Munch fra Corbeya udj Francherige¹, med sin stal
 185] broder Anberto (*Autberto*) till Danmarch, huorfra de siden reiste ad Sverrig, der Kong Biørn dennem tilstædde om den Christelige tro offentlig at prædicke udj aar 828. Da hand dereffter fra Danmarch oc Sverrig vaar hiemkommen, bleff hand aff dito kayser Ludovico forordnet till Erche-Bisp udj Hamborg, paa det hand kunde vere Norlandene dis nærmere, oc bleff saa Hamborg giort til en ErcheBisplig-Residenze stad, for Danske, Norske, Svenske, Slaver, SchrichFinner, Grønlander oc andre omboendis folck, giffvendis derpaa Ansgario sit breff², huor iblant om Finnerne dette erindris:

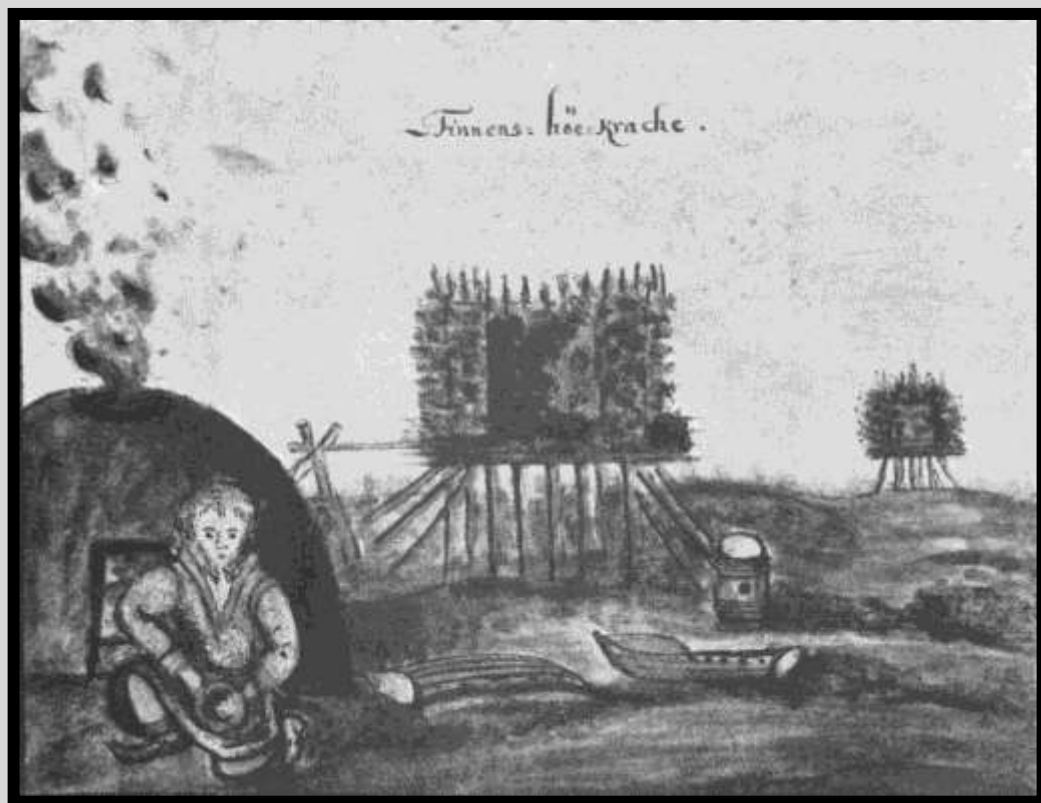
LUDOVICUS DIVINO FAVORE IMPERATOR AUGUSTUS Certum esse volumus, qvaliter Divinâ ordinante gratiâ, nostris in diebus, Aquilonaribus in partibus sc: in gentibus, videlicet Danorum, Svecorum, Norvagorum, Fariæ, Grønlandorum, Helsinglan
 186] dorum, Islandorum, Schrich-Findorum et omnium Septentrio-
 nalium et Orientalium nationum, magnum cælestis gratiâ prædicationis patefecit ostium etc: Anno Domini I. C. 834.

Siden haffver Kayser Ottho ladet tee sin nidkierhed den Christne tro saavel i Danmarch som Norge at indføre; Thj hand lod baade Harald Gormsen Konge aff Danmarch som oc Haagen Iarl aff Norge døbe, oc derhos udj Græffvens fraværelse opsændte 30 skibe til Norge, huorved da den Syndre part aff Norge indtill Lindenæs bleff omvændt. Mens ved den sidste neppe begynt før igien kuldkastet. Thj Haagen Iarl lod sænde Præsterne tilbage, oc aldrig kommer saa snart till Norge igien, at io det førige hædenskab bleff fornyet, udj det aar 994.

Kong Ole Tryggesen den første rætte Christendommens fortplantere oc stiftere udj Norge, hand omvændte fokket fra
 187] Vigen indtil Helleland udj Nordlandene, mens see huorledis at Kong Ole Haralsen gjorde effter hanem yderste flid at christne det folch, som længst ind ad Fiordene tilholdte, huor folchet end de tider vaar hædnisk. Wed trusell antoge de Religionen, oc

1 Fra Nova Corbeia i Sachsen, ifl. Adam av Bremen, første bok, kap, 15.

2 Keiserbrevets ekthet er som bekjent omtvistet.

Til s. 139 (ms. s. 139 - 40).

Til s. 140 (ms. s. 142-3).

Til s. 141 (ms. s. 145-6).

er noch at slutte at Christendommen ved denne Kongis hørtige nidkierhed ved slige affliggende stæder bleff fremmet oc fortplyndtet, huor Troens lius ey tilforn vaar kommen at skinne

Mens endelig om Finmarchen, som den affliggendste deel udj Norden ved samme tider haffver kundet derudj participere til fuldkommenhed, Thj udj det aar 1051, mælder Huitf.¹ pag. 82, bleff Bisp Adelvardus sændt til Sverrig, som omvændte de Wermelænder oc Schrich-Finner, derfra hand siden till Norge bleff indbøden. Deraff sluttis at Finnernis omvændelse langt effter de andre Norgis indbyggeris, maa være ved tid effter anden introducerit. Kirche eller Præst haffver mand ey vel hafft udj Finmarchen før Normændenis ankomst til landet, [188] saa der endnu ey findis nogen Kirche ved Finnernis tilhold.

Mens ihuorvell dog at den Christelige Religion oc Troe saa lang tid hos landsens Jndbyggere haffver voren udj bruug, at Forfædrenis ugudelige vesen oc misbrug maatte forlængst udj yderste forglæmmelighed voren hensat, saa alligevell fremvoxer endnu meget ukrud, blant Normænd som Finner, som forderffver een deel fast till deris yderste saligheds forliis oc tabning, nu ved een DiefleKunst oc Troldom till at forgiøre fæe oc folch med gand oc udsændinger, nu at der søgis een fordømmelig videnskab udj Runnebommens troldkunst, nu till at udgiøre Udveye till menniskens forderff oc skade, med fleere dislige vederstyggeligheder, som hernæst skall følge. Will mand ichun ansee, huad hæxerie, ondskab, dieffvels indbildede kunststycker oc phantasie udj dette seculo alleneste sig her udj Finmarchen haffver yttret, er ej at undres at saa alvorlig en straff derimod ved Kong C. 4to er anbefalet oc til saadant sælskabs [189] udryddelse, udj det aar 1609. Disligeste at straffen ved een seenere Kongelig befalning terminens offver hvilche som med andre slemme forseelser besmittis.

Endnu er der ingen skort paa det onde, at deraff io daglig spørgis; Thj see, falder TroldKunsten nu meere retiré oc skiult, den ene Fin veed dog den anden saa næt med gand at efftersætte, huor hemmelig det end affgaar, som andre derimod udlært den enten at udbrænde eller oc tilbagesænde. Uløkelig skadevær maa oc ofte hørís, som den ene den andens Trold-

1 Arrild Huitfeldt, Danmarckis Rigis Krønike,

kunst tillregner. Dog er herved at mærcke, det Finnen anseer sine putzer, huor skadelige de end udfalder, bloot for en Widenschab oc Finne-Kunst, mens derimod Nordmændenis bedriff i saa maade for it skadeligt Diefle-arbeid. Beggis Læremester er vel lige fuul oc vanartig, derfor maa beggis
190] idræt baade slem oc strafwærdig anseeis.

En deel deris børn fast aaret omkring daaben fraholder, der andre fra Moders melch udj ald vildfarelse tilvennis. Andris udædiske tancker hengiffver sig oc deris børn till Ryssiske lærdom, at deris ondskab der effter dis bedre kunde fremmis. Mange bruger Sacramentet som fast neppe forstaar deris trois grund, end sige, tydelig it Fader Wor at udlæse. Deroffver følger disvær endnu den ugudelige vane hos Finnen, som fleere, at druchenschab oc fylleri den dag hældst elskis at Sacramentet brugis, ia giffver sig end mindre tancke om, at de dagen tilforn svinfuld omløber. Gud giffve, at mange Nordmænd ey udj en dislige vederstyggelighed interesserede. Utidig bereedelse giffver sielden god frugt, Liden paamindelse, mindre frøgt, det er huad ieg derom til deels kand slutte.

En deel Præsters Øltapping¹ udj fiordene, opmuntrer maaskee
191] een deel Finner meere till fylderi end nogen god bereedelse. Profitten kand vell een deel ved saadan udhøckring sig tilvinde, mens derimod maa Tilhørernis duelighed til undervisning tabis oc mindskis. Huor skier der udj landet mindre tjeneste end blandt Finnerne, hvilche den nærmeste undervisning dog hældst behøffver. Huor er mindre møye bædre betalt, thj sielden drager mand fra Finne-Tienisten tom tilbage. Er Finnen resolut, mand veed det nock at imodtage, som een pligt. Er Finnen taabelig, mand glæmmer ey at errindre. In summa suurseen maa væntis, huor Gafuen besparis. Jeg kand tro besøgeisen skulle derfor mangestæds ej meget effterhigis. Dog er intet vissere, end at io een deel Finner, hos hvilche tienesten saa sielden forrættis, fast som it hændske folch uden nogen sønderlig undervisning deris tid henvandrer.

Huad Misbrug øffvis vel med MesseVinen, Daabens Vand, med ziggen, Manen, gienvisning oc dislige udyder. Mangens skaansomhed ypper fieeris fripostighed. Bædre straft, meere

¹ Nordnorske Saml. I, s. 276.

afladt. Det er io Kongernis villie at sligt onde aldelis bør [192
udryddis, oc fuldelig effter lougen affstraffis, thj derom liuder
Kong C. 4^d Naadigste befalling.

(Derpå gjengis punkt 7 i C. 4's forordn. av 20. febr. 1609, som bestemmer
at de finner som overbevises om trolldom skal avlives uten all nåde, mens
mistænkte skal forvises. — Trykt i N. Rigs-Reg. IV, s. 300.

Likeså gjengis en almindelig forordn. av 12. okt. 1617 mot „signen, manen,
maalen, characteres-malen, gienvisning, visse dagers udvælgelse i ugen etc:». [193
[193-196
Aktivt skyldige som er av adel skal dømmes av rigens råd, andre skal ha forbrutt
sin formue og forvises av landet. De som søker saadannes hjelp, skal stå åpen-
bare skrifte og ilegges høie pengebøter for første gangs forseelse, i gjentagelses-
tilfelle lide samme straff som aktivt skyldige. Mot virkelige trollfolk, som har
forbundet sig med djeven, skal det gås frem efter loven og recessen, de som
søker deres bistand skal straffes på sin hals uten all nåde. Til forordningens
effektive gjennomførelse pålegges hele øvrigheten, fra befalingsmenn til prester
og fogder, å medvirke. — Trykt i Corpus Constit. Daniæ III, s. 516 ff. og fl. st.)

Mens som landet alt for dybt udi syndetaagen vaar indesvøpt,
saa udbrod ofte dis større feill aff huilche noget lidet maa
erindris til udvisning, huor skadelig at Sathan vercket ud-
arbeider, oc ved arbeidets phantasi for Menniskens tilbøyelige
villie udj det onde, indtil seendis som stockblind end udj [197
klarest Hus at tumble fra samvittigheds reenhet oc kierlighedens
dyd udj dis vanskeligere en affkraag. Lad en deell derfor med
3de gang spõt paa Knif sin næstes legem forgjøre som dermed
besmøris, at schind oc hud maa affgaa. En anden tage salt med
sig udj kircken, dermed andens fæe at skadegiøre. Den 3de for-
lyste sig ved 3de knuder paa it linklæde stormen at opvække.
Noch de som bekiendte ved den høyre fods indstichning udj
siøen veyret effter villien at kunde reise. Wed skummendis
vand oc Melch paa ilden sin næstis legem beskadige. Andre
ved Gedeorns ansat(!) under bugen en andens fæ at udmælcke.
Dels sin traæ aff uld oc linnet uddeele till fiskeriets lycheligh
fremgang. Andre ved Prætum, Pratum, Nestrum oc Nostrums
væmmelig udløb det onde forsæt udrætte. [198

En ved æg udj vandstampen andres idræt til søes beskadige,
med anden mere vederstyggeligheds anstød som pennen væmmis
ved at an røre. Mens at LæreMæsteren baade udj gestalt som
benæffning ey skulde med affsky hos libhaffveren beleggis,
findis end slangeættens træskhed sig hos dis vankundigere
almue nu med zirligere naffn at udstaffere aff Tris, Pax, Marcus,

Sadum¹, Mamo Dominicus, Asmodo, Lange-Rømer, Machmet, Zacharias, Lour oc dislige, som endoc sig udj atskillig gestalt at præsentere, nu udj lignelse aff en hund, nu som en Mand uden hoffvet, nu en Karls person udj sorte klæder, nu udj hvide klæder som en Engell, ia end ofte oc tit som en fugel sig at forandre. Nu loche Mandens fulhed dennem anrætte ved madfisch, smør oc brød, ved Øldrichen at alting for dennem

199]

dis mindre væmmelig som sælsom maatte falde; Udj alt arbeide dog dis skadeligere en Geist.

Blant LappeFinnen til fields udrætter hand sit spill ved steenklippen at fortrylle indtill der svaris, som de sig indbilder, som dernæst paa Runebommen en oc anden videnskab at udieede ia dis mere onde at udvircke.

Runebommens anstalt ellers at erindre, effter den maade den udj Finmarchen hos en LapFin² bleff befunden, da fantis samme aff it stycke furretræ som en stoer schaal udhuulet, meget glat oc slæt aff dis iæffnligere brug oc øffvelse, oc berættet ermelte Fin den lidet at kunde tiene, om den ey aff fyrretræ bleff udarbeidet. Udj bunden paa den vaar udskaaren 2de afflange hull huorved hand den fastholder paa handen, naar hand derpaa spiller. Offven paa denne schaal er fæstet it bredt skin som paa en Tromme oc det udaff tilbered Reneskind. Ved hver ende aff den hang it Ræfve-Øre, Ræfvenæse oc Klov. Paa offven mældte trommeskind vaar maalet med kogt Olderbarch-vand som giffver een rødebrun farffve, saaledis at den først med 4 stræger vaar affdeelt at derpaa fantis 5 separerede Rumb, oc seis mellem hver rad underskedlig figurer huer udj sin bemærckning, saasom udj den

200]

1 Rad at see

1. Et Mennischis lignelse, som kaldis *Ilmaris*, saa meget som storm oc ondt veyrligt.

2. Et Menniskis lignelse, som hand kaldte *Diermis*, oc naar dette billede bedis, skulle hand effter deris phantasi forskaffe

¹ Leem (s. 463) har i denne liste *Friis* og *Saclumb*. Det nærmest foreg. og efterflg. stoff stammer overveiende fra hekseforhørene og finnes i videre utførelse hos Leem (Beskr. over Finn. Lapper, cap. 21).

² Fra Torne Lappmark. Jfr. Trondhjernes Vidensk. Selsk.'s Skrifter 1903, No. 1, hvor J. Qvigstad har gjengitt den flg. beretning efter andre håndskrifter. Samtlige versioner går tilbake på et forhør, som er refereret i Finnm. ting-protokoll for 1692.

mildere lufft oc stille veyr, mens denne Diermis haffver ingen magt før gud den giffver, oc som Ilmaris kand skaffe ond veyr, saa kand Diarmis(!) alting forbædre.

3. En Wild-Reens skichelse, som hand næffner *Gvodde*, betyder saa meget som Wildreen. Naar der spillis paa Runebommen, oc vil da ringeney dantze til den Reen, da bekommer hand som spørger god lycke till skiotterie, da slet indtet huor nidkier de end eftersøgis. [201]

Udi den anden Rad seis

1. En rund Cinsel med stræg offver; den kaldis *Peiwe* eller Soolen, dermed at skaffe got veyr.

2. Et Mennischis lignelse, kaldet *Iumal barn* som skulle frælse fra synd.

3. Et andet billede ved naffn *Iumal Etiem* skal betyde Gud Fader der ondskab straffer, kand skaffe syndernis forladelse, sielens salighed oc en Christelig død.

4. En Kirchis lignelse, som hand kaldte *DomKirchen*, den tilbeder hand om Sielens salighed oc gode.

5. Et Mennischis billede aff naffn *Engil*, saa meget som den Hellig Aand, hand løser aff synd at mand som it Nyt Menniske fornyis. Saaledis ligned hand ved disse figurer, personerne udj Guddommen effter hans Moders lærdomb. Hellers staar hos hver person i alle rader En Staf affmaaledt, som kaldis *Iunkar Sabe* eller Iuncher-staf, thj hand sagde, at ligesom Jordens herrer haffver deris haand ved staf, saa maa oc disse haffve. [202]

Udi den 3de Rad seis

1. Et Mennischis lignelse som skulle vere, som hand holder for Mariæ Søster, med huilchen hun oc altid er udj raad, naar barselqvinder skall hielpis, dog kand intet uden Mariæ tilhielp udrætte.

2. Et qvindfolchs lignelse som underskedlig benæffnis, saasom *Maria Iumal*, *Enne Acke*, eller oc Maria Christi Moder. Naar hun tilbedis, hielper hun særdelis barselqvinder. Hun hielper oc til at løse aff synden. [203]

3. Er 3de billeder som kaldis *Iuli peive herre*, som raader for Juledagene. Den første heder *Ouct Iuli Peive Her*, første

Iuledags herre, den anden *Gouct Iuli Peive her*, den anden Juledags herre, oc den 3de *Golm Iuli Peiv her*, er 3de dags herre. Naar nogen dennem vannhælliger, straffer Gud hannem, mens naar nogen holder dem ræt hellig, oc den samme vil bede Gud om noget, da stillis de dage frem for Gud at hand haffver holdt dem hellig, oc at Gud aff dis aarsage vill hielpe.

Udi den 4de Rad er

1. En rund Circel som hand kaldte *Manna*. Den tilbedis for got veyr oc klart Nattelufft.

2. Tuende Mænds lignelse som kaldtis *Olmoug Manne*, det er folch som gaar till kircke.

204] 3. En Kirckis lignelse som skulle betyde den Kirke huor mand haffver sit tilhold ved. Til denne kircke siger hand, sig selff som oc andre at opffre till baade voxlys, penge oc andet at bliffve hiulpen, huilchet Præsten siden offverleffveris ved den rætte kircke, som denne affmaalede haffver sin bemærkning aff. Item, naar nogen er syg, eller haffver modgang paa Reen, eller andet ont er vederfaren, da bedis oc loffvis til denne Kirche.

4. En mands lignelse, som staar paa anden side Kircken, skal vere den som vil gaa udj kirche.

Udi den 5te Rad er

1. Et qvindfolchs lignelse, som skal vere den bundne Diefvels-qvinde, h u i s naffn hand sagde sig e j at vide.

2. Et Mennischis billed som staar lit nedenfor det første, som hand siger skal vere Diefvelen som dræber folck, oc kaldis siugdom.

205] 3. Et andet Mennischis billed som skal vere den Diefvel, som er løs udj hælfved oc svæffver om udj verden. Siger sig e j naffnet at vide, mens da Gud bant den anden Diefvel, da rømbte denne bort. Da haffde Gud jernskoe paa oc nedtraadde den udj een Myr.

4. Staar saaledis affmaaled , oc kaldis *Heivit Tot(!)*, eller *ild*, huor sielen brænder.

5. Staar dette tegn O, som hand kalder *Helvit Tarve-Geidem*, oc skall vere helfvedis tiære kiedell, huorudj sielene kaager.

6. Noch seis dette tegn □, som skal betyde helffvedis graff oc kaldis *Helvit-hauft*, derudj katis alle de Mennisker, som troer paa Sathan.

7. Et Mennischis lignelse, som haffver en stræg lige fra halsen til en støtte, den kalder hand *Heonæles Gvolisis*, det er den bunden Diefvel udj læncke, som skal vere den Diefvel Gud bandt i verdens skabelse. —

Til denne Runebomme haffver hand 2de hamre giort aff Reenehorn, som hand kalder *Zviarva vesier*. Med den ene bancker hand idelig paa Runebommen, naar hand noget vill forætte, Tilmed saa haffver hand en liden indhuul dæch aff Messing med en Messing-Ring offven udj, som hand kalder *Plam*. Denne satte hand paa Runebommen, løffte den udj [206] veyret, vrier den oc aff oc till, medlertid med hammeren paa-bancker, oc siger hand, at han ved Messing dæchlen kand faa at vide om det er sant eller ey hand spørger om. Bekiendte oc, at naar hand spiller paa Runebommen for nogen, oc dæchelen dantzer imod soolen, da haffver den en stor lycke hand spiller for, mens kommer den langt ned, at hand staar ved een aff dem under den sidste stræg udj den 5te rad, da er Gud vreed paa den hand spiller for, oc maa den samme bede Gud meget før dæchlen vil gaa tilbage igien, saa Gud lader ham see at hand er ræt it syndigt Menniske; Mens dantzer dæchen ræt om oc med soolen, da haffver den god lycke hand spiller for.

Antog Runebommen til at udvise huorledis hand dermed om-gaais. Kaarset sig først, huornæst Runebommen, med Fader Wor læsning paa Carelsk, begynte dereffter sin bøn udj saa maade, *Atziem Akie ja barn, ja Englen wechedon* med flere ord som [207] skulde vere: Gud Fader, din søn oc hellig aand hielpe nu, oc saa slager hand paa de maalede billeder, driffvende dechlen op som need. Banckede med hammeren oc foreholdt bommen med slige ord: Ja du Gud som hafr schabt himmel oc iord, sool, Maane, ia stierner oc alle Mennisker, ia fugle oc fisk udj haffvet, Jeg er it syndigt Menniske, gammell oc uværdig, bedre er det at ieg døer, end at du ej vill hielpe den vj effterspør. Derhos siger sig at giøre løffte ey meere at ville synde med flere dislige ord oc udtale.

Hvad hand ellers effter egen vedstand formaatte, vaar først Gan at sætte, som oc aff anden at udtage, visede maaden for Rættens det at udvircke, i det hand paa Runebommens spill oc

dechelens omvandring till en aff figurene aff d: 5te rad, da ganden sigis at skulle vige til den som den først udsændte, hvilchen prøffve hand berættet sig offte udj Lapmarchen at haffve prøffvet. Tiufve, sagde hand oc paa samme maade at kunde ved Runebommen det staaene gods efftergiøre; da naar
208] spillis, da straffer Gud det onde, saa tyfuen som en tør green daglig optørris.

Sagde sig enda ved sin bøn at kunde forskaffe god lycke till Reensdyr, at de ved udyr ej skulle dræbis. Naar Barselqvinder skulle hielpis, da spillis paa bommen, da hand faar at vide ved dæchlens omdantzen med soolen, huad hand om-spørger. Paa lige maade hand oc kunde faa at vide, huorledis hans folch hiemme leffver, som om fremmedis tilstand. Tilstod oc, at hans søn kunde tale med Steen, oc der faa at vide huad effterspørgis. End sagde hand, at i det hand løffte Runebommen udj veyret, da faar hand svar ligesom 2de Mennisker taltis ved anden med dislige mere vitløffthighed.

Lad dette da korteligens vere sagt om slige Udyders høye last; dog huormed vill J Troldmænd eders ondskab endelig bestyrcke, som under vederstyggeligheds høye smitte udj almindelighedindbefattis. Alt for tilig kom den fordømmelig
209] videnskab paa gienge. Skadelig rood till dis fleere utidige vandgreene. Lad eders brug ved sin tid offtere disvær haffve voren nøttet, nu ved Pharaonis hoff, som de jødiske stæder, Ezech. 20 à 30, effter som skrifften medfører. Guds vredis grumhed tilsigis den forhædedis vanart, at den ugudelige, som end udj fristelsen indesvøbis, vell udj samvittighedens dybe uroe maa skielffve. Erindrer eder udj tide S: Petri formanig til Troldmanden Simoni, bedende Gud, eders hierters onde meening dog maatte forladis, thj, mueligt eders hierter findis ey mindre fuld aff galde oc urætfærdighed beknøttet. Wæ, at i saa synde! Elsker J visdommen, bliffver da ved den sande at frygte Gud, fra huilchen ald velsignelse, hielp oc gode udflyder, oc hvor er rigere trøst oc offverflødigere gode, end udj Guds ord, at mand derved ickun vedbliffver, Syr. 34? Lad fornufften vere mangel Utidig villies offvermand, som Huset for skyggen, paa det denne møysomme strids oc kiempe-
210] plads med glæde kand affvandris.

(Ms. s. 211—217 inneholder et register til det foregående.)